

СЕРІЯ «БІБЛІОТЕКА ЖУРНАЛУ
“УПРАВЛІННЯ ШКОЛОЮ”»

Л. С. Рибалко, Р. І. Черновол-Ткаченко,
І. І. Горбачова

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ
МОБІЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ:
акмеологічний підхід;
загальна
середня освіта**

СЕРІЯ «БІБЛІОТЕКА ЖУРНАЛУ
“УПРАВЛІННЯ ШКОЛОЮ”»

КОД: УШКО67

Отримуйте більше корисної та сучасної інформації!

Беріть участь у **БЕЗКОШТОВНИХ** інтернет-марафонах
від Видавничої групи «Основа»!

- Тривалість — 2-4 дні
- Актуальні теми
- Професійні українські та міжнародні спікери
- Сертифікати після перегляду вебінарів (за бажанням)
- Місяці проведення: березень, червень, серпень, жовтень

Записи попередніх вебінарів дивіться на нашому каналі у Youtube:
www.youtube.com/c/MARAFONOSNOVA

Підпишіться на нашу сторінку в мережі Facebook:
www.facebook.com/InternetMarafon

Підпишіться на сторінку Видавничої групи «Основа» у мережі
Facebook: www.facebook.com/OsnovaVG

- **БЕЗКОШТОВНІ** корисні матеріали для роботи
- Цікаві статті на актуальні теми та сценарії виховних заходів
- Розіграші методичних журналів та передплати на фахові видання

**Підвищуйте свій професійний рівень!
Користуйтеся усіма безкоштовними
ресурсами від ВГ «Основа»!**

9 786170 036766

УДК 37.07

P49

Бібліотека журналу «Управління школою»

Колективна монографія

Схвалено Вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди (протокол № 3 від 08.04.2019 р.)

Рецензенти:

В. М. Гладкова, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри управління Київського університету імені Бориса Грінченка, академік Української академії акмеології, м. Київ;
Р. М. Прийма, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики природничо-математичних дисциплін початкової освіти Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк

Рибалко Л. С., Черновол-Ткаченко Р. І., Горбачова І. І.

P49 Формування професійної мобільності вчителів: акмеологічний підхід, загальна середня освіта / Л. С. Рибалко, Р. І. Черновол-Ткаченко, І. І. Горбачова. — Харків : Вид. група «Основа», 2019. — 96 с. — (Бібліотека журналу «Управління школою»; Вип. 6 (197)).

ISBN 978-617-00-3676-6

У книзі розкрито сутність і зміст професійної мобільності вчителів та потенційні можливості акмеологічного підходу для її формування. Обґрунтовано педагогічні умови формування професійної мобільності педагогів у системі методичної роботи школи. Для керівників закладів освіти, широкого кола педагогів.

УДК 37.07

Навчальне видання

Бібліотека журналу «Управління школою»

РИБАЛКО Людмила Сергіївна

ЧЕРНОВОЛ-ТКАЧЕНКО Раїса Іванівна

ГОРБАЧОВА Інесса Ігорівна

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ:
АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД, ЗАГАЛЬНА СЕРЕДНЯ ОСВІТА**

Головний редактор: *В.В.Григораш*, відповідальний за випуск: *Ю.М.Афанасенко*,

технічний редактор: *Є.М.Островський*, коректор: *О.М.Журенко*

Підписано до друку 14.06.2019. Формат 60×90/16. Папір газетн.
Гарнітура Шкільна. Ум. друк. арк. 6. Замовлення №19-06/18-04.

Надруковано у друкарні ТОВ «ТРИАДА-ПАК»

м. Харків, пров. Сімферопольський, 6. Тел. +38(057)703-12-21

www.triada-pack.com, email: sale@triada.kharkov.ua

ISO 9001:2015 № UA228351, FАMО TRIАDА LLC (065445)

ТОВ «Видавнича група «Основа»».

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6058 від 01.03.2018 р.

61001, м. Харків, вул. Плеханівська, 66.

Тел. (057) 731-96-34. E-mail: office1@osnova.com.ua

osnova.com.ua

book.osnova.com.ua

© Рибалко Л. С., Черновол-Ткаченко Р. І.,
Горбачова І. І., 2019

© ТОВ «Видавнича група «Основа»», 2019

ISBN 978-617-00-3676-6

Зміст

Вступ	4
Розділ 1. Теоретичні засади формування професійної мобільності вчителів на засадах акмеологічного підходу в системі методичної роботи закладів загальної середньої освіти.	6
1.1. Суть і компоненти професійної мобільності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів	6
1.2. Потенційні можливості акмеологічного підходу для формування професійної мобільності вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів	27
1.3. Теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування професійної мобільності вчителів на засадах акмеологічного підходу в системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів	46
Розділ 2. Реалізація педагогічних умов формування професійної мобільності вчителів	66
Висновки	75
Список використаних джерел	79

Вступ

Зміна освітніх пріоритетів, реформування шкільної освіти, орієнтація молоді на мінливий ринок праці висувають нові вимоги до здійснення педагогічної діяльності, ефективність якої забезпечують, насамперед, здатністю вчителів до швидкого реагування на різні соціальні й професійні обставини, до перебудови власного мислення відповідно до сучасних освітніх викликів. У свою чергу нововведення в освіті, відкритий доступ до інформації про освітні системи різних країн та умови праці педагогічних працівників, вільний вибір форм, методів і засобів навчання школярів, що відповідають освітній програмі, право на авторські освітні проекти активізують учителів до формування професійної мобільності.

Уміння вчителя переходити від одного виду діяльності до іншого, швидко опанувати нові функції, наприклад, працювати методистом, знаходити партнерів через спільну діяльність і міжнародне співробітництво, формуються в системі методичної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах (згідно із Законом України «Про освіту» (2017) термін замінено на «закладів загальної середньої освіти»).

Професійне зростання вчителів відбувається завдяки спланованій роботі районних методичних центрів, районних і шкільних методичних об'єднань, які творчо співпрацюють з педагогами-професіоналами, стимулюють та координують роботу вчителів-початківців, учителів із низькою результативністю професійної діяльності.

Про систему методичної роботи закладу загальної середньої освіти (ЗЗСО) та її підсистеми (зміст, функції, принципи, прийоми, методи, форми, педагогічні технології, умови, засоби, моніторинг, критерії ефективності), що підпорядковані її меті й завданням, виконанню нормативних розпоряджень йдеться в наукових і методичних працях Л. Армейської, Ю. Єрмак, А. Єрмоли, Т. Куценко, О. Мандражи, Є. Павлютенкова, О. Сидоренка, Т. Сорочан, О. Темченко, О. Фісун [8; 9; 64; 68; 69; 112–115; 131; 132; 151; 200; 212; 224; 233].

Аналіз наукової літератури свідчить, що вивчення проблеми формування професійної мобільності вчителя в системі методичної роботи ЗЗСО має фрагментарний характер. Близькими до цієї теми є праці Р. Пріми (розроблено й упроваджено методика формування професійної мобільності майбутніх учителів початкових класів), Р. Дорогих, Л. Литовченко, О. Яненко (визначено мобільність провідною професійною якістю майбутніх учителів, яка забезпечує ефективність педагогічної

взаємодії), Ю. Клименко (уточнено систему компетентностей професійної мобільності майбутніх учителів), Л. Дольнікової, Л. Сушенцевої, Г. Шевчук (визнано професійну мобільність особистості умовою її конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг), О. Хижняк (розкрито зв'язок модернізації методичних форм роботи в закладах освіти з успішною професійною мобільністю сучасного педагога), Л. Хорунжої (розроблено й перевірено ефективність реалізації способів формування інтелектуальної мобільності старшокласників у освітньому процесі) [58; 92; 119; 168–173; 219; 237; 242; 256].

Як свідчить пілотне дослідження, для формування професійної мобільності вчителів як складової професійного акме (найвищий розвиток професійних якостей) у методичній роботі недостатньо реалізується акмеологічний підхід. Результати опитування (разом 121 особа) засвідчили, що вчителі: а) не пов'язують професійну мобільність із мотивацією досягнення успіху та кар'єрного зростання (44 %); б) не володіють на достатньому рівні знаннями й уміннями конструктивно приймати рішення в складних педагогічних ситуаціях, виявляти критичне інноваційне мислення, швидко переносити вміння з одного виду діяльності на інші, проводити тренінги самопізнання й самовдосконалення (30 %); в) мають стереотипне мислення, страх нововведень, невпевненість у власних силах, закритість до нового (26 %). Це дає підстави стверджувати, що з учителями не проводять спеціальної роботи з питань формування їхньої професійної мобільності на засадах акмеологічного підходу. Проте, як доведено в педагогічній акмеології (Є. Голобородько, О. Гречаник, Г. Коваленко, В. Максимова, В. Огнев'юк, Н. Полетаєва, Л. Рибалко, Я. Фруктова, Л. Хоружа, Р. Черновол-Ткаченко), акмеологічний підхід впливає на підвищення професіоналізму та педагогічної майстерності вчителів, їхню самореалізацію в різних видах педагогічної діяльності [27; 45; 130; 148-149; 182; 185; 234; 241; 245].

Отже, дійшли висновку, що однією з причин відсутності належного рівня сформованості професійної мобільності вчителів є недостатнє використання акмеологічного підходу в системі методичної роботи ЗЗСО.

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ НА ЗАСАДАХ АКМЕОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ В СИСТЕМІ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

1.1. СУТЬ І КОМПОНЕНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Зростання інтересу до феномену професійної мобільності вчителів зумовлене особливостями соціально-економічного розвитку України. Мінливі умови ринкових відносин, глобальні процеси інтеграції, більш широка інтелектуалізація праці, інформатизація суспільства вимагають від фахівців, зокрема й від учителів, не тільки відповідного обсягу фундаментальних знань, професійної компетентності, але й високого інтелектуального зростання, певних особистісних якостей, нового типу розумової діяльності, який характеризує мобільність мислення.

Нам імпонує думка Н.Коваліско [93], суть якої полягає в тому, що низький рівень мобільності фахівців є причиною недостатньої адаптації населення України до ринку праці. Цілком ймовірно, що за високої мобільності працівників знижуються їхні ризики та покращується процес адаптації до нових виробничих умов і взаємовідносин у такому колективі. Мобільність людини дозволяє їй розкривати власний адаптаційний потенціал, переміщуватися в географічному просторі, знаходити нові вакансії робочих місць і не боятися рухатися вперед, до нових звершень.

Заслужують на увагу чинники професійної мобільності педагога, на які звертає увагу Л. Пілецька [157], а саме: соціокультурні — демографічні характеристики (стать, вік, фізичні дані); кваліфікаційно-професійні відомості (загальні та спеціальні знання, професія, кваліфікація, досвід роботи); особистісні якості (працелюбність, трудова і громадська активність та результативність); умови професійного середовища, кадрова політика, система професійної освіти та індивідуально-психологічні — особистісні характеристики (потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, моральні якості), лідерство, соціально-рольові позиції, комунікативні характеристики особистості, професійно важливі якості людини, які розвиваються в освітньому просторі.

Тому у швидкоплинному вирії змін в освітянському просторі сучасний учитель має постійно бути готовим до сприйняття, оцінювання, перероблення та використання науково-методичної інформації, досвіду педагогів. Цілком слушною є думка Л. Суценко, яка вважає, що кожний педагог має самостійно працювати над власною проблемою, бути готовим поставити педагогічний експеримент, систематизувати думки і методики, осмислювати їх і аналізувати, спрямовувати зусилля на використання кожного предмета з метою всебічного розвитку особистості за умов творчої самореалізації, створюючи собі умови для творчості й натхнення в дослідницьких пошуках нових зв'язків, використовуючи мудро і вдало новітні наукові знахідки та створюючи власні [220; 221]. На нашу думку, професійна мобільність має бути провідною ознакою розвитку особистості вчителя, оскільки її сформованість є метою та результатом сприйняття нового педагогічного досвіду, позитивного настрою на зміни, що відбуваються в освіті, активної участі у перебудові процесу навчання та виховання школярів.

Досягнення мети дослідження вимагає з'ясування сутності його провідних дефініцій «мобільність особистості» та «професійна мобільність учителів», пов'язуючи їх із особливостями педагогічної діяльності на засадах акмеологічного підходу.

У «Новому тлумачному словникові української мови» (2008) термін «мобільний» означає «здатний до швидкого пересування; рухливий» [146, с. 209]. У переносному значенні — це здатність швидко діяти, приймати рішення. Отже, результати аналізу словникового тлумачення терміна «мобільність особистості» дали змогу ознайомитися з головними його ознаками, зокрема: рухливість людини, її здатність до швидкого пересування, дій, прийняття правильних і своєчасних рішень.

Однак цього виявилось недостатньо для глибокого розуміння змісту терміна «мобільність особистості». І тому ми звернулися до близького за значенням терміна — «конкурентоспроможність працівників», оскільки метою формування професійної мобільності вчителя є забезпечення його конкурентоспроможності на ринку праці. В Енциклопедії

освіти (2008) запропоновано визначати конкурентоспроможність працівників за такими ознаками, як: чіткість цілей і ціннісних орієнтацій, працьовитість, творче ставлення до професійної діяльності, здатність до ризику, незалежність, здатність бути лідером, схильність до неперервного саморозвитку і професійного зростання, прагнення до високої якості кінцевого продукту праці, стійкість до стресу [59]. Із урахуванням характеристики конкурентоспроможної людини, додамо ці суттєві ознаки до характеристики мобільної людини, котрі й будуть визначати в подальшому суть і компоненти професійної мобільності вчителів ЗЗСО.

Окрім вище зазначеного, в наукових працях [6; 10; 15; 20; 48; 53; 59; 70; 77; 78; 88; 111; 125; 139; 143; 144], близьких темі дослідження, під мобільністю у широкому значенні розуміють рухливість, здатність до швидкої зміни стану, статусу, вміння швидко орієнтуватися в ситуації, знаходити потрібні форми діяльності і, нарешті, соціальна категорія (перехід людей із одних громадських груп, шарів до інших), а у вузькому — як безпосереднє швидке виконання певних завдань. Категорія «мобільність» виражає ту тенденцію у діяльності людей, яка розкриває їхнє прагнення досягти задоволення своїх зростаючих матеріальних і духовних потреб, яка ще донедавна здавалася такою природною, але призвела до відторгнення людини від результатів своєї праці, природи, соціуму, культури і, врешті-решт, від майбутнього, а тепер виявилася у прагненні досягти гармонії з усім довкіллям та собою як частиною цього світу.

Поняття «мобільність» у недалекому минулому було традиційним предметом дослідження у соціології. Теоретичну схему аналізу мобільності розроблено у працях західних і вітчизняних соціологів, зокрема Т. Заславської, Р. Ривкіної, П. Сорокіна [77; 192; 210].

В економіці проблему мобільності розглядають у контексті сучасного ринку праці (Є. Іванченко, І. Смирнова) [207]. Зокрема, вчена Є. Іванченко [81; 82] зазначає, що проблему мобільності в економіці пов'язано з розглядом професійної мобільності як елемента ринкової організації праці, а саме: відтворення трудових ресурсів, зміни професійного та кваліфікаційного статусу робітників як виробників і споживачів матеріальних благ.

Науковців у сфері психології насамперед цікавить мобільність як готовність до зміни стереотипів (Ф. Гайсін, Н. Мурадян, С. Пілецька) [22; 142; 161]. Приміром, учена Л. Пілецька [161] розкриває суть професійної мобільності особистості з позиції соціально-психологічного підходу як вивчення й тлумачення механізмів залучення людини до громадського життя, системи суспільних відносин, набуття нею соціальних якостей для самостійної діяльності й активності, самопізнання та самоствердження у реальній дійсності. З професійною мобільністю особистості пов'язані її активність, соціальна адаптація, соціальна ді-

яльність, статусно-рольова реалізація в групі, нормативна поведінка, на яку впливають індивідуалізація, інтеграція, статево-рольова диференціація, які забезпечують її реалізацію. Авторка вважає, що «психологічним підґрунтям професійної мобільності особистості є динамізм її мотиваційних, інтелектуальних і вольових процесів, завдяки чому створюють індивідуальне поле готовності до неї» [161, с. 11]. Цінним є те, що авторка досліджує причинно-наслідкові зв'язки виявлення професійної мобільності особистості, які, на наш погляд, необхідно брати за основу процесу формування такої якості. На думку автора, життєві сценарії, в підґрунті яких перебуває суперечність між вимогами нової ситуації та попередніми установками й поглядами, вимагають від людини високого рівня адаптаційного потенціалу, наявних психологічних ресурсів життєстійкості. Завдяки таким ресурсам особистість обирає продуктивні стратегії реагування у кризових ситуаціях. По суті, людина адаптується краще до нових обставин тоді, коли швидко реагує на них, правильно обирає шляхи розв'язання, доводить справу до логічної завершеності. У такий спосіб слід говорити про виявлення ресурсних можливостей людини, що є характеристикою професійної мобільності.

Згадаємо про феномен «триплексу» професійної мобільності особистості Л. Горюнової [43], на який посилається Р. Пріма [169; 265], котрий пояснює суть інтегративного новоутворення в потрібному значенні: як властивість особистості, що забезпечує внутрішній механізм розвитку професійної «Я»-концепції через сформованість відповідних компетенцій; як діяльність учителя, детерміновану змінними освітніми процесами, результатом яких є самореалізація особистості; процес самоперетворення, адаптації до професійного середовища та сприятливого функціонування в ньому.

У зв'язку із тим, що поняття «професійна мобільність учителя» недостатньо розкрито в психолого-педагогічній літературі, посилаємося на подібні праці Є. Іванченко (формування професійної мобільності майбутніх економістів) та Л. Хорунжі (формування інтелектуальної мобільності старшокласників у навчальному процесі ЗЗСО), у яких наведено суттєві ознаки поняття «професійна мобільність особистості»: уміння успішно переходити до іншої діяльності або змінювати види діяльності, ефективно використовувати систему узагальнених професійних прийомів для виконання будь-яких завдань, володіти високим рівнем узагальнених професійних знань, досвідом їх удосконалення та самостійного здобування, оперативно відбирати способи професійної діяльності як репродуктивного, так і творчого характеру, а також інтелектуальні вміння, творчі здібності й особистісні якості, які дають можливість людині швидко віднаходити, обробляти та застосовувати інформацію, приймати рішення й оперативно діяти в стандартних і нестандартних ситуаціях, ефективно реалізовувати здобуті знання [81; 82; 243].

Схиляємося до думки названих вище дослідників, котрі професійну мобільність окреслюють як інтегративну характеристику особистості та виявляють у: здатності успішно переходити на іншу діяльність або змінювати види діяльності в одній сфері, тобто наявність базисних кваліфікацій, необхідних для роботи за галузевою спеціальністю; в умінні ефективно використовувати систему узагальнених професійних знань, досвіді їхнього використання та самостійного одержання; у готовності до оперативного відбору та реалізації оптимальних способів виконання завдань у професійній діяльності, спираючись на передові світові тенденції; у прагненні до кар'єрного зростання, самовдосконалення.

У процесі наукового пошуку ми зробили висновок про те, що для адаптації й швидкого реагування в педагогічному колективі вчителів необхідно постійно контролювати емоційно-вольові виявлення (емоції, почуття, воля). З метою доведення попередньої думки вчителям ЗЗСО було запропоновано відповісти на тест «У якому стані ви перебуваєте?» [254] для з'ясування рівня стресостійкості вчителів як складової професійної мобільності. Опитані вчителі (разом 121 особа) виявили низький рівень стресостійкості, оскільки вони почувалися знесиленими і стомленими під час роботи, надавали перевагу таким питанням, як: «моя робота емоційно мене стомлює», «погіршується настрій до кінця робочого дня», «відчуваю втому від роботи з учнями» (43,1%); посередній рівень стресостійкості виявили вчителі, які усвідомлюють, що причиною стомлюваності може бути людина, яка не вміє організувати себе й роботу інших, однак не знають, як усунути цю причину (39,8%); високий рівень стресостійкості характеризувався тим, що вчителі вміють створювати сприятливу атмосферу для роботи з учнями та колегами, мають досягнення і пишуться ними, відчувають бадьорість і задоволення від виконаної роботи (17,1%). Отже, вчителі працюють за покликанням, однак у процесі роботи виникають труднощі, пов'язані з людським фактором, — на вчителя негативно впливають байдуже ставлення школярів до навчання, недисциплінованість і неслухняність, відсутність співпраці з батьками, підтримки з боку адміністрації. Безумовно, такі чинники негативно впливають на професійну мобільність учителів ЗЗСО, і тому необхідно створювати педагогічні умови для формування такої особистісно-професійної якості.

Долучаючись до проблеми професійної мобільності майбутніх учителів у країнах Євросоюзу, Ю. Клименко додає до суттєвої характеристики професійної мобільності особистості поняття «ідеал», здатність «переміщуватися» до різних вищих навчальних закладів, навчатися за допомогою інформаційно-комунікаційних засобів спілкування. На її думку, професійна мобільність майбутнього вчителя — це «адекватне поєднання внутрішньої й зовнішньої її ознак, тобто професійної компе-

тентності, гнучкості, новаторства, рухомості в освітньому просторі завдяки участі в освітньому обміні, що сприяє професійному збагаченню, забезпечує самовдосконалення та саморозвиток» [92, с. 8].

Нам імponує думка Л.Пілецької [161] про цілісне розкриття суті професійної мобільності особистості через методологічний, змістовий, інструментальний концептуальні блоки. Посилаючись на результати проведеного аналізу наукової праці вище названого автора зазначимо, що професійна мобільність особистості прискорює процеси досягнення акме-вершини, допомагає розкрити багатогранні можливості людини під час професійного становлення. Оскільки динамічність і позитивне ставлення до змін, усунення стереотипів характеризують акмеологічні процеси, будемо вважати професійну мобільність необхідною рисою самоактуалізованої людини.

Вивчення праць із педагогічної акмеології (С.Архипова, О.Гречаник, Л.Рибалко, Н.Сидорчук) [45; 228; 180–189; 202; 267] дало змогу зробити висновок про те, що мобільність учителя є складовою професійного акме як найвищого рівня розвитку особистісних і професійних якостей педагога. Акцентовано, що професійна мобільність учителів сприяє подоланню перешкод, які заважають адаптації й сприйняттю ними нововведень у освітньому просторі (схильність до конформізму, побоювання висловлювати критику, відчуття страху, сприйняття нового і невпевненість у своїх силах), відкриває нові можливості самореалізації у різних видах педагогічної діяльності, забезпечує рух уперед, до нових досягнень. Швидке реагування вчителя на зміни й прийняття рішення щодо професійного самовдосконалення потенціалу, усунення власних стереотипів за нових умов педагогічної праці сприяють розв'язанню внутрішніх суперечностей між прагненнями мислити та діяти у звичному режимі й бажанням випробувати себе за умов інноваційної діяльності ЗЗСО.

Самостійним є підхід до виявлення суті професійної мобільності викладача закладу вищої освіти, відбитий у працях В.Гринько [47], яка підходить до розкриття проблеми через особливості педагогічної діяльності (висока автономність професії, підвищений ступінь професійної відповідальності, поліфункціональний характер, необхідність постійного саморозвитку, ефективність освітньої діяльності залежать від усіх суб'єктів педагогічної діяльності). Авторська позиція дала змогу зрозуміти нам, що професійна мобільність є динамічною якістю особистості, що забезпечує адаптаційні процеси викладача до нових умов педагогічної діяльності, сприяє розвитку його готовності до постійного самовдосконалення й саморозвитку.

Під час пілотного дослідження було проведене опитування вчителів (121 особа) за допомогою тесту А.Ясингера «Чи вмієте ви швидко пристосовуватися?», з метою з'ясування рівня розвитку здібності

особистості адаптуватися в нових умовах роботи. Оскільки нова ситуація вимагає від людини її розв'язання, важливим є вміння адаптуватися в нових умовах, тобто швидко розв'язувати нові нестандартні завдання, виявляти взаємозв'язки між різними явищами навколишнього середовища, робити висновки. Для вчителя такі вміння є необхідними, тому що останнім часом в освітянському середовищі відбуваються реформи, а їх сприйняття, розуміння, застосування в шкільній практиці вимагають усунення стереотипів, нового педагогічного бачення різноманітних проблем. Як свідчить аналіз результатів опитування, здатність адаптуватися до освітянських змін розвивається на високому рівні в 10,2% осіб, на середньому — в 24,2% осіб. На жаль, учителі мають незадовільні результати сформованості такої здатності, про що свідчить низький рівень у 65,6% осіб. Отже, недостатня сформованість здібності адаптуватися до нових умов педагогічної роботи є певною перешкодою у професійній самореалізації вчителів. Однак якщо формувати професійну мобільність учителів, можна усунути таку перешкоду.

На підставі аналізу наукової літератури (Л. Вороновська, Б. Зеленський, Р. Пріма, Л. Сушенцева, І. Шпекторенко) [20; 80; 143; 167–173; 218; 219] зазначено, що термін «мобільність особистості» означає рухливість людини, її здатність до швидкої зміни статусу, видів професійної діяльності, а також вміння швидко орієнтуватися в ситуації, знаходити й приймати рішення, успішно їх виконувати. Разом із тим відсутнє однозначне розуміння суті професійної мобільності особистості. З'ясовано, що цей феномен учені пов'язують із розвитком конкурентоспроможності працівника, що дозволяє йому виявити кращі особистісні та професійні якості за короткий термін і працювати за умов динамічних змін (Н. Кожемякіна, Н. Латуша, Л. Мітіна) [94; 116; 136]; професіоналізму особистості, що усуває ризики звільнення працівника та сприяє переходу на вищі службові посади, змінам професійного статусу (Є. Іванченко, А. Львов, В. Юрченко) [81; 82; 125; 138; 255]; самоуправління як вміння керувати власним режимом праці й відпочинку, що мобілізує самопізнання внутрішніх ресурсних сил і «захищає» працівника від перевтоми й професійного вигорання (А. Єпіфанова, Ю. Єрмак, Л. Зеленська, В. Колпаков) [62–67; 79; 98]. Професійна мобільність активізує взаємодію між колегами з метою співпраці й налагодження партнерських відносин у професійній діяльності (І. Бредіхіна, Л. Дорогих, О. Жданова-Неділько, Г. Жозе да Коста, Ю. Клименко, Л. Литовченко, Л. Пілецька, Н. Черноус) [14; 58; 73; 74; 92; 119; 161; 248].

У праці П. Сорокіна йдеться про горизонтальну й вертикальну, висхідну й низхідну професійну мобільність [210]. Горизонтальну мобільність пов'язано з рівнозначними переходами без зміни соціального

статусу. Для економіста це перехід з одного відділу до іншого без зміни посади в межах одного підприємства, або перехід на аналогічну посаду зі зміною підприємства, а також підвищення компетентності й ефективне використання особистісних якостей у професійному розвитку, гнучкість професійних поглядів і дій, здатність особистості до саморозвитку в конкретних професійних умовах, що змінилися.

Вертикальну мобільність пов'язана із підвищенням або зниженням соціального статусу. Висхідна мобільність — це перехід до більш високого положення, який характеризується високою конкурентоспроможністю та професійною адаптацією індивіда. Можливість руху вгору означає не тільки збільшення частки отриманих соціальних благ, але й більш повну професійну реалізацію. Низхідну професійну мобільність супроводжує втрата професійного статусу, що ілюструє ситуація на ринку праці.

На нашу думку, якщо індивід припиняє підвищувати свій освітній рівень, слідкувати за останніми тенденціями світового розвитку економіки, політикою держави, тобто не самовдосконалюється, такі тенденції також можна віднести до низхідної професійної мобільності. Коли йдеться про економістів, під вертикальною мобільністю ми розуміємо службове підвищення (висхідна мобільність), службове зниження або звільнення (низхідна мобільність).

Зокрема, учена Н.Кожемякіна [94] розглядає професійну мобільність менеджерів-аграріїв як здібність і готовність особистості працювати в умовах швидких, динамічних (горизонтальних і вертикальних) змін, у межах професійно-управлінської діяльності у сфері агропромислового комплексу України, а також в умовах певних соціальних перетворень (статусу, ролі, професії).

Для учителя є характерними такі види професійної мобільності особистості, які виділяє вчена Е.Сайфутдінова [198], приміром:

- 1) за активністю участі в ній індивіда — активна (людина із власної ініціативи шукає нову роботу) і пасивна (в результаті втрати робочого місця за ініціативою роботодавця);
- 2) за рівнем вияву — горизонтально професійна мобільність (зміна місця роботи без зміни місця, яке обіймає особистість у структурі престижних професій), і вертикальна — зі зміною вказаного статусу;
- 3) за ступенем мінливості — професійна мобільність без зміни чи зі зміною профілю роботи;
- 4) за первинністю (вторинністю) — первинна професійна мобільність (зміна основного місця роботи) і вторинна (зміна другого місця роботи);
- 5) початкова мобільність (вибір профілю освіти, залежно (чи без неї) від батьківських професій).

У науковій літературі є й інші підходи до характеру виявлення мобільної поведінки людини (Т. Заславська, Н. Коваліско) [77; 93], зокрема:

- 1) активний або реально мобільний, позитивний характеризує працівників, які порівняно недавно змінили місце роботи, посаду, професію, стиль життя, що відповідають новим вимогам часу і не мають намірів дещо змінювати в найближчі терміни;
- 2) потенційно-активний або потенційно-мобільний, позитивний описує таких людей, які поки що нічого не змінили, але мають наміри, бажання, можливості, які реалізують найближчим часом;
- 3) пасивно-стабільний, або ще таких людей називають «консерватори», «нейтралі», що певною мірою задоволені місцем праці, професією, рівнем життя, який мають на певний час і не збираються наразі нічого змінювати;
- 4) вимушено-пасивний або фактично стабільний, «нейтралі» — це ті люди, котрі під впливом об'єктивних особистісних, сімейних, виробничих обставин позбавлені можливості активно змінювати свою поведінку, а отже — соціально-професійний статус і місце в суспільстві;
- 5) потенційно-пасивний або потенційно-мобільний, негативний — «зневірені» людини, які не мають на сьогодні місця роботи, готові працювати, але тривалий час їм не випадає нагоди працевлаштуватися;
- 6) вимушено-активний або негативний, фактично вимушено мобільний характеризує людей, змушених змінити свій життєвий уклад за певних неприємних обставин, зокрема: скорочення посади, сімейні обставини, конфлікт інтересів на виробництві, професійне вигорання тощо.

На наш погляд, така типологія мобільної поведінки людей є умовною та не відображає рушійних сил людини, її індивідуальності. Кожній людині притаманні власні здібності пристосовуватися до нових умов життя, однак не завжди це спрацьовує. Можна спостерігати, коли більш здібні індивіди будують повільно професійну кар'єру, а менш здібні — швидко отримують нові посади, користуються пільгами та навіть набувають авторитету серед колег. І все ж таки мобільність розвивається там, де висока життєва сила людини, її своєчасна адаптація до нових змін та обставин.

Безумовно, пояснення видів і характеру виявлення професійної мобільності людини допомагають зрозуміти різні ступені розвитку здатності вчителів ЗЗСО рухатися до нових вершин, прагнути до професійного й кар'єрного зростання, долати перешкоди.

Узагальнення результатів аналізу наукової літератури [93; 139; 243; 255] свідчить про те, що близькими до теми дослідження є вивчення

питань формування інтелектуальної й трудової мобільності суб'єктів як освітнього процесу, так і фахівців на виробництві. До наукових знахідок віднесемо дослідження Г. Міхненко [139], яка поділилася власними думками щодо інтелектуальної мобільності майбутніх фахівців. На думку авторки, поняття «професійна мобільність особистості» нині набуває нового сенсу й значущості як властивість конкурентоспроможної особистості, а не лише її рух чи переміщення. Погоджуємося в тому, що для швидкого реагування на педагогічні події, вчинки школярів учителям необхідно постійно «вмикати» мислення як інтелект у дії в різних типових і нетипових ситуаціях. У такому розумінні додамо до ознак мобільності особистості розумову здатність, яка дозволяє успішно адаптуватися до нових життєвих ситуацій і організувати власний процес самореалізації в будь-яких видах діяльності, корисних для людини й суспільства.

Слушною думкою є визначення вченою Л. Хорунжою [243] поняття «інтелектуальна мобільність особистості» як інтегрованого особистісного утворення, що включає інтелектуальні вміння, творчі здібності та особистісні якості, які дають можливість людині швидко віднаходити, обробляти й застосовувати інформацію, приймати рішення й оперативно діяти в стандартних і нестандартних ситуаціях, ефективно реалізувати здобуті знання, обирати оптимальні способи виконання завдань як репродуктивного, так і творчого характеру. Не можна з цим не погодитися, оскільки цінність працівника в будь-якій організації визначається його інтелектом, творчим підходом до справи, розвиненими особистісними якостями, як: розвинена інтуїція, спостережливість, критичність, рефлексивність, комунікабельність, ініціативність, здатність до підприємництва, відповідальність за результати праці. У нашому випадку стосовно формування професійної мобільності вчителів важливою є самоорганізація і постійне прагнення до саморозвитку в педагогічній діяльності.

До суттєвих ознак інтелектуальної мобільності майбутніх фахівців Г. Міхненко відносить адаптивність як здатність людини виробляти адекватні умовам існування способи поведінки і діяльності на основі властивих їй психічних якостей. Поряд із адаптивністю учена називає здатність до системного мислення, комунікативність, наполегливість у досягненні мети. Учена підтримує думки Л. Хорунжої, спирається на її дослідження щодо формування інтелектуальної мобільності старшокласників у навчальному процесі загальноосвітньої школи. На наш погляд, недостатньо виявленою є власна точка зору дослідниці Г. Міхненко стосовно новизни її дослідження, без урахування того факту, що, на відміну від попередниці, вона працювала з майбутніми інженерами. Однак такі розвідки в науковому плані є цікавими, інформаційно-насиченими, спонукають читачів до роздумів над проблемою формування професійної мобільності фахівців будь-якої сфери.

Доречним є досвід ученої Л. Хорунжої, яка виявила позитивну динаміку формування інтелектуальної мобільності старшокласників завдяки запровадженню активних методів навчання, що вимагають інтелектуального напруження, швидкого застосування інформації (знань) для оперативного прийняття рішення; здійснення комп'ютерної підтримки процесу навчання старшокласників під час виконання ними творчих завдань, що передбачають можливість віднайти учню нові для себе рішення (на основі опанування методів і механізмів евристичної праці [243, с. 159]. Оскільки в дослідженні йшлося про старшокласників, зауважимо, що для вчителів є також необхідною професійною рисою інтелектуальна мобільність як складова професіоналізму й педагогічної майстерності.

Як зазначає В. Юрченко [255], дослідження розвитку концепції трудової мобільності в межах різних дисциплінарних підходів дозволило конкретизувати трактування трудової мобільності з точки зору управління, визначивши її як процес формування та реалізації властивості працівників змінювати трудові позиції. Під змінами трудових позицій на рівні підприємства слід розуміти: 1) наймання або звільнення; 2) зміни професії, освітньо-кваліфікаційного рівня; 3) посадові підвищення та переміщення персоналу. Зазначені види змін трудових позицій відповідають управлінським завданням: а) формуванню; б) розвитку; в) ефективному використанню трудового потенціалу. В цій роботі, загалом спрямованій на вирішення проблем формування трудового потенціалу за сучасних умов, основної уваги приділено трудовій мобільності як властивості працівників змінювати місця роботи без зміни місця проживання (внутрішня мобільність) або із зміною місця проживання (міжрегіональна, міжнародна мобільність).

На трудову мобільність працівників впливають основні тенденції функціонування й розвитку світових ринків, а саме: 1) формування сервісної економіки з характерною для неї маркетинговою філософією господарської діяльності, гнучкою організаційною й управлінською структурою; 2) зростання значимості знань, трансльованих у вигляді інформації; 3) інтернаціоналізація споживчих ринків, а також ринків праці і капіталу, підвищення ступеня відкритості цих ринків.

Учена В. Юрченко удосконалила класифікацію ризиків трудової мобільності персоналу, актуальних для роботодавця. Первинним ризиком трудової мобільності є ризик звільнення працівника. Вторинними ризиками трудової мобільності (ризиками, настання яких у випадку звільнення є можливим, проте не обов'язковим) слід вважати: 1) ризик матеріального збитку (ушкодження майна підприємства); 2) ризики фінансового збитку: ризик недоотримання прибутку на інвестиції в людський капітал; ризик завдання шкоди інформаційно-комерційній безпеці підприємства; ризик падіння продуктивності праці; 3) ризики інформаційного та організаційного збитку: ризик завдання шкоди

іміджу підприємства; ризик втрати унікального спеціаліста. Теоретично результат настання ризику трудової мобільності персоналу може бути позитивним. Імовірно є ситуація, коли підприємство виграє від добровільного звільнення, залучаючи нового працівника, здатного до більш ефективного виконання посадових обов'язків. На практиці настання ризиків трудової мобільності частіше пов'язане із негативними наслідками матеріального, фінансового, інформаційного характеру.

На думку Н. Коваліско [93], трудова мобільність може бути *потенційною та фактичною (реальною)*. Під потенційною мобільністю слід розуміти схильність, бажання, намагання людини змінити свій статус і перейти в іншу групу. Цей стан має відрізок часу між прийняттям рішення про мобільність і фактичною мобільністю, або ж утриманням від неї. Критичний рівень потенційної мобільності приводить до фактичної мобільності, що свідчить про зміну статусу людини, її перехід в іншу групу під дією об'єктивних і суб'єктивних факторів, умов і стимулів.

Як зазначає Н. Коваліско [93], трудову мобільність слід розглядати як складний процес взаємодії потреб, інтересів, стимулів як зовнішніх чинників намагання змінити соціальну позицію, установок, ціннісних орієнтацій як усвідомленого бажання зберегти або змінити той чи інший статус, і мотивів як конкретних причин поведінки. На думку дослідниці, наслідком такого процесу має бути певний тип мобільної індивідуальної чи групової поведінки людини.

Цілком погоджуємося з українською вченою Р. Прімою [167–173] в тому, що професійна мобільність педагога охоплює різноманітні зміни змісту, характеру та умов учительської праці. Виявлення такої феноменальної здатності призводить до зміни в професії, її спеціалізації, кваліфікації, посади, місця роботи. Такі злети й переміщення, на наш погляд, вимагають від мобільних учителів фундаментальних знань і вмінь, які вони здобули у педагогічній діяльності, розвиненого професійного самопізнання, тобто розуміння власної «Я»-концепції та гнучкості в практичних діях і ситуаціях.

У дослідженні спираємося на праці В. Корнієнко [101], яка визначила поняття «професійна мобільність учителя» як здатність швидко й правильно реагувати на освітні процеси, сприймати позитивне й поширювати передовий педагогічний досвід, виявляти авторську позицію щодо поліпшення якості організації педагогічного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах. Професійна мобільність учителя є міждисциплінарним поняттям, оскільки в ньому закладені психологічні механізми, соціальне реагування на події, педагогічні засоби творчого засвоєння передового досвіду, основи педагогічної інноватики.

Таким чином, у науковій літературі є різні підходи до розуміння сутності поняття «професійна мобільність особистості», однак у кожного дослідника є власна точка зору, яку від «виношує» і відстоює.

На підставі узагальнення підходів у дисертації визначене поняття «**професійна мобільність учителя**» як інтегроване особистісне утворення, яке характеризує прагнення швидко та оперативно розкривати власний потенціал у різних видах педагогічної діяльності, знання про власні потенційні можливості й оновлені вимоги учительської праці, вміння швидко сприймати зміни в освітній галузі та реагувати на них, бути відкритим до освітніх інновацій, оперативно розв'язувати стандартні й нестандартні педагогічні ситуації, виявляти гнучкість під час перенесення професійних умінь у новій ситуації, розвивати креативне інноваційне мислення, прогнозувати власні позитивні зміни, а також розвиток особистісних якостей (адаптивність, активність, емоційна стійкість, ініціативність, рішучість, самостійність, сила волі, схильність до ризику, цілеспрямованість), та сприяє розвитку професійного акме.

Із метою розв'язання поставленого нами завдання було визначено **структурні компоненти професійної мобільності вчителів та їх зміст** на підставі попередньо проведеного аналізу результатів проведених досліджень у цьому напрямі. Зокрема, аналіз результатів проведених досліджень (О. Безпалько, Г. Міхненко, М. Холодна, Л. Хорунжа) [11; 139; 239; 243] засвідчив про спроби вчених виокремити структурні компоненти інтелектуальної мобільності особистості, зокрема як старшокласників, так і майбутніх інженерів. Наприклад, у дослідженні Л. Хорунжої [243] наведено компоненти інтелектуальної мобільності, до яких відносимо інтелектуальні вміння, творчі здібності та особистісні якості. Учена Г. Міхненко [139], посилаючись на концепцію інтелекту М. Холодної [240], виокремила індивідуальні здібності та особистісні якості. До індивідуальних здібностей віднесено: а) конвергентні здібності: рівневі властивості інтелекту як розвитку пізнавальних психічних процесів — сприймання, мислення, увага, мовлення, пам'ять; процесуальні властивості інтелекту як прийоми і стратегії виконання інтелектуальної діяльності; б) дивергентні здібності (креативність): швидкість, оригінальність, сприйнятливість, метафоричність; в) пізнавальні стилі: когнітивні; епістемологічні — емпіричний, раціоналістичний, метафоричний; інтелектуальні — синтетичний, ідеалістичний, прагматичний, аналітичний, реалістичний. Наведено такі особистісні якості, як: адаптивність, діловитість, активність, відповідальність, емоційна стійкість, здатність до системного мислення, комунікабельність, наполегливість у досягненні мети.

На думку Н. Коваліско [93], складовими компонентами механізму трудової мобільності є **об'єктивні** фактори (технологічні, економічні, демографічні, організаційні та соціальні), які впливають на цей процес, а також **суб'єктивні** фактори (ставлення людини до мобільності, сформоване її потребами, інтересами, ціннісними орієнтаціями) пра-

цівників до зміни соціально-трудової позиції, статусу. Звідси трудова мобільність залежить не тільки від об'єктивних, але також і від суб'єктивних факторів, свідомості і волі, цілей та інтересів.

У дослідженні Є. Іванченко [161; 162] визначено структуру професійної мобільності майбутніх економістів, що містить три компоненти: соціологічний, психологічний та економічний, які, у свою чергу, складаються зі здібностей, передбачених освітньо-кваліфікаційною характеристикою, якостей, необхідних для професійно мобільного економіста; і дві групи факторів: об'єктивних, до яких належать технічні, економічні, демографічні, організаційні і соціальні, та суб'єктивних, які містять ставлення індивіда до професійної мобільності, зумовлене його потребами, інтересами, ціннісними орієнтаціями.

Зокрема, В.Гринько [47] відносить до складових професійної мобільності викладача його адаптивність, активність, відкритість, компетентність, комунікативність, креативність. Позитивним є те, що авторка приділяє увагу розвитку процесів самості викладачів, розглядає вплив інноваційного середовища на формування професійної мобільності викладача.

Отже, порівняння й узагальнення поглядів наведених вище авторів дає змогу погодитися з такими компонентами мобільності особистості, хоча отриманої інформації недостатньо для виокремлення структурних компонентів професійної мобільності вчителів ЗЗСО. Пояснимо це тим, що в такому поданні мобільної людини відсутнє розуміння її мотивації, рівня опанування знань та вмінь професійної мобільності, ступеня розвитку здатності рухатися до нових вершин, із подоланням перешкод.

На підставі аналізу різних підходів учених до виокремлення компонентів професійної мобільності особистості, зокрема інтелектуальної та трудової видів мобільності людини, ми подаємо власне бачення цієї думки. Компоненти професійної мобільності вчителів ЗЗСО утворюють цілемотиваційну сферу та індивідуальні особистісні якості, що мають на собі «відповідальність» за мобільну поведінку особистості, професійні компетенції як знання, вміння, готовність, здатність виконувати педагогічну діяльність на високому рівні, здатність до рефлексії й адаптивності за нових умов, із подоланням труднощів й досягненням нових акме-вершин у професійній діяльності, в особистому житті.

На підставі аналізу наукової літератури (Н.Коваліско, Г.Міхненко, Р.Пріма, М.Холодна, Л.Хорунжа) ми визначили зміст структурних компонентів професійної мобільності вчителів ЗЗСО, а саме: мотиваційно-актуалізаційного, компетентісно-діяльнісного, рефлексивно-адаптивного (рис. 1).

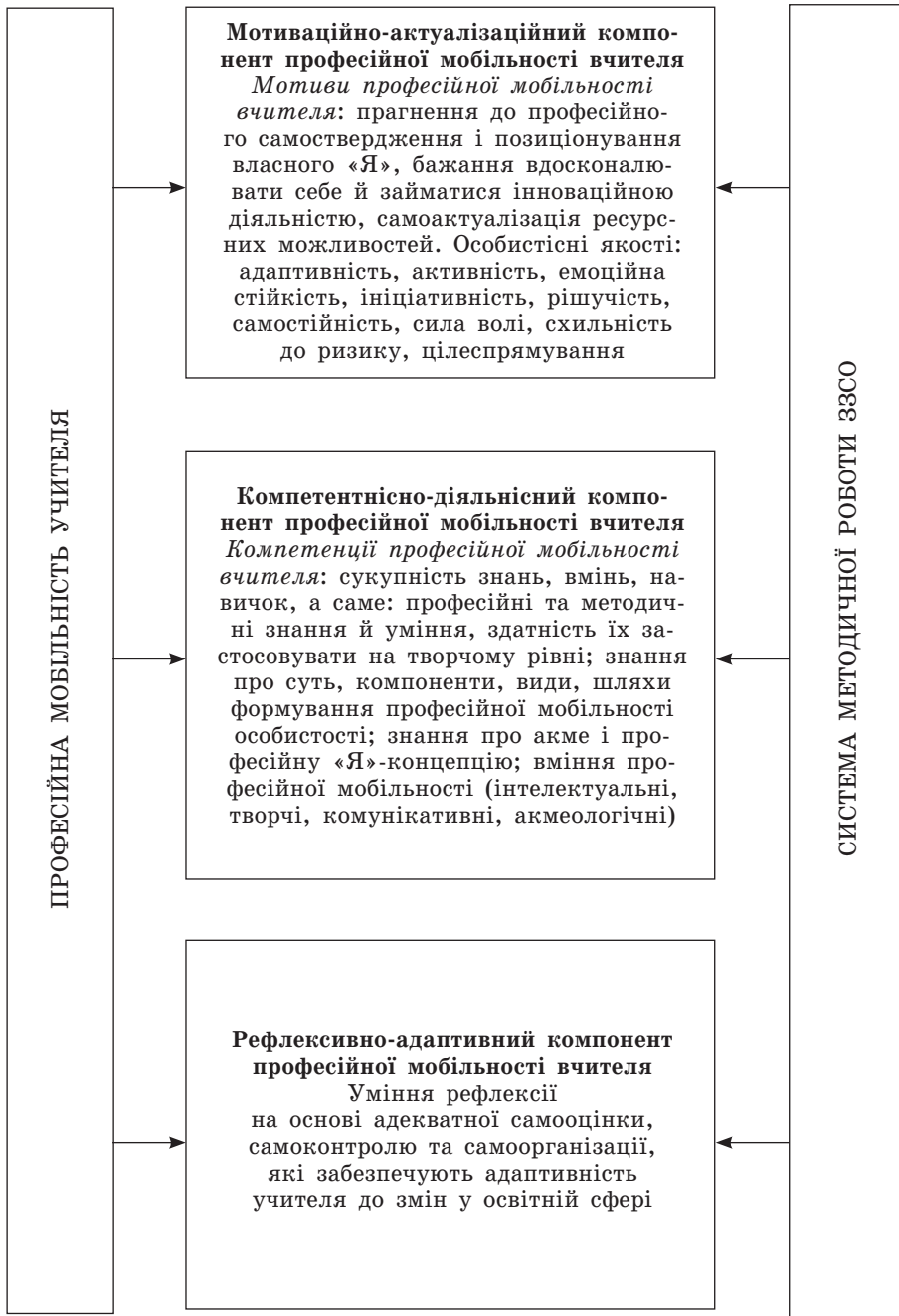

Рис. 1. Структура та зміст професійної мобільності вчителів ЗЗСО

Мотиваційно-актуалізаційний компонент професійної мобільності вчителів ЗЗСО передбачає ґрунтовне усвідомлення потреб змінювати себе, здатності пристосовуватися до нових умов праці й обставин життя, виявлення в собі «гена виживання», знаходження власних сильних сторін розвитку особистості, на які можна спиратися в складних ситуаціях. У цілому теорія мотивації особистості пояснює значущість потреб, мотивів, інтересів, уподобань, установок для здійснення людиною певних видів професійної діяльності. Однак недостатньо вивченою є проблема розкриття індивідуальних властивостей людини, механізмів і рушійних сил її самореалізації, сплетіння природних сил і спадкових нахилів до поведінки та конкретної діяльності. Цим можна пояснити, що не всі вчителі є мобільними, активними й ініціативними, переможцями та конкурентами в освітньому просторі.

У межах пілотного дослідження вчителям ЗЗСО (разом 121 особа) було запропоновано відповісти на тест «Виявлення мотивації в роботі» (Д. Райгородський) із метою з'ясування мотивів вчителів (фінансових, визнання й нагороди, відповідальності, відносин із керівництвом, просування по службі, досягнення, зміст роботи, співпраця) як складової професійної мобільності. Опитані вчителі акцентували увагу на змісті роботи, надавали перевагу цікавій роботі зі школярами, про що свідчать вибрані ними відповіді на тест: «краще виконувати важливу роботу, навіть якщо вона не отримає визнання й за неї не будуть хвалити», «важливіше здійснювати відповідальну роботу, навіть якщо відсутня можливість у підвищенні посади», «важливим є коректне ставлення до педагогічної роботи, а не очікування винагород і визнання», «цікавить змістова робота із навчальних предметів», «у разі підвищення посади скоріше відмовилися б, оскільки «прив'язані» до школярів, яких навчали не один рік, полюбляють свої навчальні предмети» (43,8%).

Нас цікавили відповіді, що пов'язані з певними змінами та рухом учителів у професійній діяльності. Учителі (31,4%) не задумувалися над питаннями підвищення посади, хоча до підвищення кваліфікації з навчальних предметів і роботи класного керівника вони ставилися позитивно, висловлювали побажання надавати їм консультації щодо підготовки учнів до олімпіад, конкурсів, розроблення освітніх проєктів. Певну кількість учителів (14,9%) спрямовано на досягнення власних результатів і високих результатів своїх учнів, вони бажають співпрацювати в освітніх проєктах і грантах. Не можна сказати, що вчителів (9,9%) не цікавили фінанси, визнання, нагороди, просування по службі, але відчувалися відголоски стереотипів, суть яких полягає в тому, що з учнями працюють люди за духовним покликанням і байдужі до всього матеріального.

Компетентнісно-діяльнісний компонент професійної мобільності вчителів ЗЗСО являє собою ті компетенції, які є необхідними

для мобільного педагога. Це знання про власні потенційні можливості, професійні та педагогічні знання й уміння, здатність до співпраці й творчого самовираження в педагогічній діяльності, готовність реагувати в нових складних ситуаціях, брати участь у розв'язанні проблемних ситуацій.

Сучасний учитель має бути компетентним у освітній галузі, яку останнім часом переосмислюють учені й практики, наповнюють новим змістом і характеризують нестандартним підходом до організації педагогічного процесу. У цьому аспекті актуальною є професійна мобільність учителя, оскільки за таких обставин йому необхідно швидко реагувати на шкільні нововведення, кадрові зміни й переміщення в освітянському просторі, якісне надання освітніх послуг населенню. Формування компетенцій професійної мобільності вчителів розширює межі їхньої професійно-педагогічної самореалізації, розкриває можливості трансцендентності як виходу людини за межі реального у процесі розкриття ресурсного потенціалу.

Концептуальними засадами змісту процесу формування професійної мобільності вчителів ЗЗСО є ідеї компетентнісного підходу, висвітлені в працях [18; 51; 87; 99; 123; 158; 175; 193; 196; 206; 213; 229; 248; 249], у межах якого слід розглядати компетенції професійної мобільності вчителя. Сучасний учитель має бути гнучким, здатним до адаптації на ринку праці, володіти розвиненими ключовими та професійними компетенціями. Посилаючись на праці Л. Сушенцевої [218], до ключових компетенцій, які забезпечують професійну мобільність особистості, віднесемо такі, як: комунікативні (здатність спілкуватися з іншою людиною, розуміти її потреби, уміння розв'язувати проблеми, планувати так і виконувати дії, щоб одержати позитивний результат, співпрацювати з колегами, здатність ділитися передовим педагогічним досвідом, сприймати досвід інших учителів), компенсаційні (здатність організовувати власну діяльність, долати труднощі, які виникають під час засвоєння нового матеріалу), інформаційні (здатність самостійно освоювати нові технічні програмні засоби).

Нам імponує думка Ю. Клименко, яка визначила компетентності професійної мобільності майбутніх учителів за такими ознаками, як: інструментальні (здатність до аналізу й синтезу, організації та планування; володіння базовими загальними знаннями та знаннями з професії; уміння оперувати інформацією, використовувати досвід передових педагогів, їх методику викладання навчальних предметів, розв'язувати проблеми та приймати рішення); міжособистісні (здатність працювати в команді, взаємодіяти з експертами в інших предметних галузях, сповідувати етичні цінності, сприймати різноманіття та міжкультурні відмінності, працювати в міжнародному контексті, сприймати критику і бути самокритичним); системні (здатність до навчання, застосування

знань на практиці, адаптації у нових ситуаціях, генерування нових ідей, вияву лідерства, ініціативи та підприємництва, розуміння культур і звичаїв інших народів; наявність умінь працювати автономно, розробляти проекти і керувати їх втіленням у життя, дослідницьких умінь; прагнення до успіху; відповідальність за якість) [92].

Під час розгляду питання формування професійних компетенцій учителів ЗЗСО посилаємося на праці Л.Пілецької [161], яка визначила такі змістові складові професійної мобільності особистості, як:

- × ціннісно-мотиваційну (мотивація вибору професії, трудової діяльності, спрямування, професійні цінності);
- × когнітивну (діалогічність, емпатійність, здатність до навчання, професійна позиція та стиль мислення, рефлексивність, самоаналіз, самоконтроль, саморегуляція, схильність до учіння, сформованість «Я»-концепції);
- × особистісно-дієву (відчуття приналежності до професійної спільноти, адаптація до колективу, здатність до конкуренції, співробітництва, залежність/незалежність від соціальної оцінки, імідж); складову соціально-психологічної компетентності (суб'єктивна зрілість у вирішенні життєвих завдань, соціальна поведінка особистості, стан суб'єктивного психологічного благополуччя, комунікативна культура, готовність виявляти професійну активність), які забезпечують результативність професійної діяльності.

Близькими до змісту професійної мобільності вчителів ЗЗСО є знання й уміння готовності вчителя до інноваційної діяльності, уточнені В.Уруським [231]. На думку автора, вчителеві необхідно мати сформовані знання про мету й цінності педагогічного процесу, про людину як суб'єкт педагогічної праці, про соціальні умови та механізми здійснення навчання та виховання, про засоби педагогічної діяльності, про особливості формування людини як індивіда культурного, суб'єкта, особистості та індивідуальності, а також уміння організувати навчально-пізнавальну діяльність школярів, керувати взаємодією, вивчати та використовувати перспективний педагогічний досвід, упроваджувати методи теоретичного пошуку й емпіричних досліджень, володіти мистецтвом педагогічної рефлексії. Д.Ведмеденко [17] додає характеристику інноваційної культури педагога, як ставлення до дітей як до суб'єктів педагогічної діяльності, виявлення культури людської взаємодії, ставлення до себе як до суб'єкта, що розвивається. На думку вченої, чим вищий рівень розвитку творчих здібностей педагогів, тим ширші їхні можливості займатися інноваційною діяльністю.

Особливо важливими якостями мобільної людини є знання й уміння, прийоми, стилі поведінки в професійній діяльності, оптимальні для реалізації особистісно-професійних цілей. Пояснимо це тим, що

в педагогічній діяльності вчителі знайомі з методиками, застосовують їх на уроках і під час проведення виховних годин, однак не всі вони є мобільними у професійному самовизначенні, до того ж нерідко відчують професійне вигорання та стомлюваність від навчальних навантажень. Усе це означає, що кожному з них потрібно краще пізнавати власний потенціал, розкривати його в різних видах педагогічної діяльності. По суті, ознаки мобільності притаманні вчителям, але їх потрібно розкривати, стимулювати, заохочувати, що є важливим чинником підвищення успішності професійної самореалізації.

Стосовно вмінь професійної мобільності вчителів зазначимо, що основою їхньої класифікації є вміння педагогічної діяльності, а саме: конструктивні, організаторські, комунікативні, гностичні. Чітке виконання вчителями відповідних дій приводить до швидких і позитивних результатів, що й характеризує їхню мобільність у професійній діяльності.

Із урахуванням специфіки педагогічної діяльності вчителя, його потенційних можливостей досягати професійного акме, у дисертації вміння професійної мобільності вчителя конкретизовано, а саме:

- × інтелектуальні вміння (аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування, узагальнення, систематизації), завдяки яким учитель виділяє головне в нововведеннях, порівнює їх із традиційним навчанням і вихованням школярів, виявляє недоліки шкільної освіти, уявляє значимість і наслідки інновацій в освіті (Г. Міхненко, Л. Хорунжа та інші) [24; 83; 85; 139; 152–154; 243];
- × творчі вміння (оригінальності, гнучкості, образності, креативності), які сприяють розроблянню конструктивних оригінальних ідей щодо підвищення професіоналізму й педагогічної майстерності вчителя, виявленню його гнучкості в освоєнні нових видів педагогічної діяльності, створенню образу успішного вчителя (Ю. Львова, І. Підласий, С. Сисоева, І. Харкавців) [126; 156; 203; 204; 215; 236];
- × комунікативні вміння (оперативно й правильно орієнтуватися в умовах спілкування, що постійно змінюються, планувати й здійснювати систему комунікацій, швидко й точно знаходити адекватні комунікативні засоби, що відповідають творчій індивідуальності вчителя і потребам школярів, постійно відчувати та підтримувати зворотний зв'язок у спілкуванні), що активізують бажання взаємодіяти й ділитися думками, виявляти повагу до співрозмовників, отримувати задоволення від спілкування з іншими учасниками освітнього процесу (І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос) [159; 261; 262; 263; 264; 268];
- × акмеологічні вміння (самопізнання, самовираження, самоорганізації, самовдосконалення, саморозвитку та самореалізації, само-

контролю на підставі адекватної самооцінки), сформованість яких допомагає вчителю долати перешкоди, досягати нових вершин у професійній діяльності, рухатися висхідною траєкторією розвитку педагога, переносити прийоми самоосвіти й самовиховання у роботу зі школярами (В. Антонов, А. Деркач, Н. Кузьміна) [7; 55–57; 108; 109; 162].

Отже, систему компетенцій професійної мобільності вчителів подамо як сукупність внутрішніх настанов особистості, знань і вмінь швидкого реагування на педагогічні події й обставини. Зазначено, що стосовно теми дослідження цікавою є інформація про формування компетенцій професійної мобільності вчителів у системі методичної роботи ЗЗСО, що зумовлено низкою чинників, а саме:

- × суспільство вимагає від учителя високої кваліфікації й професійної компетентності, оскільки підготовка молоді до життя й трудового самовизначення є складним завданням сьогодення;
- × підвищення професійної компетентності вчителів акцентовано на засвоєнні теоретичної інформації з методики викладання навчальних предметів, проте недостатньо надано уваги розкриттю механізмів їхньої працездатності, зокрема розвитку професійної мобільності;
- × останнім часом популяризують різні форми співпраці в педагогічному колективі, підтримують партнерські відносини між учителями й учнями, їхніми батьками, однак не всі вчителі готові виявляти здатність швидко й правильно реагувати на освітні процеси, сприймати позитивне та поширювати передовий педагогічний досвід, розробляти й упроваджувати власну методику в шкільний процес.

До сказаного вище додамо, що уточнені нами компетенції збережені на різні види педагогічної діяльності, в тому числі й на забезпечення методичної роботи вчителя. Види і зміст компетенцій визначено на *рис. 2*.

Рефлексивно-адаптивний компонент професійної мобільності вчителів ЗЗСО відповідає за аналіз результатів педагогічної діяльності і роботи над собою, приносить корективи в поведінку педагога, що дозволяє йому пристосуватися за нових освітніх умов, займатися інноваційною діяльністю.

На формування професійної мобільності вчителів впливають інновації в освіті. Інноваційну діяльність учителя вчена О. Мандражи [132] визначає як продуктивну діяльність, яка пов'язана з новачками в педагогічній науці й практиці та перетворенням їх на нововведення. Суть інноваційної діяльності учителя авторка розкриває, як: збір інформації та аналітико-синтетичну розумову діяльність щодо її оброблення; генерування ідей щодо створення принципово нового і його

<i>Загальнонаукові компетенції</i>
Уявлення про місце категорії «мобільність» у теорії самореалізації особистості, провідні положення та ідеї педагогічної акмеології, на які спирається формування професійної мобільності вчителя, потенційні можливості системи методичної роботи ЗЗСО для розвитку сучасного мобільного вчителя
<i>Професійні компетенції</i>
Професійні знання й уміння вчителів, здатність їх застосовувати на творчому рівні, знання сутності, компонентів, видів, варіантів виявлення, способів формування професійної мобільності вчителя, вміння використовувати засоби методичної роботи й інших видів педагогічної діяльності для підвищення рівня сформованості професійної мобільності, формувати мобільність у школярів
<i>Соціально-особистісні компетенції</i>
Здатність до творчого самовираження в педагогічній діяльності та позиціонування себе в ролі успішного вчителя, готовність адекватно реагувати в нових складних ситуаціях і розв'язувати їх, уміння спілкуватися з колегами, учнями, батьками на засадах співпраці й партнерства, високий рівень самоорганізації та самоконтролю
<i>Інструментальні компетенції</i>
Здатність самостійно освоювати та застосовувати ІКТ у процесі обміну методичною інформацією, під час спілкування з учнями та їхніми батьками, міжнародними партнерами, вміння вести власний блог, здатність до комунікації іноземними мовами

Рис. 2. Компетенції професійної мобільності вчителів

опис або вивчення, переосмислення та засвоєння вже відомого досвіду; організація запровадження новації у практику; оформлення та поширення позитивного досвіду.

Із урахуванням досвіду, набутого попередниками, вважаємо за потрібне поглибити вивчення проблеми формування професійної мобільності вчителів ЗЗСО із позиції теорії самоменеджменту [257]. На наш погляд, суттєві положення тайм-менеджменту допомагають усувати перешкоди, що заважають розв'язанню проблеми формування професійної мобільності вчителів ЗЗСО із позиції акмеологічного підходу. Уточнимо, що Л. Хорунжа [243] використовує термін «економія часу», радить старшокласникам: давати якісну оцінку часу, тобто визначати, скільки необхідно часу для виконання тієї або іншої діяльності; навчитися порівняно швидко й точно визначати початок і закінчення роботи; уміти укладатися в поставлений термін часу; уміти спланувати свою працю в часі протягом дня, тижня і на більш тривалій термін, у тому числі й на перспективу; знати і вміти здійснювати контроль, облік і оцінювання витрат часу.

Інший учений В. Колпаков використовує терміни «управління часом», «керування собою», посилаючись на те, що самоменеджмент

нерідко зведений до керування своїм часом діяльності. «Під самоуправлінням розуміємо стратегічне й повсякденне управління людиною своїм життям, що робить його змістовним і гармонійним, забезпечує ефективну реалізацію внутрішніх потенцій і досягнення життєвих цілей» [98, с. 5]. У нашому розумінні для успішної професійної мобільності вчителів має значення правильний розподіл часу на роботу та відпочинок, позбавлення стереотипів «я нічого не встигаю, мені це все набридає», «фільтрування» головних і другорядних справ тощо.

Як зазначають дослідники [79], навички самоменеджменту формуються у декілька етапів:

1-й етап — самопізнання є основним для саморозвитку та самореалізації студента, а майбутній фахівець має усвідомлювати, знати і пам'ятати, хто він є, чого вартий та які цілі ставить перед собою. Важливо мати розвинені якості психіки (воля, мислення, емоції), студент має вдаватися до самоаналізу для реальної самооцінки, має володіти прийомами самоконтролю та саморегуляції;

2-й етап — саморозвитку, який має на меті шлях майбутнього фахівця до самовдосконалення, що досягається протягом навчання, засвоєння важливого матеріалу і, як висновок, готовність до продуктивної професійної діяльності;

3-й етап — раціонального використання часу, що може впливати на реальні можливості та потенційні резерви психічного розвитку особистості як суб'єкта пізнання, діяльності, спілкування.

Отже, вчені однакостайні у висновку щодо важливості теорії і практики самоменеджменту в саморозвитку особистості й формуванні її мобільності.

Як підсумок, зазначимо, що в поданому параграфі наведено різні підходи до розуміння суті та змісту мобільності людини, з'ясовано суть поняття «професійна мобільність учителя» і визначено зміст її структурних компонентів. Розроблені й обґрунтовані компоненти професійної мобільності вчителів ЗЗСО є універсальними та можуть розкриватися у різних видах педагогічної діяльності, зокрема, в системі методичної роботи ЗЗСО.

1.2. ПОТЕНЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ АКМЕОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ У СИСТЕМІ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Освітні проекти в Україні поступово змінюють мислення людини до сприйняття нового, використання її можливостей за швидкоплинних умов, а головне — висувають нові вимоги до вчителя та його вихованців.

Особливої уваги заслуговує особистість учителя, його акмеологічний потенціал, суть якого полягає в спрямуванні мотиваційно-ціннісної сфери на постійне вдосконалення в педагогічній діяльності, зокрема в системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів. У Законі України «Про вищу освіту» (2014) [75], Проекті концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 роки (2015) [174] визначено необхідність постійного удосконалення професіоналізму та педагогічної майстерності вчителя, здатного швидко реагувати на зміни, що відбуваються в освіті й суспільстві, розкривати власний потенціал за нових умов розвитку загальноосвітніх навчальних закладів (ЗЗСО).

Історія Давнього світу, Китаю, Індії, античності містить чимало прикладів мотивації досягнення найвищого розквіту сутнісних сил людини. У середньовічній філософії прикладом духовного зростання людини є подолання зла й перемога добра. Заслуговують на увагу філософські передумови акмеології періоду XIV–XIX століть, проблема удосконалення людини в наукових напрямках філософії, висвітлених у праці В. Гладкової й С. Пожарського [25]. Поняття «акмеологія» введене в науковий обіг вітчизняним психологом М. Рибніковим, який 1928 року запропонував назвати розділ вікової психології акмеологією. Учений створив Біографічний інститут з метою вивчення та систематизації біографії відомих людей. Акмеологія є наукою про закономірності, принципи й шляхи досягнення людиною максимальної досконалості. Акмеологію як науку характеризують фундаментальність, гуманістичне спрямування, інтегративність, прикладна орієнтація.

Як стверджує В. Огнев'юк, президент Української академії акмеології (м. Київ), «акмеологія є сферою наукових знань про людину, що виявляє закономірності, фактори й умови самореалізації творчого потенціалу особистості на шляху до вищих досягнень діяльності як професійної, так і непрофесійної, а також закономірності, фактори та умови прогресивного розвитку соціальних спільнот» [148, с. 3]. У дослідженні враховуємо той факт, що об'єктом акмеології є зріла особистість, яка постійно прагне до саморозвитку й досягає акме-вершин у будь-яких видах діяльності, а її досягнення збагачують і примножують корисні надбання людської спільноти, а предметом — закони та закономірності, умови та фактори, які позитивно сприяють розвиткові як окремої особистості, так і суспільства в цілому.

У педагогічній акмеології учитель є як об'єктом, так і суб'єктом педагогічної діяльності, а його зростання до акме-вершин залежить від багатьох об'єктивних та суб'єктивних чинників. Формування професійної мобільності вчителів ЗЗСО є важливим суб'єктивним чинником, що рухає особистість до набуття високого ступеня професіоналізму та педагогічної майстерності. Учені А. Деркач і В. Зазикін [3] визначають поняття «педагогічна акмеологія» як науку про шляхи досягнення

професіоналізму в роботі педагога. На нашу думку, педагогічну акмеологію не можна зводити лише до професійної діяльності педагога, її слід вважати наукою про закономірності, принципи, шляхи досягнення найвищого рівня розвитку всіх суб'єктів освітнього процесу. Пояснимо це тим, що процес навчання має двобічний характер, удосконалюються й досягають нових вершин і педагоги, і також й ті, хто навчається. Метою педагогічної акмеології є розкриття внутрішнього потенціалу кожного учасника педагогічного процесу та досягнення найвищих освітніх результатів завдяки педагогічній взаємодії, а завданнями — розроблення та впровадження нових прийомів, методів, форм організації співпраці суб'єктів педагогічної праці; створення комфортних умов для професійного самовизначення та самореалізації творчого потенціалу; стимулювання процесів самопізнання та саморозвитку особистості педагогічними й акмеологічними засобами.

Отже, об'єктом педагогічної акмеології є цілеспрямований освітній процес, а предметом — акмеологічні умови забезпечення ефективності такого процесу, об'єктивні та суб'єктивні чинники успішності всіх учасників педагогічної взаємодії. Педагогічна акмеологія є міждисциплінарною наукою і тому має зв'язок з природничими, суспільно-гуманітарними й технічними науками.

У науковій літературі [180–189] йдеться про акме як найвищий ступінь розквіту сутнісних сил людини, однак бракує доказів щодо корисності та доцільності такого зростання для самої людини. Акме вчителя, на якому також недостатньо акцентовано увагу, є важливими професійними й особистісними східцями, кар'єрним зростанням у педагогічній діяльності. Цілком погоджуємося з відомими акмеологами В.Гладковою та С.Пожарським [25], які вважають, що акме людини характеризують варіативність і мінливість, позитивний результат становлення її як професіонала, громадянина, сім'янина. І тому акме викладача не є статичним особистісно-професійним утворенням, а постійно поповнюється й розвивається. Акме вчителя загартовується в повсякденній педагогічній діяльності, а його ознаками є професіоналізм.

До акмеологічних засад віднесемо основні ідеї акмеології, педагогічної акмеології, які позначаються на меті, завданнях, закономірностях, вимогах, змісті, методах і формах професійної мобільності вчителів ЗЗСО. У дослідженні посилаємося на базові ідеї педагогічної акмеології, зазначені в науковій праці Л.Рибалко [180]. Це такі ідеї: розвитку особистості, формування професійної «Я»-концепції учителя, удосконалення акме через професіоналізм.

Згідно з метою і завданнями дослідження посилаємося на суттєві положення акмеологічного підходу, про які йдеться в працях українських і зарубіжних учених [1; 2; 43; 50; 55; 56; 57; 61; 86; 97; 130; 166; 197; 201; 2014; 235]. Зазначено, що акмеологічний підхід передбачає,

що акме і самоздійснення — це не ідеальні образи, а постійний рух до них через співвіднесення реальних характеристик розвитку людини з оптимальною моделлю саморозвитку. При цьому людина не просто реалізує себе, здійснюючи вибір між репродуктивними способами розвитку; вона якісно перетворює себе, знімає психологічні бар'єри, переосмислює життєві очікування, шукає можливості для розвитку професійно значущих якостей, виробляє власну траєкторію саморозвитку. Як відзначає Н. Кузьміна [108–110], саморозвиток людини є постійним рухом до акме й боротьба з катаболе, тобто падінням. Важливим моментом є те, як вона упорається із власними проблемами й подолає перешкоди в життєвих обставинах і екстремальних ситуаціях.

Цілком прийнятною є думка Л. Мітіна, який виокремлює суперечність між «Я-дієвим», «Я-віддзеркаленим» і «Я-творчим» особистості, розв'язання якої має змінити її ставлення до професіоналізму й професійної діяльності [136; 137]. Одностайної думки дотримується й відомий акмеолог А. Деркач [55–57], на думку якого в межах означеного підходу суб'єкт саморозвитку ніби перебуває у просторі між двома полюсами — від реального (часто неоптимального) до ідеального способу самоорганізації. Активність індивіда розгортається саме в цьому «реально-ідеальному» просторі й проявляється в постійному розв'язанні суперечностей між тією високоорганізованою живою системою, якою є він сам, і об'єктивними умовами його життєдіяльності й професійної діяльності [51, с. 36].

У межах дослідження цінною є думка автора концепції професіоналізації А. Ростунова [195], який вважає, що для створення системи управління неперервним процесом професійного розвитку фахівців необхідне вивчення всіх етапів і стадій професіоналізації як функціонально пов'язаних підсистем: профорієнтація, профвідбір, профпідготовка й профадаптація. При цьому джерелом отримання інформації є психологічний аналіз і прогнозування діяльності, на підставі чого розробляють вимоги до професійно важливих особистісних якостей, зокрема мобільності фахівця, моделі діяльності й освітнього процесу в підсистемі професійної підготовки.

До цитованої думки автора додамо, що метою підвищення професіоналізму вчителям необхідно складати акмеограму на основі самопізнання й саморозкриття внутрішнього потенціалу. Акмеограма — це документ, у якому відбивається система вимог, умов і факторів, які сприяють прогресивному розвитку професійної майстерності та особистості фахівця. У ній аналізують види діяльності та ступінь виявлення особистісно-професійних якостей, які забезпечують їх функціональне виконання. Акмеограма вміщує цілі, вибір моделі розвитку, визначення акмеологічних технологій, можливі індивідуальні показники професіоналізму, результати професійної діяльності. Вона індивідуальна та є

основою для розроблення акмеологічної траєкторії індивідуального особистісно-професійного розвитку.

У такий спосіб можна говорити не лише про формування професійно-педагогічної компетентності вчителів, але й про розвиток їхньої акмеологічної компетентності. Акмеологічну компетентність учителя розуміємо як інтегративне особистісне новоутворення, яке характеризує усвідомлене постійне прагненням удосконалювати себе засобами інноваційної педагогічної діяльності, знаннями й уміннями самоорганізації та самореалізації в професійній діяльності, розвиненими якостями професійної мобільності, самопізнання та самовдосконалення.

У науковій праці Г. Коваленко і Л. Рибалко [182] поняття «акмеологічна позиція особистості» розуміють як суб'єктну позицію людини, її стійке прагнення досягати вершини, бажання реалізовувати творчий потенціал у професійній діяльності. Однак для вчителя таке поняття потребує уточнення, оскільки недостатньо лише бажання досягати акме, необхідно здійснювати конкретні дії. І тому вважаємо за потрібне в професійній діяльності вчителя виокремити вміння позиціонуватися через власну стійку точку зору щодо науковості й достовірності фактів педагогічної дійсності, педагогічних явищ і процесів, дотримувати педагогічного такту й справедливості в колективі, брати на себе відповідальність за виконання поставлених завдань. Прикладом акмеологічної позиції особистості є участь науковців, учителів у роботі Української академії акмеології (м. Київ), де вони відстоюють свої переконання, презентують передовий педагогічний досвід, розширюють світогляд і плідно співпрацюють із колегами.

На підставі узагальнення акмеологічних ідей учених (О. Галус, В. Гладкова, Л. Паламарчук, І. Соколова, Я. Фруктова) [23; 25; 26; 155; 208; 209; 235], ознайомлення з планами та протоколами методичних об'єднань і звітами про стажування вчителів розкрито потенціал акмеологічного підходу (як можливості розвитку особистості вчителя, формування його професійної «Я»-концепції, сприяння досягненню професійного акме) для формування професійної мобільності вчителів у системі методичної роботи ЗЗСО.

Розвиток особистості вчителя відбувається безпосередньо під час педагогічного процесу, оскільки навчання й виховання сучасних учнів вимагають нових підходів, швидкого реагування на обставини, що складаються в педагогічному колективі, сформованих умінь саморегуляції та самоорганізації. Цілком слушною є думка Є. Голобородько [27, с. 273], яка наголошує на можливостях післядипломної освіти, завдяки якій відбувається акмеологічний розвиток учителів-предметників. Учена зазначає, що слухачі — учителі різних предметів, різних типів шкіл, мають педагогічний досвід, водночас викладачі закладів післядипломної освіти володіють новими технологіями, інноваційними

підходами до навчання й виховання молоді. Акмеологічному розвитку вчителів сприяє позитивна атмосфера, яку створюють у подібних закладах. Це проведення круглих столів, науково-методичних семінарів, читань, зустрічей із відомими педагогічними працівниками, наукових конференцій, на яких поширюють ідеї педагогічної акмеології, розкривають її роль для розвитку особистості.

Цілком поділяємо думку акмеологів В. Максимової та Н. Полетаєвої [30] у тому, що провідною умовою досягнення якісних змін в освітньому просторі є розвиток суб'єктів педагогічного дослідження. Із позиції акмеологічного підходу суттєво важливою є післядипломна освіта вчителів, які підвищують кваліфікацію, набувають нових спеціалізацій у педагогічній діяльності, поєднують педагогічну та управлінську діяльності. Професійна зрілість учителя виявляється завдяки досягненням у практичній діяльності, а саме: розроблянні нових авторських навчальних програм, засвоєнні нових освітніх програм профільного навчання, упровадженні інноваційних технологій у педагогічний процес, вихованні життєво необхідних якостей школярів. По суті в процесі професійної самореалізації формується мобільність учителя, яка є не лише показником його фахової зрілості, але й успішності школярів, їхньої підготовленості до вибору професії та життєвого самовизначення.

Нам імпонує думка вище названих авторів у тому, що вчителів слід готувати до реалізації ними акмеологічного підходу в практичній діяльності, тобто: читати цикл семінарів з акмеології освіти та управління якістю освітою, залучати відомих методистів до поширення акмеологічних ідей в освітянському просторі, систематично проводити індивідуальні та колективні консультації для педагогічних працівників, знайомити вчителів із методиками самоаналізу та самооцінки, стимулювання до саморозвитку, розробляти методичні рекомендації щодо складання авторських освітніх програм, їх презентації, організувати зустрічі з відомими вчителями-новаторами.

На основі вивчення звітів методичних об'єднань, протоколів методичних рад було з'ясовано, що в системі методичної роботи закладів загальної середньої освіти недостатньо приділяють уваги розвитку позитивної «Я»-концепції, способам кар'єрного зростання та досягнення акме в різних видах діяльності, формуванню вміння самоорганізації. Нам імпонує думка вченого О. Гури [52], який наводить характеристику вчителям, які мають високий рівень самоорганізації (сформовані професійні знання, розвинені всі групи професійних умінь, гармонійна, зріла «Я»-концепція, рефлексія, миследіяльність, які забезпечують ефективність процесів професійної самоорганізації); достатній рівень самоорганізації (сформовані професійні знання, достатній рівень розвитку певних груп професійних умінь (дидактичних, гностичних, конструктивних, організаційних), проте характеризуються негармонійною,

незрілою «Я»-концепцією, недостатньою рефлексивністю, нерозвиненою миследіяльністю). На наш погляд, на таку характеристику мають посилатися методисти в роботі з учителями.

Формування професійної «Я»-концепції вчителя відбувається завдяки подоланню суперечностей між очікуваним і реальним результатом, переосмисленням і перебудовою своєї поведінки й діяльності, виробленням траєкторії саморозвитку, опануванням ним нових функцій, зміною ролі вчителя від виконавця до наставника, методиста, керівника методичного об'єднання.

Ідеалом досконалості, по суті, є вчитель, який відповідає вимогам новітньої школи, розуміє потреби сучасної молоді, готовий безкорисно допомагати учням. Про гармонію серця й розуму писав відомий український педагог В. Сухомлинський, який наголошував на тому, що, з одного боку, учителів не можна бути холодною, байдужою людиною; безпристрасного вчителя діти не люблять, ніколи не відкривають серця перед ним, а з іншого — учителів треба вміти контролювати свої сердечні поривання розумом, не піддаватися емоційній стихії, обачливо ухвалювати рішення, що стосуються неправильних учнівських вчинків. Нині актуальними є його вислів: «Мистецтво і майстерність педагога саме й полягає в умінні поєднувати сердечність з мудрістю» [159, с. 9].

Сучасні вчителі розуміють, що їхній професіоналізм має постійно підвищуватися, а в цьому неабияку роль відіграють методичні об'єднання вчителів, центри методичної допомоги учителям, консультативні пункти з підтримки молодих вчителів. Однак, як свідчить власний педагогічний досвід, учителям бракує професійної мобільності, акмеологічного спрямування на саморозвиток, емоційної стійкості й організованості.

Вивчення проблеми акмеологічного зростання вчителів стало можливим завдяки науковим працям, присвяченим підвищенню професіоналізму вчителів у системі методичної роботи ЗЗСО (Л. Армейська, Н. Беседа, Н. Білик, В. Григораш, А. Єрмола, І. Жерносек, Т. Куценко, Г. Назаренко, О. Сидоренко, Т. Сорочан та інші) [8; 9; 12; 13; 46; 68; 69; 71; 112; 113; 114; 115; 164; 165; 200; 205; 211; 212; 232; 237; 238; 240; 250; 251].

Зазначимо, що впровадження акмеологічних ідей у шкільну освіту позитивно впливає на:

- × поліпшення якості навчання школярів;
- × створення якісного освітнього середовища для неперервної освіти вчителя;
- × модернізацію змісту, методів, форм підвищення кваліфікації педагогічних кадрів;
- × сформованість інтересу учнівської молоді до навчання;
- × підвищення рівня компетентності та формування іншомовної культури школярів як невід'ємного чинника цілісної культури особистості;

- × модернізацію навчально-методичної та матеріально-технічної бази ЗЗСО.

Акмеологічний підхід реалізують через зміст і форми методичної роботи вчителів. Розвиток особистості вчителя в методичній роботі відбувається завдяки інноваційним методичним темам, оновленим цілям й змісту діяльності педагогічної ради, методичних об'єднань учителів, творчих груп, атестаційних комісій, розробленню й апробації передових педагогічних ідей, організації експериментальної роботи й засвоєнню нових видів діяльності (моделювання, прогнозування, програмування, проектування).

Досягненню вчителями професійного акме сприяють розроблення інноваційних методик і технологій навчання і виховання школярів, об'єднання й створення конкурентоспроможної команди вчителів, спільна праця яких дозволяє рухатися до нових акме-вершин, відкриття нових «горизонтів» самопізнання завдяки освоєнню ними засад наукової праці й самоменеджменту.

Водночас методична робота вчителя позитивно впливає на розкриття його внутрішнього потенціалу, зокрема й мобільних ресурсів, удосконалення компетенцій професійної мобільності.

На підставі аналізу наукової і методичної літератури [84; 95; 113; 117; 118; 120; 121; 127; 135; 151; 163] зазначено, що методична робота, її планування й організація в ЗЗСО активізують потреби професійної мобільності вчителів, оскільки завдяки методичним проектам підвищується їхня активність та ініціативність, формується й поширюється інноваційний досвід учителів, відбувається співпраця й обмін творчими здобутками, формуються партнерські ділові відносини між учителями, здійснюється зворотний зв'язок між запланованими завданнями та результатами педагогічної взаємодії.

Методична робота є видом педагогічної діяльності вчителя, що активізує його до професійної мобільності, а про її значущість неодноразово пишуть і науковці, і практики. Зокрема, на думку Я.Стемковської [216], науково-методична робота ЗЗСО розвиває організаційну культуру вчителя, сприяє корекції норм і правил поведінки, цінностей, традицій, створенню атмосфери співпраці й партнерства, побудові міжособистісних взаємин на засадах гуманізму й демократизму. До особливостей організації науково-методичної роботи Л.Литвин [118] відносить: забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних кадрів у міжкурсовий період; практичне спрямування заходів із поєднанням індивідуальних і колективних форм співпраці з педагогами, наприклад, участь учителів у роботі школи молодого вчителя, творчих групах, складанні інтегрованої системи планування, яка дозволяє проектувати життєтворчість педагогів, використовувати результати моніторингових досліджень.

Районні методичні об'єднання висувають завдання, які вимагають мобільного реагування вчителів і виконання їх на високому рівні, приміром:

- × забезпечення доступної та якісної освіти відповідно до вимог суспільства, запитів особистості, потреб міста й держави;
- × реалізація, наприклад, методичної теми району «Підвищення якості освіти шляхом забезпечення успішної соціалізації учнів і вихованців навчальних закладів району»;
- × забезпечення спрямування освітнього процесу на розвиток умінь і навичок особистості, застосування на практиці здобутих знань із англійської мови, успішну адаптацію людини в соціумі, формування здібностей до колективної діяльності та самоосвіти шляхом застосування особистісно зорієнтованого, компетентнісного й діяльнісного підходів;
- × упровадження сучасних педагогічних технологій, спрямованих на розкриття та розвиток інтелектуальних і творчих здібностей школярів, на задоволення її потреб у самовдосконаленні;
- × створення оптимальних умов для здійснення педагогічними працівниками результативної самоосвітньої діяльності, в центрі якої — проектування й організація сучасного уроку;
- × дотримання державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів за рахунок чіткого використання критеріїв оцінювання навчальних досягнень;
- × сприяння підвищенню загального рівня ІКТ-компетентності педагогів; активному впровадженню інноваційних технологій, спрямованих на розвиток особистості дитини, на розкриття її інтелектуальних і творчих здібностей;
- × розвиток соціального партнерства навчальних закладів із закладами вищої освіти щодо розвитку обдарованості учнівської молоді та професійного самовизначення.

Серед головних завдань організації й проведення методичної роботи з педагогічними працівниками є підтримка ділового тону вчителя, допомога в подоланні труднощів, відкриття шляху до пошуку, ініціативи й творчості. При цьому важливо зацікавити педагогів, залучаючи до проведення того чи іншого заходу, тож у нашій школі практикують, окрім загальноприйнятих, і нестандартні форми роботи, які захоплюють їх, сприяють розвитку професійних компетенцій, індивідуального стилю, творчих здібностей. До завдань віднесемо поглиблення фахових і методичних знань та вмінь учителя, які дозволяють наблизитися до нових підходів у науці й практиці; удосконалення психолого-педагогічних знань і вмінь для реалізації індивідуального підходу в освітньому середовищі, згуртування шкільного колективу;

розробляння нових освітніх програм, планів-конспектів уроків, нетрадиційних уроків; вивчення передового досвіду педагогічних працівників і поширення його в колективі; самовдосконалення власних професійних і педагогічних здібностей; ознайомлення із актуальними напрямками наукової думки: педагогічний менеджмент, педагогічна акмеологія та впровадження цих ідей у шкільну практику.

Суть організації методичної роботи в школі полягає в тому, що опанування вчителями інноваційних методичних форм сприяє розвитку продуктивної «Я»-концепції, тобто стійкій усвідомленій позиції стосовно саморозвитку та самовдосконалення професійно-педагогічного потенціалу. Однак у методичній роботі школи здебільшого увагу акцентовано на методичних розробках уроків. На нашу думку, на засіданнях методичних об'єднань, служб доцільно розглядати питання, що стосуються розробляння й впровадження педагогічних технологій у навчально-виховний процес. Педагогічні технології (створення ситуації успіху, реалізація індивідуального підходу до розвитку творчих здібностей дитини, стимулювання до саморозвитку вчителів і школярів) розкривають можливості співпраці вчителя і школярів на основі партнерських стосунків, гуманних відносин, сприяють формуванню професіоналізму вчителя.

Методичну роботу вчителя розглядаємо як сукупність методичних заходів, спрямованих на досягнення професійного акме поширення й засвоєння основ педагогічної інноватики, швидкого реагування на нововведення в шкільній освіті, співпраці й партнерських відносин між суб'єктами освітнього процесу, підготовки учнів до участі в різних конкурсах і сприяння їхнім перемогам.

Учені Т. Куценко, Л. Рибалко, Р. Черновол-Ткаченко [185] розглядають підсистеми методичної роботи ЗЗСО, до яких відносять зміст, функції, принципи, прийоми, методи, форми методичної роботи, педагогічні технології, умови, засоби, моніторинг, критерії ефективності, що підпорядковані її меті та завданням, виконанню нормативних розпоряджень і сприяли усвідомленню значущості розкриття власного потенціалу вчителів на творчому рівні. Однак дослідники не акцентують увагу на змінах, які відбуваються у системі методичної роботи, не відбивають її динаміку. У такому поданні структура підсистем є правильною, але її наповнюваність слід розробляти із урахуванням освітніх змін, ціннісних орієнтацій суб'єктів освітнього процесу.

У науково-методичній публікації Т. Сорочан [212] визначено *об'єкти* методичної роботи як професіоналізм педагогів і керівників, педагогічні системи ЗЗСО, освітні практики, освітні інновації, установи, які безпосередньо організують таку діяльність, а також окремі складові зазначених об'єктів; *суб'єктами* методичної роботи є педагоги, керівники, методисти, науковці, видавці.

Стосовно *структури методичної роботи ЗЗСО* думки вчених розділилися так. У праці Н. Грищенко розглянуто розвиток комунікативних умінь учителів у системі методичної роботи ЗЗСО, до складових якої віднесено організацію роботи педагогічної ради, науково-методичної ради школи, тренінги, семінари з відповідною тематикою, наприклад: «Діалог у навчально-виховному процесі сучасної школи», конкурс «Учитель року», роботу педагогічних студій, школу вдосконалення комунікативної компетентності учителя, школу професійної майстерності, методичні об'єднання, самоосвіту вчителя [49, с. 9–10].

Іншої думки дотримує Т. Ткачова [225] під час розгляду структурних компонентів науково-методичної роботи таких, як: мета — підвищення науково-теоретичного й загальнокультурного рівня, психологічно-педагогічної і професійної майстерності, розвиток духовної культури; наявність науково-методичної інформації для педагогічних працівників міста щодо проблем духовної культури особистості взагалі та сучасного вчителя зокрема; способи досягнення визначеної мети, тобто засоби, форми й методи реалізації завдань розвитку духовної культури особистості вчителя; кадри (методичні працівники, управлінські кадри), які здійснюють педагогічну взаємодію із учителями.

Структура методичної роботи забезпечує виконання запитів, потреб і побажань вчителя, бо її модель створено з урахуванням рівня професійної майстерності кожного вчителя, на діагностичній основі. Разом із тим серед резервів удосконалення методичної роботи з педагогічними кадрами можна вказати на те, що не повною мірою відповідає вимогам шкільний методичний кабінет. Недостатньою мірою узагальнено перспективний педагогічний досвід. Не всі педагоги із вищою кваліфікаційною категорією займаються дослідницькою діяльністю і висвітлюють свої надбання у педагогічній пресі. Не завжди проводять рефлексію методичних заходів і вивчають їх результативність.

У плані вдосконалення професіоналізму вчителя в методичні роботи заслуговує уваги наукова праця О. Мандражи [131; 132], хоча вона присвячена підготовці майбутніх учителів до інноваційної діяльності в системі методичної роботи ЗЗСО. Учена виокремлює: загальні психолого-педагогічні знання й уміння; розширення світогляду, інтелектуальний та духовний розвиток; знання про інноваційну діяльність; знання й уміння аналізувати власну діяльність, проводити рефлексію, працювати з інформацією, володіти науково-дослідним апаратом, розвивати комунікативні вміння, здібності до співробітництва; уміння складати авторські програми та проводити їх експериментальну перевірку; розвиток творчості, активності, впевненості; розкриття потенціалу методичної роботи. По суті, знання природи людини, уміння розкривати власний потенціал у професійній діяльності є акмеологічними за характером. Нам імпонує думка дослідника про необхідність залучення

вчителів до інноваційної діяльності, удосконалення ними методичних навичок. На нашу думку, такий підхід доповнює зміст професійної мобільності вчителя.

Н.Беседа [12] зазначає, що у процесі методичної роботи ЗЗСО відбувається підготовка вчителя до застосування здоров'язберігальних технологій, а ефективність такої підготовки залежить від реалізації *функцій методичної роботи* — організаційної, діагностичної, планування, прогностичної, моделювальної, коригувальної, пропагандистської, поширення результативного досвіду й здійснення методичного супроводу застосування зазначених технологій. Цілісності та узгодженості системи методичної роботи ЗЗСО сприяє реалізація внутрішніх (інформаційні, організаційно-діяльнісні, комунікативні, управлінські) і зовнішніх зв'язків (зв'язки внутрішньошкільної методичної роботи з діяльністю міського (районного) методичного кабінетів, обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, позашкільних навчально-виховних закладів, державних органів, громадських організацій, установ культури, соціальних служб, медичних закладів). На думку Т.Ткачової, особливою є випереджальна функція методичних служб, згідно з якою методисти мають бути консультантами з перспективних питань організації освіти дорослих, а зміст діяльності методичної служби має забезпечувати духовний, професійний розвиток і саморозвиток педагогів.

У дослідженні спираємося на результати узагальнення *принципів* методичної роботи, отримані О.Мандражи, до головних з них віднесено: єдність усіх ланок методичної роботи та їх підпорядкування меті, безперервне й систематичне підвищення кваліфікації і педагогічної майстерності вчителів, урахування педагогічного досвіду й стажу роботи вчителів, орієнтування вчителів на професійну самореалізацію й творчий розвиток упродовж життя, упередження перевантаження суб'єктів педагогічного процесу, заохочення вчителів до самоосвіти й самовиховання. Т.Ткачова уточнює принципи системності, концептуальності, перспективності, об'єктивності, демократизму, гуманізму, педагогічного оптимізму, компетентності, диференціації та особистісного спрямування, реалізація яких поліпшує ефективність методичної роботи ЗЗСО.

І.Казначей [84] називає такі принципи управління методичної служби школи, як: принципи розвитку, поєднання індивідуальної і групової форм методичної роботи, стимулювання творчого зростання педагога.

На наш погляд, успішність формування професійної мобільності вчителів у методичній роботі ЗЗСО забезпечують акмеологічні принципи суб'єкта діяльності, життєдіяльності, потенційного й актуального моделювання, оптимальності, зворотного зв'язку, а також операційно-технологічний принцип. Принцип життєдіяльності дає змогу розглядати поряд із поняттям кар'єри поняття акме всієї життєдіяльності, виробити

стратегію життя. Стратегія життя — це вибір особистістю способу життя, що відповідає її типу. На основі принципу потенційного та актуального особистість розглядають як проєктивну, перспективну систему. Цей принцип зорієнтований на виявлення резерву особистості, який може реалізуватися в майбутньому нею або за її акмеологічної підтримки. Моделювання — процес подання, імітування наявних систем на основі побудови, вивчення й перетворення їх моделей, у яких відтворено принципи організації та функціонування систем. Модель в акмеології проєкує співвідношення сьогодення й майбутнього, якого ще немає в реальній дійсності, та спосіб руху до цього майбутнього, що визначається зовнішньою й внутрішньою детермінацією. Як відомо, оптимізація є переходом системи або її елементів до оптимуму, тобто стану найбільшої ефективності. Принцип оптимальності допомагає вибрати правильну тактику поведінки в колективі, вибрати правильне поєднання принципів диференційованого підходу та єдності вимог. Операційно-технологічний принцип характеризує суть акмеології як прикладної дисципліни, що має категоріальний характер, ціннісне спрямування та є єдиною ланкою між початковим і кінцевим станом акмеологічної моделі. Зворотний зв'язок є розкриттям опосередкованого характеру самопізнання особистості через самореалізацію, основою становлення «Я»-концепції.

Вивчення нормативно-правових керівних документів щодо організації методичної роботи ЗЗСО, особливостей професійної підготовленості педагогічних працівників, аналіз атестації дозволили визначити основні *напрями* підвищення кваліфікації педагогів засобами методичної роботи.

Реалізація диференційованого підходу до освіти педагогів передбачає забезпечення умов для задоволення професійних пізнавальних інтересів і потреб педагогів у процесі підвищення їх кваліфікації на всіх етапах системи їх безперервної освіти: курсової підготовки, методичної роботи та самоосвіти. Вивчення теорії і практики організації методичної роботи на диференційованій основі свідчить, що розподіл педагогів залежно від рівня їх професійної підготовки традиційно здійснюється на групи: молодих учителів; учителів, які вдосконалюють свій професійний рівень; творчих учителів; адміністративного контролю.

Безумовно, кожен дослідник визначає напрями методичної роботи з учителями відповідно до поставлених завдань у дослідженні. Зокрема, в експериментальній роботі Т.Ткачової методична робота проводилася за напрямами: інформаційно-просвітницьким, експертно-діагностичним, описово-корекційним, експериментально-дослідницьким, що й відповідало поставленим завданням. У розвитку духовної культури вчителя задіяні такі напрями діяльності міської методичної служби, як: комплексне планування роботи з педагогічними кадрами; конкретизація завдань, змісту, форм і методів роботи з педкадрами відповідно до рівня майстерності та категорії; вибір засобів найбільш

оптимальної взаємодії методичних служб міського та шкільного рівнів; створення необхідних нормативно-правових, матеріально-фінансових і психолого-педагогічних умов.

О. Манджари називає основні напрями діяльності науково-методичних центрів, а саме: вчасне інформування вчителів; підвищення кваліфікації педагогічних працівників через організацію роботи за предметною підготовкою, осмислення історичних, культурологічних, соціальних, філософських засад педагогічної діяльності та засвоєння нових типів діяльності (програмування, проектування, прогнозування тощо), необхідних для сучасної педагогічної практики; розроблення й апробація передових педагогічних ідей через організацію експериментальної роботи в освітніх установах; розроблення програмно-методичного забезпечення навчально-виховного процесу.

Провідним напрямом методичної роботи ЗЗСО є залучення вчителів до самоосвітнього процесу. Прагнення до самоосвіти є рушійною силою професійної самореалізації вчителів. Із урахуванням того факту, що методичною діяльністю займаються дорослі, досвідчені люди, зміст такої діяльності цілком має відповідати потребам працівників освітньої сфери, розширювати їх пізнавальний діапазон, розкривати дослідницький і творчий потенціал кожного педагога. У процесі самоосвіти вчителі набувають професіоналізму та педагогічної майстерності, вони знайомляться з новими програмами з навчальних дисциплін, розробляють методичне забезпечення до викладання фахових навчальних дисциплін, опановують методику педагогічного експерименту, беруть участь у роботі науково-методичних семінарів, методичні доробки публікують й діляться власним досвідом. Підготовка до виступів на методичних об'єднаннях, педагогічних читаннях, науково-практичних конференціях активізує внутрішній потенціал учителів, які збагачують практичний досвід новими ідеями, педагогічними новинками, науковими термінами й поняттями.

Представники вищої школи надають методичну допомогу вчителям гімназії, консультують гімназистів, які працюють над науково-дослідними роботами в рамках Малої академії наук учнівської молоді України, організують цікаві та змістовні екскурсії для гімназистів підприємствами області. Творча співпраця з освітніми установами вищого рівня акредитації є своєрідним інструментом втілення та реалізації цілей і завдань, які ставить перед собою науково-методична служба: конкретна допомога кожному вчителю у вдосконаленні його професійної майстерності та розповсюдження кращого передового досвіду. Наприклад, більш результативною є робота творчих груп, які співпрацюють із науковцями закладів вищої освіти, методистами КВНЗ «ХАНО».

Як підсумок сказаного та із урахуванням власного досвіду методичної роботи, виділяємо такі напрями методичної роботи: з'ясувати

труднощі, що заважають формуванню професійної мобільності вчителів у методичній роботі ЗЗСО; виявляти та усувати перешкоди, що гальмують саморозвиток школярів; планувати підвищення кваліфікації вчителів шляхом самоосвіти, стажування, навчання в інституті післядипломної освіти; створювати акмеологічне середовище для розкриття й реалізації внутрішнього потенціалу суб'єктів педагогічного процесу; опанувати інноваційні методи і форми методичної роботи; вивчати передовий педагогічний досвід та мобілізувати власні зусилля на створення авторських продуктів діяльності.

Традиційною є *робота* педколективу над єдиною науково-методичною темою — колективна форма пошукової роботи щодо вирішення актуальної психолого-педагогічної проблеми з метою вдосконалення освітнього процесу та підвищення професійно-кваліфікаційного рівня педагогів.

Чільне місце в підвищенні фахового рівня, майстерності вчителя займає робота над індивідуальною методичною темою (проблемою). Цю тему визначає вчитель самостійно, вона впливає із професійного інтересу вчителя. Індивідуальна робота педагога над науково-методичною проблемою — найбільш ефективний шлях залучення його до активної, самостійної творчої пізнавальної діяльності.

Колективним органом управління ЗЗСО, який забезпечує спільне вирішення освітніх завдань, стимулює розвиток творчого потенціалу педколективу, сприяє розвитку професійної майстерності педагогів є педагогічна рада. Домінують колективною формою роботи методичної роботи є методичні об'єднання. Їхня діяльність спрямована на забезпечення педагогів сучасною інформацією, новинками освітньої галузі, покликана знайомити викладачів із досягненнями психолого-педагогічної науки, сприяє формуванню, поглибленню фахових знань і підвищенню професійної майстерності.

До нетрадиційних форм методичної роботи з працівниками освітньої сфери віднесемо: подорож діагностичною картою підвищення методичної кваліфікації класних керівників, бліц-опитування «Теза навчального уроку», освітянські арабески «Комунікативна компетентність педагога», методичний анонс-огляд новинок літератури «Педагогічний бестселер», естафета вчительських здивувань (про використання інтерактивних форм і методів роботи), презентаційний меседж «А я роблю так...», відкриті уроки в сфері «Телерепетитор» або урок для молодого вчителя (демонстрування фрагментів інтерактивних уроків і виховних заходів), інформаційна трибуна «Віртуальна екскурсія по інтернету».

Серед освітян завжди поширювали ідею наставництва через відомі школи педагогічного досвіду. Послугуючись біографічним методом, який використовують в акмеології, констатуємо, що постаті А. Макаренка, В. Сухомлинського, С. Шацького, К. Ушинського та інших цілком можна вважати зразками педагогічного досвіду, який доцільно вивчати

й розуміти їх практичне значення для навчання й виховання сучасної молоді. Життєдіяльність відомих учених, педагогів, дослідників є прикладом професійної самореалізації самоактуалізованої людини. Характерним є те, що такі люди в професійній самореалізації поєднують різні види діяльності: пізнавальну, педагогічну, дослідницьку, методичну, виховну. Тому слід зауважити, що професійна самореалізація вчителя є багатогранною й неповторною, результатом якої є високий рівень професіоналізму та педагогічної майстерності.

Методичні оперативки є традиційною для закладу формою підвищення професійної майстерності, попередження можливих помилок, виправлення допущених недоліків у роботі педпрацівників. Ефективність цієї методичної форми полягає в тому, що вона займає мало часу, тож може проводитись до уроків, після уроків, на перерві; дозволяє обговорити питання, які неможливо передбачити заздалегідь.

Основним змістом проведених протягом поточного навчального року методичних оперативок є:

- × оперативне знайомлення колективу з директивними, нормативними документами, наказами, інструктивно-методичними листами, положеннями, інструкціями;
- × ознайомлення з інноваційними технологіями навчання та виховання;
- × інформування методистів і вчителів про нові науково-методичні посібники, педагогічні періодичні видання, нові навчальні програми, підручники;
- × розгляд поточних освітніх завдань;
- × заслуховування інформації про стан методичної роботи, про результати внутрішнього контролю, про участь у методичних заходах, виконання доручень.

Засобами методичної роботи є навчальні плани, програми, підручники, методичні посібники, приладдя, індивідуальна програма професійного зростання педагогів, план методичної роботи, орієнтований на окремі групи педагогів, звіт про атестацію вчителів, положення про матеріальне заохочення педагогів ЗЗСО, положення про різноманітні конкурси фахової майстерності, цифрові дані моніторингу та їх аналіз, періодичні видання, ановані каталоги, публікації учителів, рекомендовані списки літератури, ІКТ та ін.

Організувальним центром методичної роботи з педагогічними працівниками є методичний кабінет, діяльність якого підпорядкована виконанню таких завдань: забезпечення інформаційної підтримки діяльності структурних підрозділів методичної служби ЗЗСО; створення банку даних програмно-методичної, нормативно-правової, науково-технічної інформації; надання навчально-методичних консультацій педпрацівни-

кам; координація колективних форм і методів роботи та самоосвіти, спрямованих на підвищення педагогічної майстерності й удосконалення фахової підготовки вчителів; задоволення запитів, потреб учителів в інформації професійно-особистісної орієнтації; організація системи заходів, спрямованих на розвиток творчого потенціалу педагогів, запровадження досягнень кращого педагогічного досвіду та інноваційних технологій.

Позитивною тенденцією вважаємо підвищення професіоналізму вчителів у процесі виконання педагогічних досліджень, що успішно закінчується захистом дисертації та присвоєнням наукового звання кандидата педагогічних наук. Для ЗЗСО це не лише підвищення іміджу, але й поліпшення роботи педагогічного колективу, зміни на краще освітніх пріоритетів, задоволеність учителів професійною самореалізацією. У межах такої позиції система методичної роботи набуває нових, перспективних обертів, а вчитель не обмежується шаблонним викладанням, а займається дослідницькою роботою і піднімається до нових вершин творчого зростання.

На прикладі ЗЗСО I–III ступенів Харківської міської ради Харківської області Холодногірського району зазначимо, що ЗЗСО стратегічним завданням методичної роботи є сприяння акмеологічному зростанню вчителів, удосконалення освітнього процесу шляхом запровадження інноваційних і передових педагогічних технологій (система розвивального навчання, розвитку критичного мислення, створення ситуації успіху, проблемно-пошукові, технологія особистісно зорієнтованого сучасного уроку, інтерактивні й проектні технології, технологія комунікативного навчання іноземних мов, правова освіта та громадянське виховання).

У роботі переважають нетрадиційні форми, спрямовані на максимальну активізацію практичної діяльності педагогів: науково-практичні семінари, майстер-класи, практичні заняття, тренінги, консультації, круглі столи, конференції, наради. Педагогічні працівники намагаються впроваджувати інноваційні технології навчання: розвиток критичного мислення, проблемно-пошукові технології, технологія особистісно зорієнтованого уроку, комунікативного навчання іноземної мови, створення ситуації успіху, інтерактивні, проектні технології.

Учителі та вихователі стали переможцями обласних конкурсів «Кращий вихователю Харківщини» та «Учитель року – 2017». Шестеро вчителів стали переможцями обласного фестивалю-огляду освітніх інтернет-ресурсів. ЗЗСО стали переможцями Всеукраїнського фестивалю робототехніки ROBOTICA, обласних тематичних виставках ефективного педагогічного досвіду «Навчання та виховання учнів через природо-відповідну (ноосферну) освіту та екологічну безпеку», «Рік англійської мови: перспективи розвитку іншомовної освіти в Харківській області», «Національне виховання як фактор цілісного формування особистості»,

брали участь у експериментальній роботі регіонального рівня за темою «Навчання і виховання учнів через природовідповідну (ноосферну) освіту і екологічну безпеку». 78 робіт педагогічних працівників навчальних закладів брали участь у виставці-презентації педагогічних ідей і технологій з теми «Громадянська компетентність і шляхи її формування».

Показником успішності організації роботи з обдарованим дітьми є результативність участі учнів ЗЗСО в учнівських змаганнях Всеукраїнського рівня. У 17 районних предметних олімпіадах взяли участь 981 учень 6–11-х класів усіх ЗЗСО. Серед них призерами стали 241 учень, направлено для участі в обласному етапі 88 учнів, з яких призові місця посіли 42 учні, що становить 47,7% від загальної кількості учасників Холодногірського району і на 1,1% більше, ніж минулого навчального року. У минулому навчальному році ця різниця становила 16,8%.

Традиційним залишається проведення конкурсів знавців української та російської мов, їх учасниками стали 248 учнів.

У районних етапах турнірів юних істориків, журналістів, хіміків, фізиків, правознавців, географів, економістів, математиків, біологів, винахідників і раціоналізаторів й турніру із основ інформатики взяли участь 109 команд, до складу яких входили 545 учнів, у міському етапі турнірів брали участь 13 команд — 65 учнів.

У конкурсі «Учень року», який проводиться під патронатом Харківського міського голови, у чотирьох номінаціях «Інтелектуал», «Лідер», «Спортсмен» і «Творча особистість» брали участь 350 учнів, 38 — представників навчальних закладів — продовжили змагання в міському турі.

У конкурсі-захисті науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України брали участь 72 юних дослідника із 11 ЗЗСО району. Порівняно з минулим навчальним роком секцій працювало менше на 3, а учасників було на 11 більше (на 15%). Роботи 30 учнів спрямовані для участі у обласному етапі, з них стали переможцями 10 робіт, що становить 40%.

Учні стали переможцями XVI Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості у номінації «Історія України і державотворення», обласних конкурсів ораторського мистецтва, Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка

Взагалі переможцями різних інтелектуальних змагань різних рівнів стали 248 учнів ЗЗСО району (минулого року — 218).

У ЗЗСО зазначеного району м. Харкова вчителі використовують елементи інновацій, зокрема:

1. Інтерактивні технології навчання (Ю. В. Пономаренко, Л. В. Башинська, О. М. Косицька, В. М. Харченко тощо).
2. Інформаційно-комунікаційні технології навчання (С. В. Дегтярьов, О. В. Катуніна, О. В. Долбешко, І. О. Рубан, В. І. Ващенко, Ю. В. По-

- номаренко, О.П.Олефіренко, С.І.Толкачова, В. М. Харченко, Л.В.Башинська).
3. Використання рольових ігор, особистісно зорієнтоване навчання (О.В.Карпова, Ю.В.Пономаренко, С.В.Загребельна, Л.В.Юрченко, Т.П.Добривченко, І.О.Рубан, В.І.Ващенко, С.І.Толкачова, В.М.Харченко, Л.В.Башинська, О.В.Долбешко).
 4. Технологія випереджального навчання з використанням опорних конспектів (С.І.Толкачова, В.М.Харченко, Л.В.Башинська, О.В.Долбешко, О.В.Харченко).
 5. Технології комунікативного навчання іноземної мови (С.В.Анохіна, Т.Д.Клименко, С.Г.Сподарець, Т.А.Сіконенко).
 6. Проектні технології (С.І.Толкачова, В.М.Харченко, Л.В.Башинська, О.В.Долбешко).
 7. Технологія критичного мислення (О.В.Харченко).
 8. Технологія організації групової навчальної діяльності (С.І.Толкачова, Т.П.Добривченко, І.О.Рубан, В.І.Ващенко, В.М.Харченко, Л.В.Башинська, О.В.Долбешко, С.Г.Сподарець, С.В.Анохіна).

Таким чином, підвищення якості освіти здійснюють шляхом удосконалення професійної компетентності педагогів, що реалізують через трансформацію сучасних наукових ідей у практику діяльності педагогічних працівників району, створення умов для функціонування та розвитку єдиного освітнього-виховного середовища. Зміст науково-методичної роботи вміщує упровадження інноваційних педагогічних технологій і педагогічного досвіду в практику роботи ЗЗСО, науково-методичним супроводом профільного та інклюзивного навчання, упровадженням ІКТ, розвитком системи роботи з обдарованими дітьми. Наведені приклади досягнення вчителів та учнів свідчать про потенційні можливості акмеологічного зростання усіх учасників освітнього процесу.

Підсумовуючи вище сказане зазначимо, що провідними регуляторами розвитку педагогічної освіти в Україні в контексті акмеологічного підходу є:

- × визнання педагогічної освіти як сфери забезпечення людським капіталом — педагогами, які повинні мати високий рівень реалізації професійної діяльності, свідомо змінювати й розвивати себе, здійснювати індивідуальний творчий внесок у професію, стимулювати в суспільстві інтерес до результатів своєї праці;
- × усвідомлення пріоритетності акмеологічного підходу в педагогічній освіті як базисної методологічної основи, яка забезпечує прогностичність, постійний рух за висхідною траєкторією розвитку педагога, розуміння його ролі в сучасному світі відповідно до культурно-духовних, суспільно-економічних і технологічних трансформацій;
- × безперервний професійний акмеологічний розвиток учителів у рамках формальної, неформальної та інформальної освіти забезпечить

цілісну підготовку акмепрофесіонала із інноваційним мисленням, характеризується накопиченням нового знання у вигляді інновацій, під якими необхідно розуміти об'єктивне нове, що утворюється у процесі синтезу знань із різних сфер.

1.3. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ НА ЗАСАДАХ АКМЕОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ В СИСТЕМІ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У «Новому тлумачному словнику української мови» наведено тлумачення терміна «умови», деякі з яких означають «необхідну обставину, яка робить можливим здійснення, створення чого-небудь або сприяє чомусь; обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь; правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності, що забезпечують нормальну роботу чого-небудь; правила, вимоги, виконання яких забезпечує що-небудь; сукупність даних, положення, що перебувають в основі чого-небудь» [147, с. 617].

Дослідниця Г. О. Жозе да Коста [72] виявляла сутнісні характеристики педагогічних умов і зробила висновок, що в науково-педагогічних дослідженнях умови — це особливості організації навчально-виховного процесу, що детермінують результати виховання, навчання та розвитку особистості, об'єктивно забезпечують можливість їх покращення шляхом реалізації нової парадигми освіти, застосування передових освітніх методик, сучасних та інноваційних технологій, упровадження кращого педагогічного досвіду. Педагогічні умови — це комплекс спеціально спроектованих генеральних чинників впливу на зовнішні та внутрішні обставини навчально-виховного процесу й особистісні параметри всіх його учасників. Педагогічні умови забезпечують цілісність навчання та виховання в інформаційно-освітньому середовищі навчального закладу відповідно до вимог суспільства та запитів ринку праці, сприяють всебічному гармонійному розвитку особистості та створюють сприятливі можливості для виявлення її задатків, урахування потреб і формування загальнолюдських і професійно важливих якостей, ключових кваліфікацій, загальних і професійних компетенцій.

У науковій літературі є й інші підходи до визначення педагогічних умов. Зокрема, С. Тарасюк зазначає, що «під організаційно-методичними умовами ми розуміємо систему психолого-педагогічних заходів, які сприяють удосконаленню професійної діяльності педагога безпосередньо в закладі позашкільної освіти» [222, с. 161]. До таких умов удосконалення професійної діяльності педагога позашкільного закладу художньо-естетичного профілю автор відносить: залучення педагогів до розв'язання

єдиної науково-методичної проблеми; забезпечення педагогічної діагностики процесу вдосконалення професійної діяльності; організацію співпраці з науковцями та проведення спільних наукових досліджень.

Учена Т. Ткачова [226] висуває й доводить у дослідженні гіпотезу, суть якої полягає в тому, що рівень розвитку духовної культури вчителя в системі методичної роботи підвищиться, якщо розробити й запроваджувати в закладах освіти такі педагогічні умови, як: використання культурологічного підходу, спрямованого на забезпечення зв'язку духовних орієнтирів учителя і його професійної педагогічної діяльності; створення моделі міської методичної служби як духовного та культурно-освітнього поля творчої педагогічної діяльності; урахування у взаємодії з учителем специфіки навчання та виховання дорослих.

У межах дослідження цінними є думки Н. Федоринової [233], яка також надає значної ролі методичній роботі в підвищенні професіоналізму вчителя, формуванні його готовності до виховання емоційно-позитивного ставлення учнів до навчання, яке залежить від гармонізації емоційних й інтелектуальних засобів методичного навчання та її дидактичного забезпечення. До педагогічних умов автор відносить: створення сприятливого психологічного клімату, особистісно зорієнтованої педагогічної взаємодії і розвитку емоційної та поведінкової гнучкості вчителя.

Заслуговує на увагу й те, що до соціально-педагогічних умов підвищення професіоналізму й інноваційного потенціалу вчителя в працях В. Уруського [231] віднесено: наявність соціального замовлення на підготовку вчителя-новатора, його готовність до нововведень; підготовка педагогічних кадрів до творчого пошуку в процесі неперервної освіти; удосконалення організаційного, матеріально-технічного й кадрового забезпечення підготовки вчителя до інноваційної діяльності.

Учена Н. Кожемякіна [94] соціально-педагогічними умовами формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв визначає такі: забезпечення належного рівня корпоративної культури та можливостей професійного зростання менеджерів-аграріїв; налагодження кадрової роботи в напрямі чіткої системи стимулювання професійно-ділового становлення менеджерів-аграріїв у галузі агропромислового комплексу України; стимулювання майбутніх менеджерів-аграріїв до моделювання поведінки в процесі спільної діяльності; удосконалення інформаційно-методичного супроводу навчальних програм.

Попри те, що останнім часом декларують думки про створення належних умов для розвитку й самореалізації учнів, підвищення професійного рівня вчителів сучасної школи, бракує наукових і практичних праць про створення належних умов для професійної мобільності як складової професійного акме особистості вчителя.

У межах дослідження вивчаємо педагогічні умови професійної мобільності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів як сукупність

внутрішніх настанов і зовнішніх обставин, які сприяють успішному формуванню професійної мобільності вчителя на засадах акмеологічного підходу в системі методичної роботи ЗЗСО.

Аналіз перелічених вище педагогічних умов дав підстави теоретично обґрунтувати *педагогічні умови* формування професійної мобільності вчителів на засадах акмеологічного підходу в системі методичної роботи ЗЗСО як необхідність: стимулювання вчителів до розвитку професійної мобільності як складової професійного акме; організації взаємодії суб'єктів освітнього процесу, спрямованої на формування компетенцій професійної мобільності вчителів на засадах акмеологічного підходу; забезпечення професійного мобільного зв'язку між суб'єктами освітнього процесу під час застосування ІКТ у системі методичної роботи ЗЗСО.

У дисертації наведемо обґрунтування першої педагогічної умови формування професійної мобільності вчителів на засадах акмеологічного підходу в системі методичної роботи ЗЗСО: стимулювання вчителів до розвитку професійної мобільності як складової професійного акме.

Як свідчить аналіз власного управлінського й педагогічного досвіду, вчителям бракує цілеспрямованості, активності, ініціативності, критичного мислення, відкритості для досвіду й пізнання нового. Не всі вчителі є достатньо мобільними й харизматичними, конкурсантами й переможцями в освітянських заходах різних рівнів (міжнародні, регіональні, обласні, районні, шкільні). У дослідженні з'ясовано, що під час формування професійної мобільності вчителів у системі методичної роботи ЗЗСО чільне місце належить стимулюванню і заохоченню як педагогічним категоріям позитивного впливу на особистість (В. Лозова, А. Троцько, А. Хуторський) [122; 245].

Під час пілотного експерименту з учителями (разом 121 особа) провели анкетування «Чи цілеспрямована ви людина?» та з'ясували, що 42,1% осіб також мають необхідні якості для самоствердження в професійній діяльності, однак мусять себе контролювати й упереджувати появу внутрішніх конфліктів; 20,6% осіб мають усі можливості досягати успіху в професійній діяльності, у них існує рівновага між почуттями й розумом, між приватним і громадським життям, міркуваннями й діями; 27,3% осіб відчувають труднощі в розкритті й реалізації власних нових здібностей, талантів, їм заважає невпевненість у собі.

Респонденти, що брали участь у зазначеному пілотному експерименті, зауважили, що для адаптації до оновлених вимог педагогічної діяльності важливими є: підтримка адміністрації в роботі з батьками й консультації досвідчених та успішних учителів (45%), власний досвід організації й проведення майстер-класів, тренінгів професійного зростання (29%), самоаналіз власних уроків і виховних заходів (17%), досягнення й перемоги учнів (9%).

Проте вчителям, які мають професійну підготовку, в тому числі й досвід педагогічної роботи, власну позицію, авторитет і певний імідж педагогічного працівника, не подобається авторитарний характер

стимулювання у формі наказів і розпоряджень про обов'язкову участь у педагогічних заходах, ігнорування їхньої думки щодо змісту й організаційних моментів, несправедливе оцінювання їхньої роботи в освітніх проектах і участі школярів у різних навчальних і виховних заходах.

Тому стимулювання процесу формування професійної мобільності особистості як складової професійного акме має бути зорієнтованим на розкриття власної «Я»-концепції і потреб самореалізації в педагогічній діяльності і допомагати вчителям позбутися стереотипів, що заважають швидкому реагуванню на зміни в освітньому просторі, знаходженню нових підходів до індивідуальності сучасного школяра, розуміння потреб і запитів як учнів, так і батьків.

Учена Є. Іванченко [161; 162] до педагогічних умов формування професійної мобільності віднесла створення позитивної мотиваційної настанови на професійну мобільність за особистісно орієнтованого навчання. Така організація процесу навчання дозволяє надавати уваги розвитку індивідуальних здібностей особистості. Особистісно зорієнтоване навчання (за І.Якиманською) [255] сприяє створенню позитивної мотиваційної настанови на професійну мобільність, виявленню й структуруванню суб'єктивного досвіду й шляхів його узгодження із соціально-значущим досвідом, що якнайкраще сприяє формуванню професійної мобільності майбутнього фахівця, готового до гідного виходу на первинний ринок праці.

Із позиції авторської думки розглянемо можливі способи стимулювання вчителів до розвитку професійної мобільності як складової професійного акме. У «Новому тлумачному словникові української мови» (2008) термін «спосіб» означає «певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось; те, що служить знаряддям, засобом у якій-небудь справі, дії» [147, с. 390].

У нашому розумінні словосполучення «педагогічні способи» означає спеціально організовані дії того, хто впливає на позитивні зміни вчителя, у тому числі й безпосередньо його дії, що призводять до самозмін, ефективність яких забезпечується використанням відповідних прийомів, методів, форм, засобів педагогічного впливу на особистість. За основу педагогічного впливу на особистість учителя ми брали класифікацію методів виховання, подану в навчальному посібнику В. Лозової і А. Троцько [122]. Пояснюємо це тим, що мотивація професійної мобільності вчителів ЗЗСО в освітньому процесі має відбуватися через формування свідомості та самосвідомості, опанування досвіду практичної діяльності, стимулювання й корекцію результатів педагогічної роботи, самовиховання. Зазначимо, що мотиваторами є керівники ЗЗСО, методисти, вчителі, активні школярі й ініціативні батьки, які бажають бачити в сучасному вчителеві позитивне й зразкове.

Педагогічні способи стимулювання вчителів до розвитку професійної мобільності як складової професійного акме умовно розподілимо на:

актуалізаційно-ціннісний, дієво-практичний, аналітико-коригувальний, особистісно-вдосконалювальний — та охарактеризуємо їх.

Актуалізаційно-ціннісний спосіб стимулювання професійної мобільності вчителів ЗЗСО в освітньому процесі передбачає виявлення потреб швидкого реагування на зміни в освітньому просторі, здатності до застосування педагогічних прийомів і методів роботи з учнями за нових умов, схильності до педагогічної творчості й ініціативності.

Реалізація зазначеного вище способу має здійснюватися шляхом переконання вчителів у тому, що найвищою цінністю є людина та її потреби в самореалізації. З учителями доцільно проводити бесіду на тему: «Самодостатній учитель: це міфи педагогічної дійсності чи реальність?», у ході якої розглядати питання, що стосуються можливостей самореалізації вчителів у педагогічній діяльності, умов для формування їхньої професійної мобільності, зацікавленості педагогів у постійному самовдосконаленні й саморозвитку.

Дієво-практичний спосіб стимулювання професійної мобільності вчителів ЗЗСО в освітньому процесі має орієнтувати на засвоєння й оновлення ними досвіду практичної діяльності, безпосередню участь у розроблянні та використанні нових прийомів і методів роботи зі школярами. З учителями планували проведення методичного семінару на тему «Українська акмеологічна школа: здобутки Української академії акмеології (м. Київ)», на якому вони мали знайомитися із досвідом відомих українських і зарубіжних педагогів-акмеологів.

З метою стимулювання вчителів, як зазначає Г. Твердохліб [223], доцільно застосувати нові види диверсифікованих методичних форм роботи з педагогічними працівниками. Приєднуємося до думки автора, що останнім часом виникали питання щодо причин незацікавленості певної частини педагогів у запропонованих видах і формах методичних заходів та не завжди була висока активність їх відвідування. І тому виникла виробнича потреба внесення змін щодо організації форм методичної роботи.

З цією метою слід практикувати діагностування педагогів за такими показниками, як: кваліфікаційна категорія педагога; досвід роботи; рівень навчальних досягнень учнів; результати зовнішнього незалежного тестування (ЗНО), державної підсумкової атестації (ДПА); результативність роботи із обдарованими учнями; рівень підготовки вчителя з дидактики, педагогіки, психології. Крім того, підґрунтям до організації форм методичної роботи на диференційованій основі є опрацювання індивідуальних карток педагогів та експертна оцінка керівників районного методичного об'єднання (РМО).

Практично значущим є досвід організації колективних форм методичної роботи ЗЗСО, зокрема:

1. Школа професійної майстерності, яка базується на науковості, творчості учителя, його креативності. Формами роботи є науково-

- теоретичні та науково-практичні семінари (за участю викладачів закладів вищої освіти, трансформація спецкурсів), методичні турніри, майстер-класи, педмайстерні, методичні мости, методичні проекти, методичні студії, круглі столи тощо.
2. Школа професійного зростання, пріоритетними напрямками роботи якої є оновлення, удосконалення фахових і методичних знань педагогів завдяки організації та проведенню практичних семінарів (виконання завдань за навчальними програмами, вирішення завдань, наближених до завдань ЗНО, ДПА, завдань підвищеної складності), панорам творчих (сучасних) уроків та їх обговорення, ділових або дидактичних ігор (ігрове моделювання ситуації), дебатів.
 3. Школа молодого учителя, формами якої є практичні заняття, педагогічні читання, психолого-педагогічні семінари, семінари-практикуми, ділові ігри, консиліуми, відвідування уроків з їх детальним аналізом.

Така диференціація дає педагогам можливість вибору тих чи інших заходів, побудови своєї траєкторії зростання. Наведена система роботи є гнучкою та динамічною в досягненні мети формування професійної компетентності педагогічних працівників, яка на сучасному етапі ґрунтується на принципах добровільного вибору форм і тем серед поданого розмаїття, а також принципу диференціації. Тому педагоги усвідомлюють важливість процесу самостійного й цілеспрямованого здобуття потрібної інформації з метою забезпечення їх фахових потреб. Такий підхід запобігає безсистемності та стихійності у навчанні дорослої людини.

Аналітико-коригувальний спосіб стимулювання професійної мобільності вчителів ЗЗСО в освітньому процесі має заохочувати педагогічних працівників до різних видів педагогічної діяльності, зокрема до методичної роботи. Під час аналізу матеріалів Закону України «Про освіту» (2017) ми звернули увагу на державні гарантії, у межах яких «за особливі трудові заслуги педагогічні та науково-педагогічні працівники можуть бути нагороджені державними нагородами, представлені до присудження державних премій України, відзначені знаками, грамотами, іншими видами морального та матеріального заохочення» [75].

Як зазначає С. Кіриченко, на практиці додаткове стимулювання вчителів відбувається у формі заохочення з опертям на індивідуальний інтерес до освітніх проектів, позачергова атестація й отримання педагогічних звань старшого вчителя, вчителя-методиста, нагородження грамотами різного рівня, нагрудними значками, безкоштовні екскурсії та походи в театр [89; 90; 91]. Очевидно, що сьогодні ні декларативні положення, ні шкільний досвід заохочення не задовольняють потреб учителя, його прагнення бути самодостатнім і мобільним, прикладом для учнів і батьків. І на цьому факті наголошує В. Огнев'юк у своїй

статті: «Орієнтований на культурний спадок українського села або міфологем радянського періоду педагог не може стати носієм і лідером у новій українській школі не лише тому, що його ментальність змінилася, а насамперед через те, що його, крім власного сумління, ніщо не мотивує до зміни цієї ментальності та здійснення переходу до взаємодії з учнями у процесі перетворення навчання на захопливе дослідження проблем і шляхів їх вирішення» [149, с. 5]. Як зазначає учений, мотивація має змінитися за умови реформи оплати праці в системі освіти, зміни соціального статусу педагогічних і науково-педагогічних працівників із людей незаможних на представників середнього класу.

Найголовнішим у методичній роботі ЗЗСО має бути створення атмосфери зацікавленості в зростанні педагогічної майстерності, пріоритету педагогічної компетентності, творчих пошуків колективу. З метою створення акмеологічного середовища в ЗЗСО слід зацікавлювати й заохочувати педагогічних працівників до підвищення рівня професіоналізму засобами методичної роботи ЗЗСО з боку адміністрації школи. Якщо зацікавити педагогів у професійному розвитку — це означає надовго забезпечити успіх у розвитку своєї організації. При цьому керівнику необхідно враховувати, що люди мотивуються різними факторами. Запорука успіху полягає в тому, щоб дати співробітникам те, чого вони дійсно бажають, до чого прагнуть.

Змагальний характер педагогічної діяльності має поширюватися в освітньому колективі. І тому учителів необхідно більш ґлибоко знайомити із досвідом проведення освітніх проєктів «Інтелект України» (керівники І. Бех, І. Гавриш), «Обдарована молодь» (керівник Л. Карпова), «Лицейна освіта школярів» (керівник С. Кіриченко), залучати до педагогічних змагань на партнерських засадах.

Особистісно удосконалювальний спосіб стимулювання професійної мобільності вчителів ЗЗСО в освітньому процесі орієнтує на усвідомлення значущості самоосвіти й самовиховання педагогічних працівників. З учителями, вище названими, ми провели методичку «Чи дотримуєте ви здорового способу життя та чи вмієте продуктивно працювати?» [254], яка виявилася не лише діагностувальною, але й повчальною, оскільки містила певні поради. Учителі (8%) отримали такі поради, як: «Ви можете радіти щодо власної здорової стресової стійкості», 67% учителів — «У зв'язку з тим, що у вас виявляються ланцюгові реакції фізичних і розумово-психічних порушень, вам необхідно виконувати вправи для усунення стресу й підвищення працездатності», 25% учителів — «Ви дуже напружені, чутливі до навантажень і до екстрених ситуацій, тому необхідно зайнятися собою, щоб повернути спокій і впевненість у собі». Слід зазначити, що учителям із низьким рівнем продуктивної діяльності допомагали заняття із самоменеджменту, на яких вони усвідомлювали роль саморегуляції та самоорганізації в підвищенні власної працездатності та професійної мобільності.

Отже, ми довели необхідність стимулювання вчителів ЗЗСО до професійної мобільності в освітньому просторі. На підставі узагальнення наукових розвідок зроблено висновок, що професійна мобільність учителя є складовою його професійного акме. Автором наведено власне тлумачення поняття «педагогічні способи стимулювання вчителів до формування професійної мобільності», що означає спеціально організовані дії того, хто впливає на позитивні зміни вчителя, в тому числі й безпосередньо його дії, що призводять до самозмін, ефективність яких забезпечується використанням відповідних прийомів, методів, форм, засобів педагогічного впливу на особистість. Доведено, що стимулювання професійної мобільності вчителів має відбуватися через формування свідомості та самосвідомості, опанування досвіду практичної діяльності, стимулювання й корекцію результатів педагогічної роботи, самовиховання.

Друга педагогічна умова формування професійної мобільності вчителів акмеологічного підходу в системі методичної роботи ЗЗСО є організація взаємодії суб'єктів освітнього процесу, спрямованої на формування компетенцій професійної мобільності вчителів на засадах акмеологічного підходу.

Вивчення педагогічного досвіду, планів і звітів роботи методичних об'єднань свідчить, що ефективність педагогічної діяльності вчителя забезпечують компетенції професійної мобільності особистості, які вдосконалюють упродовж життя.

Зазначено, що рівень сформованості компетенцій професійної мобільності вчителів підвищиться, якщо їх залучати до співпраці, об'єднувати спільною ідеєю, виносити колективні рішення, підтримувати партнерські відносини в освітньому середовищі. Реалізація ідей педагогіки співробітництва (доброзичливих відносин у педагогічному колективі, навчання без примушування й самоосвіта, складної мети, опори, вільного вибору, випередження, великих інтегрованих блоків, самоаналізу) в системі методичної роботи ЗЗСО позитивно впливає на формування професійної мобільності вчителів, оскільки задіяні механізми людської поваги, взаєморозуміння, процеси «Я»-концепції, вибору стилів педагогічної діяльності, прогнозування саморозвитку й самовдосконалення. За такої умови педагог є організатором навчання, посередником між школярем і соціальним досвідом, культурою людства, що допомагає подоланню відчуженості дітей від дорослих, педагогів, батьків, створенню доброзичливої атмосфери для взаємодії, активності, ініціативності, творчості учнів, подолання певного роздвоєння поведінки, дії.

Формування професійної мобільності вчителів вимагає організації цілеспрямованої системної методичної роботи на засадах співпраці й партнерських відносин.

Організація взаємодії суб'єктів освітнього процесу, спрямованої на формування компетенцій професійної мобільності вчителів на засадах акмеологічного підходу, має бути цілеспрямованою й спланованою.

Тому ми разом із методистами спочатку обґрунтували ідею розроблення та проведення методичного семінару на тему: «Теорія й практика формування професійної мобільності вчителів із позиції акмеологічного підходу» для вчителів, завідувачів предметних кафедр, а потім реалізували в процесі педагогічного експерименту.

Зазначимо, що ідея розроблення й проведення спеціальних курсів започаткована відомими українськими вченими: Р. Пріма, яка запропонувала проведення спецкурсу «Професійна мобільність майбутнього вчителя початкових класів» для покращення фахової підготовки майбутніх учителів [173]; Л. Сушенцева — «Основи професійної мобільності» для підвищення конкурентоспроможності студентів професійно-технічних навчальних закладів [218]; Л. Рибалко — «Акмеологічні засади професійно-педагогічної самореалізації вчителя» [4], О. Гречаник — «Теорія та практика формування акмеологічної компетентності вчителя» для підвищення професійної компетентності вчителів, зокрема формування їхньої акмеологічної компетентності [45].

Під час розроблення зазначеного методичного семінару слід спиратися на міждисциплінарний підхід в освіті, завдяки якому формуються міжгалузеве мислення й уява про власні ресурсні можливості. Зміст поглиблюють ідеї педагогічної акмеології, у межах якої розглядають питання самореалізації та саморозвитку особистості.

Пропонуємо зміст семінару складати із двох модулів, перший — теоретичні питання щодо формування професійної мобільності вчителів з позиції акмеологічного підходу; другий — практичне використання засобів методичної роботи вчителів і засобів педагогічної акмеології для їхнього професійного самопізнання та саморозвитку. Основні ідеї акмеології, педагогічної акмеології відбиваються в меті, завданнях, закономірностях, вимогах, змісті, методах і формах професійної мобільності вчителів, що й становить наукову цінність названого семінару. Практичну важливість передбачали в тому, що вчителі мали опанувати прийоми, методи формування професійної мобільності особистості.

Ознайомлення вчителів з інформацією про акмеологію, педагогічну акмеологію розширює їхню уяву про професіоналізм, педагогічну майстерність і роль професійної мобільності в розвитку цих категорій. Зазначену інформацію містять розповіді освітянам про розвиток акмеологічних шкіл в Україні, знайомство з результатами роботи Української академії акмеології (м. Київ). Впливовим є переконання в тому, що міждисциплінарний характер акмеології об'єднує вчених і практиків різних галузей, у тому числі й освітньої галузі, оскільки йдеться про людину та шляхи реалізації її безмежного потенціалу. Знання з акмеології та педагогічної акмеології є необхідними для молоді, яка прагне до розкриття власного потенціалу «сьогодні й зараз».

Зазначимо, що така інформація є необхідною для професійного самовизначення вчителів, додає їм упевненості й сили в перемогах різного рівня. Із власного досвіду зазначимо, що ідеї педагогічної акмеології

слід поширювати не лише на методичному семінарі, але й на педагогічних нарадах, заняттях методичних об'єднань, батьківських зборах. Це орієнтує й посилює роботу над собою усіх суб'єктів освітнього процесу. Таким чином закладається підґрунтя розуміння важливості професійної мобільності для досягнення бажаних позитивних результатів.

Цінним є досвід проведення лекції на тему «Розвиток акмеології як міждисциплінарної науки в Україні: теорія та здобутки» для вчителів, методистів, керівників ЗЗСО, завідувачів предметних кафедр, яку організує Харківський акмеологічний осередок (керівник проф. Л. С. Рибалко).

Проте одних знань недостатньо для формування професійної мобільності вчителів ЗЗСО у методичній роботі. На практиці слід заохочувати й залучати вчителів до конкретних дій професійної мобільності в методичній роботі. Під час лекції на тему «Проблема формування професійної мобільності вчителів на сучасному етапі розвитку освітянського простору» освітніх працівників слід ознайомлювати із системою заохочення до інноваційної діяльності, швидкого реагування на зміни в освітньому середовищі. У цьому аспекті доцільною є професійна мобільність як особистісна якість що є важливою рисою сучасного вчителя, адже вільне його орієнтування в інформаційно-географічному полюсі, опанування новітніх педагогічних технологій дозволяють позбутися стереотипів і вдосконалювати власний потенціал. Нині недостатньо додаткового стимулювання вчителів (заохочення із опертям на індивідуальний інтерес до освітніх проєктів, позачергова атестація й отримання педагогічних звань старшого вчителя, вчителя-методиста, нагородження грамотами різного рівня, нагрудними значками, безкоштовні екскурсії та походи в театр), їх праця вимагає презентабельності й визнання державою й суспільством як високооплачуваної професії. За такої умови вчитель має постійно вдосконалюватися, розширювати межі власних інтересів, бути мобільним у професійних справах.

Сформовані знання й вміння самоорганізації допомагають учителю правильно будувати робочий день, відпочивати й не стомлюватися в педагогічній діяльності, адже вчитель має бути завжди спокійним і врівноваженим.

Під час підготовки та проведення практичного заняття на тему «Формування професійної мобільності вчителів засобами методичної роботи», посилаючись на досвід методичної роботи вчителів, важливими є розкриття потенційних можливостей засобів методичної діяльності для формування професійної мобільності особистості. У межах системного підходу суть методичної діяльності доцільно сприймати як сукупність методичних заходів, спрямованих на поширення й засвоєння інноваційного освітнього досвіду, організацію співпраці педагогічних працівників на різних адміністративних рівнях, досягнення високого рівня навченості, вихованості, розвитку учнів. Знання про підсистеми методичної роботи (зміст, функції, принципи, прийоми, методи, форми методичної роботи, педагогічні технології, умови, засоби, моніторинг, критерії ефективності),

що підпорядковані її меті й завданням, виконанню нормативних розпоряджень, сприяють усвідомленню значущості розкриття власного потенціалу вчителів на творчому рівні, формуванню їх професійної мобільності.

У процесі формування професійної мобільності вчителів дієвими й практично значущими є засоби методичної роботи вчителя, до яких відносимо портфоліо вчителя, графік індивідуального профілю, розробки нестандартних уроків, сценарії виховних заходів на популярні молодіжні теми, освітні проекти тощо. Для підвищення ефективності формування професійної мобільності вчителів у методичній роботі слід проводити заняття у формі педагогічної майстерні з освітньої проектної діяльності вчителя, на якому вчителі розробляють орієнтовні сценарії освітніх проектів і навчаються працювати в команді, економити час, будувати відносини з суперниками та конкурентами, набувати позитивних результатів. Робота в такій майстерні передбачає розвиток адаптивності вчителів до освітніх інноваційних процесів, реформування освіти в Україні.

Під час проведення акмеологічного тренінгу зростає рівень самоствердження вчителів, посилюється впевненість і рішучість у прийнятті нових рішень, зростає бажання позиціонувати себе, а цілеспрямованість допомагає їм повірити в можливий успіх й побудувати ефективні шляхи самореалізації. Акмеологічний тренінг на тему «Формування професійної мобільності вчителів засобами педагогічної акмеології» також доцільно проводити на межах програми методичного семінару. Не дивлячись на життєвий і педагогічний досвід учителів, їм бракує навичок самопізнання й саморозвитку внутрішнього потенціалу. Тому цікавими є вправи, як: «Чи знаєте ви себе?», «Ігри-формули протягом робочого дня», «Зняття втоми й відновлення працездатності», «Перед складною умовою». Разом із учителями слід проектувати педагогічні ситуації та механізми їх розв'язання. Наведемо приклад такої ситуації: «Ваша колега, учитель вищої категорії, виявилася більш сміливою і рішучою. Вона висловила бажання очолити творчу групу вчителів з проблеми «Професійна мобільність учителя». У попередніх шкільних справах ви займали з нею однакову позицію. Як зміниться тепер ваша позиція?».

Самостійна робота вчителів також має бути координованою та організованою, із «зануренням» у нові вирії інформації з питань педагогічної акмеології, методичної роботи, інноваційної діяльності педагогічних працівників, наприклад: ознайомлення з науковою літературою з проблеми формування професійної мобільності суб'єктів педагогічного процесу, написання есе на тему: «Що означає бути мобільною людиною?», складання автопортрету, розробляння плану самоосвіти, наведення прикладів із педагогічної практики та їх аналіз, вироблення алгоритму реагування на екстрені ситуації, усунення недоліків у роботі. Реферування передбачає ознайомлення вчителів з актуальними проблемами акмеології та педагогіки. Наведемо приклади тем:

«Інноваційна діяльність учителя», «Організаційна культура освітнього закладу», «Освітня проектна діяльність учителя», «Учитель-новатор: нині це можливо чи неможливо?», «Акмеологічна позиція вчителя», «Іншомовне середовище вчителя», «Професійне вигоряння вчителя», «Автопортрет сучасного учителя», «Бар'єри самореалізації вчителя».

Цілком погоджуємося з відомими українськими акмеологами С. Сисоєвою [203], Р. Прімою [167], дослідником С. Корольок [102], що формуванню професійної мобільності сприяють інтерактивні прийоми, методи, форми, технології, оскільки вони побудовані на взаємодії між суб'єктами освітнього процесу, діалозі й спільному розв'язанні педагогічних проблем. Інтерактивні методи навчання й виховання підвищують інтерес до навчання не лише школярів, але й вчителів до викладання навчальних предметів. Такі методи побудовані на взаємодії, діалозі, співпраці й допомагають педагогам брати активну участь у методичних об'єднаннях, бути ініціативними, відповідальними людьми. На наш погляд, моделювання різноманітних ситуацій, використання ділових ігор, диспутів, організація творчої роботи педагогів у тимчасових і постійних науково-дослідних об'єднаннях вимагають швидкого реагування вчителя на педагогічні новинки, логічного мислення, гнучкого перенесення теоретичних знань на практику.

Отже, в обґрунтування ідеї проведення методичному семінару покладено головні положення теорії професійної мобільності, практики формування професійної мобільності вчителів у системі методичної роботи ЗЗСО шляхом організації взаємодії суб'єктів освітнього процесу. Організоване самопізнання й розвиток компетенцій професійної мобільності вчителів сприяє формуванню уяви про власні ресурсні можливості, допомагає знаходити час для самоосвітніх процесів, підвищує рівень професійної компетентності.

Третя умова формування професійної мобільності вчителів на засадах акмеологічного підходу в системі методичної роботи ЗЗСО — забезпечення професійного мобільного зв'язку між суб'єктами освітнього процесу під час застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у системі методичної роботи ЗЗСО.

Проблему застосування ІКТ в освітньому процесі пов'язуємо з інноваційною діяльністю учителя, оскільки це вимагає виявлення додаткових потенційних ресурсів для забезпечення професійного мобільного зв'язку між суб'єктами освітнього процесу. Водночас засоби ІКТ активізують інноваційний потенціал учителів, комунікативну взаємодію суб'єктів освітнього процесу [10; 140; 214; 258; 259].

Відомий український філософ і педагог В. Кремень вважає, що сучасна освіта має перейти на новий рівень смислових координат, а її інноваційний характер виявляється в удосконаленні змісту, організаційних прийомів і методів роботи із педагогічним колективом. Такий підхід

є цілком контрверсійним, оскільки пропонується не лише впроваджувати педагогічні інновації в освіту, але й зберігати вітчизняні освітні традиції, збагачувати їх за рахунок вивчення передового педагогічного досвіду як вітчизняного, так і закордонного. На думку вченого, доцільним є розроблення системи інноваційних підходів до організації педагогічного процесу в закладах освіти. В.Кремень наголошує на тому, що необхідно орієнтуватися на методологію людиноцентризму, переходити від просвітницького проекту в освіті в контекст сучасності. «Людина ХХІ століття — це людина, яка постійно вчиться, для якої отримання знань стає сутнісною рисою способу життя. Таку людину має формувати школа, але створити умови для безперервної освіти мають суспільство й держава. Для цього необхідно створити систему навчання дорослих» [106, с. 20].

У дослідженні посилаємося на визначення поняття «інноваційна діяльність», наведене в працях В.Урського. Інноваційна діяльність — це «створення нового (оригінальних прийомів, цілісних педагогічних концепцій), що змінює звичний погляд на явище, перебудовує суспільно-педагогічні відносини; найвищий ступінь педагогічної творчості, педагогічне винахідництво в практиці, орієнтоване на виховання творчої особистості, враховує соціально-економічні та політичні зміни в суспільстві й виявляється в постановці мети, завдань, а також змісту й технологій інноваційного навчання; розроблення, пошук, опанування й використання нововведень, їх реалізація» [231, с. 14]. Таке визначення підштовхує до думки, як забезпечити готовність учителів до інноваційної діяльності, бути мобільними в сприйнятті нового, поєднувати його з традиційним. Формування професійної мобільності вчителів ЗЗСО у процесі неперервної освіти є невід'ємною складовою їхньої підготовки до інноваційної діяльності.

Д.Ведмеденко [17] виявила головні тенденції формування інноваційної культури вчителя: побудова нової педагогічної освіти, модернізація й осучаснення всіх її компонентів; усвідомлення людиною власної цінності та відповідальності за зміни, що відбуваються в глобалізованому світі; формування культури особистості педагога — духовної, професійної, національної; забезпечення високої функціональності людини в суперечливих умовах між тим, що постійно змінюється, та потенційними можливостями людини сприймати, розуміти, застосовувати нове; вироблення в людині здатності до свідомого й ефективного функціонування в постмодерністичному, полікультурному, інформаційному середовищі. У дослідженні наголошено на тому, що «педагогічні інновації у практиці підготовки фахівців мають бути послідовно проведені в усіх формах роботи з ними й охоплювати як загальнометодичні рівні навчального процесу (нові навчально-методичні матеріали, нові методи тестування, використання сучасних інформаційних і комунікаційних технологій, діалогічний метод освіти, який перетворює інформацію на знання й розуміння), так і його практичні ланки, які дозволяють

об'єднувати воедино теорію і підготовку безпосередньо на робочих місцях, формувати підприємницькі навички, ініціативність, конкурентоспроможність тощо» [17, с. 17].

У підґрунті інноваційних підходів в освіті С.Машкіна [133] покладає орієнтування на модель «інноваційної людини», на особистість соціально-культурного ґатунку, яка здатна творчо й результативно працювати, бути конкурентоспроможною за умов сьогодення. «Сам педагог є творцем, модифікатором конкретних нововведень, має широкі можливості та необмежене поле науково-педагогічної діяльності, оскільки на практиці переконається в ефективності створених технологій і методик навчання, проводить дослідницьку роботу, із залученням до наукового пошуку вихованців» [133, с. 10]. Разом із тим педагогічна освіта має формувати нові життєві якості особистості, виховувати таких громадян нашої країни, які можуть самостійно розв'язувати складні ситуації, реагувати в непередбачених обставинах, обирати правильні рішення та прогнозувати їхні наслідки, яким притаманні сформовані якості — відповідальність, динамічність, конструктивність, мобільність.

К.Мельник [134] зазначає, що районні методичні центри намагаються здійснювати інноваційні підходи до підвищення кваліфікації вчителів, знайомлять їх із інтерактивними формами навчання й виховання школярів, розкривають роль ІКТ для прискореного навчання дорослих, організують обговорення механізмів технології відкритого навчання, освіти для сталого розвитку, можливостей дослідницької та експериментальної діяльності для професійної самореалізації вчителів.

Коли йдеться про освіту дорослих, перекваліфікацію й удосконалення набутого досвіду, переміщення з однієї сфери діяльності до іншої, то мається на увазі також опанування ними сучасних форм мобільного зворотного зв'язку між суб'єктами освітнього зв'язку.

Важливою умовою успішного виконання методичної роботи є підвищення комп'ютерної грамотності педагогів до рівня впевненого користувача та зменшення цифрового розриву між учителем та учнем». Будь-який інтернет-ресурс (портал, сайт, блог, соціальний сервіс, який виконуватиме організаційну та координаційну функції) може стати платформою для створення інформаційного простору в школі, що також відкриє додаткові ресурси для підвищення методичної грамотності.

На підставі аналізу наукової літератури [19; 21; 44; 54; 60; 70; 96; 107; 124; 194; 199] ми дійшли висновку, що мобільний зворотний професійний зв'язок — це складова педагогічної системи закладу освіти, що передбачає швидкий обмін інформацією і вирішення професійних проблем, що орієнтується на покращення навчально-методичної роботи всіх педагогічних працівників з метою удосконалення освітнього процесу.

Ми поділяємо думку Н.Муліної [141], яка визначає зворотний зв'язок як шлях отримання інформації про правильність або ступінь помилковості

дій. У навчанні він функціонує у напрямі від викладача до студентів (студента) і від студентів (студента) до викладача. Однак специфіка професійного мобільного зворотного зв'язку між суб'єктами освітнього процесу в системі методичної роботи ЗЗСО полягає в дещо іншому: йдеться не про правильність чи неправильність дій, а про вирішення проблем, пов'язаних із удосконаленням, поліпшенням освітнього процесу (мається на увазі для ЗЗСО), або з покращенням здійснення тих видів методичної роботи, визначених Типовим положенням про планування роботи, звітування й оцінювання науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти [160]. Свідченням ефективності чи неефективності є зміни, які відбуваються в методичній роботі, зокрема в ЗЗСО в цілому, та їх вплив на освітній процес.

Основними принципами якісно організованого мобільного зворотного професійного зв'язку є:

- 1) дієвість, що визначається його частотою — кількістю взаємодій між суб'єктами освітнього процесу;
- 2) якість, що полягає у досягненні мети взаємодії;
- 3) відкритість, яка передбачає доступ до комунікативного каналу всіх учасників педагогічної взаємодії.

Забезпечення професійного зворотного мобільного зв'язку між суб'єктами освітнього процесу під час застосування ІКТ у системі методичної роботи має покладатися на теоретичні положення кібернетики про закономірності передання інформації.

Текстуальний аналіз наукових праць, зокрема А. Толкачової [227], дозволив нам визначити компоненти налагодженого зв'язку:

- 1) комунікатор — ініціатор комунікації; відправник повідомлення;
- 2) реципієнт — отримувач повідомлення.
- 3) комунікативні мотиви — мотиви, які виникають на основі потреби у взаємодії;
- 4) комунікативні дії — одиниці комунікативної діяльності, які з боку комунікатора є ініціативними, а з боку реципієнта — такими, що є реакцією на ініціативні;
- 5) продукт комунікативної діяльності — результат комунікативної діяльності;
- 6) комунікативний канал — це засіб передання інформації.

Особливістю мобільного професійного зворотного мобільного зв'язку є те, що будь-який комунікатор може стати реципієнтом, а реципієнт — комунікатором. Незмінним залишається лише комунікативний канал, хоча сучасний стрімкий розвиток ІКТ примушує визнати відносність незмінності комунікативного каналу.

Забезпечення сталого мобільного професійного зворотного зв'язку передбачає застосування таких комунікативних каналів, функціону-

вання яких підтримується засобами ІКТ. Їх ефективність залежить, по-перше, від технічних можливостей, а по-друге, від рівня ІКТ-компетентності потенційних учасників взаємодії.

До комунікативних каналів, які забезпечують мобільний професійний зв'язок, на нашу думку, можна віднести: 1) соціальні мережі; 2) сайти/блоги; 3) електронну пошту; 4) месенджери (Viber, WhatsApp); 5) сервіси сучасних мобільних пристроїв (дзвінки, SMS).

Найпоширенішими в освіті є соціальні мережі, зокрема Facebook, Twitter. За словником SEO, соціальна мережа — інтернет-співтовариство користувачів, об'єднаних на базі одного сайту. У науковій педагогічній літературі соціальні мережі розглядають:

1. Як інструмент для реклами вищих навчальних закладів. Зокрема, мають свої офіційні сторінки у Facebook 98 % вищих навчальних закладів США, у Twitter — 86 %, у LinkedIn — 47 % (N. Barnes).
2. Як платформу для дистанційної освіти, зокрема Twitter (J. Dunlap).
3. Як спосіб спільної навчальної діяльності, спрямованої на створення мережевого контенту (І. Ніколаску).
4. Як майданчик для організації комунікативної взаємодії учасників освітнього процесу (Ф. Майнаєв).

Недолік соціальної мережі як засобу мобільного професійного зв'язку полягає в асинхронності комунікативної взаємодії (швидкість зворотного зв'язку залежить від того, як швидко реципієнт отримає адресовану йому інформацію).

Веб-сайт є сукупністю програмних, інформаційних і медійних засобів, логічно пов'язаних між собою, веб-сторінок, доступних в інтернеті, які об'єднані як за змістом, так і навігаційно. По суті, соціальна мережа є інтерактивним веб-сайтом.

Під час розгляду веб-сайту як засобу професійно-педагогічної самореалізації викладача, І. Ніколаску [145] виокремлює такі їх види:

- 1) сайти, створені з метою дистанційного навчання студентів і студентів на стаціонарі;
- 2) сайти, присвячені дослідницькій діяльності (сайти дослідницьких робіт студентів, викладачів, науковців; віртуальні наукові лабораторії, творчі майстерні; сайти науково-дослідних і навчальних центрів);
- 3) сайти, що являють собою віртуальні методичні об'єднання;
- 4) сайти довідкового характеру;
- 5) персональні сайти викладачів.

Блог — це також веб-сайт, інтернет-щоденник, який регулярно оновлюється і містить текст, графіку та мультимедіа. Перевагою блогу є те, що його створення та ведення не потребує спеціальних інформатичних навичок.

Веб-сайти давно вже перестали виконувати суто інформаційну функцію й дедалі більше їх першочерговою функцією є комунікативна. Як зазначає О. Романюк [191], у методичній роботі вони допомагають оперативно донести до колег певні рекомендації, обговорити аспекти діяльності та проблеми, продемонструвати нове й краще, обмінятися матеріалами та корисними посиланнями.

Наразі особливої популярності набувають саме віртуальні вчительські, методичні вітальні, творчі майстерні, створені на певній мережевій платформі (блог, сайт, Classroom), доступ до якої є або публічним, або лише в їх учасників. Особливістю є те, що вони передбачають можливість коментування, оцінювання, тобто зворотний зв'язок.

Ми переконані, що сучасні мережеві засоби ІКТ сприяють створенню умов для ефективної комунікативної взаємодії всіх учасників освітнього процесу, забезпеченню мобільного професійного зворотного зв'язку в системі методичної роботи закладу освіти.

Сказане вище також пов'язане з упровадженням змішаного навчання, коли освітній процес проходить як онлайн, так і стаціонарно, надає дітям можливість навчатись у найкращих учителів, а педагогам перейняти нові методики й урізноманітнити навчання. Оскільки за «перевернутого класу» теоретичний матеріал або його частину виносять на самостійне вивчення онлайн, а на уроці увагу приділяють практичним завданням, то вчителю перед початком уроку необхідно знайти, який рівень готовності класу до уроку, хто з дітей не засвоїв матеріал, а хто й взагалі не розпочинав виконання домашньої роботи. Отже, успіх проведення «перевернутого уроку» певною мірою залежатиме від забезпечення повноцінного зворотного зв'язку.

Однак існують певні проблеми. Перша — як перевірити ще до уроку виконання учнями домашньої роботи. Рішення — залучення учнів, наприклад, до виконання тестів online (сервіс Google Форми). Проблема друга — виконання цього завдання передбачає наявність акаунта Google. Однак згідно з вимогами для облікових записів Google користувачами можуть бути особи, яким виповнилося 13 років. Тож учні, які не досягли цього віку, цілком «законно» зможуть не виконувати завдання. Звичайно, більшість юних здобувачів освіти не зважають на застереження Google, однак, це не означає, що школа має потурати порушенням правових міжнародних стандартів користувачів інтернету. Рішення — виконання завдання з акаунта батьків. Це, з одного боку, дозволить не порушувати правила користувача, а відтак сприятиме вихованню в учнів правової культури, а з іншого — сприятиме забезпеченню батьківського контролю за виконанням домашніх завдань.

За умов гострої конкуренції на ринку праці більшість батьків не можуть часто відвідувати заклади, де навчається їхня дитина, для з'ясування стану успішності, у той же час спілкування в телефонному режимі не завжди може мати бажаний результат (технічні збої в мережі, відсутність

даних про оцінки у вчителя-предметника або класного керівника). Простий своєчасний контроль за успішністю дитини може забезпечити електронний журнал класу. З метою уникнення порушення прав дитини доступ до сторінки учня є тільки в нього та у його батьків. Платформою для розміщення електронного журналу може стати блог учителя або класного керівника (в іншому випадку це значно зручніше, оскільки в батьків є доступ до оцінок дитини відразу з усіх навчальних предметів), шкільний сайт. Альтернативою цього типу зворотного зв'язку може бути застосування безкоштовного сервісу Щоденник.ua. Утім, це не є панацеєю, оскільки перевірити, як батьки перевіряють успішність власних дітей, не уявляється можливим. Більше можливостей для забезпечення зворотного зв'язку має Classroom.

Нині актуальним є питання: чи всі вчителі готові до роботи в новому освітньому середовищі, адже його застосування орієнтоване не на приєднання до платформи якогось одного класу, а всієї школи? У пресі й шкільній практиці ведуть дискусії з цього питання.

Зокрема, існує думка, що оновлення інформаційного забезпечення науково-методичної роботи з урахуванням сучасних ІКТ вчителі беруть участь в апробації друкованих та електронних підручників, укладених за новими програмами; публікують науково-методичні розробки у всеукраїнських виданнях і на сайтах різних рівнів опрацювання вчителями нових стандартів, для організації науково-дослідницької діяльності педагогів, для участі педагогів у професійних конкурсах, проходження курсової перепідготовки педагогічними працівниками, розвивають ІКТ-компетентність, яка необхідна для інноваційної діяльності.

Існує й інша думка. Наприклад, на підставі аналізу наукової літератури (Н. Кононець, В. Кухаренко, Ф. Майнаєв, С. Макеєв, Т. Олійник) [100; 128; 129; 225] зазначено, що ІКТ недостатньо використовується для зворотного мобільного зв'язку між суб'єктами освітнього процесу. Причини відсутності мобільного зворотного зв'язку за допомогою ІКТ можуть бути як суб'єктивні (слабка мотивація учнів, що гальмує своєчасне залучення до виконання завдання, недостатність сформованості цифрових умінь і навичок у вчителів і школярів, нечітке інструктування вчителя), так і об'єктивні (невдалий підбір програм, які орієнтовані на забезпечення зворотного зв'язку, низька швидкість інтернету, сайти ЗЗСО існують як лише електронне представництво в мережі інтернет і недостатньо використовуються для мобільного зв'язку з батьками). Водночас завдяки мобільному зв'язку й зворотній інформації відбувається розкриття внутрішнього потенціалу вчителя й перебудова його стилю роботи й спілкування з колегами, учнями, батьками. Використання сайтів, блогів, онлайн-взаємодії дозволяє організувати науково-методичний простір для вчителів, створює оптимальний доступ до необхідної інформації, оперативно забезпечує необхідну методичну допомогу учителям-початківцям, дає можливість досвідченим педагогам

поділитися досвідом роботи. ІКТ дозволяють адаптуватися до відкритого міжнародного освітнього простору та міграційних переміщень освітян, батьків, школярів, а також швидко реагувати на освітні інновації.

Також існують об'єктивні труднощі, які потрібно подолати: значно більша вартість організації навчання порівняно з традиційними технологіями, що пов'язано з необхідністю використання значної кількості технічних, програмних засобів, а також із підготовкою додаткових організаційно-методичних посібників; недостатність методичної бази й методології розробки ІКТ для освіти, що змушує педагога на практиці орієнтуватися лише на особистий досвід і вміння емпірично шукати шляхів ефективного застосування інформаційних технологій, які швидко оновлюються (з'являються нові, більш ефективні й складні, засновані на штучному інтелекті, віртуальній реальності, багатомовному інтерфейсі, геоінформаційних системах).

Причини відсутності на уроці мобільного зворотного зв'язку за допомогою ІКТ можуть бути як суб'єктивні, так і об'єктивні. До суб'єктивних причин відносимо: 1) слабку мотивацію учнів, що гальмує своєчасний початок виконання завдання; 2) недостатність сформованості інформатичних умінь і навичок учнів; 3) нечітке інструктування вчителя; 4) невдалий підбір програм, які орієнтовані на забезпечення зворотного зв'язку, з боку вчителя. До об'єктивних — малу швидкість інтернету, збій у програмних додатках, відсутність у девайсах учнів потрібного програмного додатка, що взагалі унеможлиблює зворотний зв'язок за допомогою ІКТ.

Виходом із ситуації, що склалася, може бути інтеграція технологій, тобто їх об'єднання, що дозволить викладачеві використовувати на уроках і лекціях зрозумілі йому сертифіковані та адаптовані до процесу навчання технічні засоби. Необхідно, щоб ІКТ органічно впліталися в діяльність учителя, ставали невід'ємною частиною будь-якого уроку, потрібне поєднання здатності вчителя приймати інтуїтивні, засновані на особистих судженнях рішення, уміння спостерігати й робити висновки, а також неабияка частка терпіння. Особиста зацікавленість учителя повинна прийти із розумінням усіх переваг використання сучасних комп'ютерних технологій, уміло впроваджених у контекст уроку, порівняно з традиційними формами.

Отже, забезпечення професійного мобільного зв'язку між суб'єктами освітнього процесу під час застосування ІКТ у системі методичної роботи стало невід'ємною складовою педагогічної системи роботи ЗЗСО. Використання ІКТ має сильну й слабку сторони, про які мають знати суб'єкти освітнього процесу, враховувати в професійній діяльності.

Як підсумок зазначимо, що в параграфі ми навели теоретичне обґрунтування педагогічних умов професійної мобільності вчителів на засадах акмеологічного підходу в системі методичної роботи ЗЗСО, як необхідність: стимулювання вчителів до розвитку професійної мобільності як складової професійного акме; організації взаємодії суб'єктів

освітнього процесу, спрямованої на формування компетенцій професійної мобільності вчителів на засадах акмеологічного підходу; забезпечення професійного мобільного зв'язку між суб'єктами освітнього процесу під час застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у системі методичної роботи ЗЗСО.

Узагальнення результатів аналізу наукової літератури дало змогу з'ясувати, що мобільність особистості характеризують рухливість, здатність до переміщення та зміни видів діяльності, швидкість реагування й орієнтування в ситуації, гнучкість і оперативність під час прийняття рішень. Феномен мобільності працівника будь-якої сфери пов'язаний із розвитком його конкурентоспроможності, професіоналізму, вміння самоуправління, а також активізує взаємодію між колегами з метою співпраці й створення партнерських відносин у професійній діяльності.

У результаті наукового пошуку встановлено, що професійна мобільність учителя, з позиції акмеологічного підходу, є складовою професійного акме та сприяє подоланню перешкод, які заважають максимально повній його самореалізації в професійній діяльності.

Як наслідок результативного вивчення зазначеної проблеми наведено власне розуміння суті професійної мобільності вчителя як інтегрованого особистісного утворення, яке характеризують прагнення швидко й оперативно розкривати власний потенціал у різних видах педагогічної діяльності, знання про власні потенційні можливості й оновлені вимоги учительської праці, вміння швидко сприймати зміни в освітній галузі й реагувати на них, бути відкритим до освітніх інновацій, оперативно розв'язувати стандартні й нестандартні педагогічні ситуації, виявляти гнучкість під час перенесення професійних умінь у нові ситуації, розвивати креативне інноваційне мислення, прогнозувати власні позитивні зміни, а також розвиток особистісних якостей (адаптивність, активність, емоційна стійкість, ініціативність, рішучість, самостійність, сила волі, схильність до ризику, цілеспрямованість), що сприяє розвитку професійного акме.

Самостійно визначено та схематично унаочнено зміст структурних компонентів професійної мобільності вчителів, а саме: мотиваційно-актуалізаційного, компетентісно-діяльнісного, рефлексивно-адаптивного. У дисертації конкретизовано вміння професійної мобільності вчителів (інтелектуальні, творчі, комунікативні, акмеологічні).

Розкрито потенціал акмеологічного підходу для формування професійної мобільності вчителів як можливості розвитку особистості, формування професійної «Я»-концепції, досягнення професійного акме в системі методичної роботи ЗЗСО. Цьому сприяють планування методичної роботи, організація стажування й підвищення кваліфікації вчителів, проведення традиційних і нетрадиційних методичних заходів для вчителів і педагогічних заходів для школярів, здійснення моніторингу ефективної діяльності учасників методичних об'єднань.

Розділ 2

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ

Реалізація *першої педагогічної умови*, яка передбачала стимулювання вчителів до розвитку професійної мобільності як складової професійного акме, відбувалася як діагностування стану саморозвитку особистості вчителя та використання новітніх засобів методичної роботи ЗЗСО і залучення до їх розроблення вчителів.

Для вивчення мотивації педагогів кожен методичний захід супроводжувався діагностуванням. Діагностику педагогічної діяльності вчителя здійснювали керівники школи, колеги, учні, батьки, але дуже важливим є вміння й бажання вчителя здійснювати *самодіагностику*, бо для формування мотивації вчителя на професійний саморозвиток необхідні, по-перше, наявність адекватної самооцінки; по-друге, сформованість нормативного й ідеального уявлення про педагогічну діяльність; по-третє, порівняння педагогом своєї діяльності із взірцями. При цьому із забезпеченням неперервності, об'єктивності, конкретності самоспостереження.

Володіння навичками самодіагностики дозволяли позбутися не об'єктивної оцінки, самостійно аналізувати й вносити необхідні корективи в освітній процес, здійснювати заходи щодо вдосконалення своєї діяльності. Це дозволяло вийти на новий рівень самоорганізації — неперервного педагогічного вдосконалення та пошуку.

Із метою визначення для кожного конкретного вчителя (або групи педагогів) оптимальних видів допомоги (підвищення професійної компетентності, персональна або групова програма роботи з учителем або групою вчителів), спочатку виявляли їхнє ставлення до нововведень у школі і ступінь готовності до реальної участі в інноваційних процесах.

Така робота містила спостереження та вивчення документації, бесіди, анкетування та їх правильний аналіз, що давало змогу визначати рівень сформованості професійної мобільності вчителів. Для цього застосовували критерії якісних результатів діяльності педагога, які допо-

магали провести своєрідний *моніторинг*, наскільки творчо працює вчитель. Наступним кроком було визначення труднощів у роботі вчителя в освітньому процесі. Одним із найбільш ефективних засобів підвищення професійної компетентності вчителя була самоосвітня діяльність кожного педагога, чому сприяли індивідуальні плани професійного зростання.

Адміністрація ЗЗСО враховувала, що всіх учителів мотивують різні фактори. Запорука успіху полягала в тому, щоб надати співробітникам те, що вони дійсно хочуть, до чого прагнуть. Саме тому вивчення мотивів професійної діяльності та поведінки — перший крок на шляху заохочення педагога до розвитку професійної мобільності. Для вивчення мотивації педагогів можна застосовували методи опитування й анкетування, діагностичного інтерв'ю й співбесіди, кейс-аналізу, фокус-групи. Важливо, щоб учителі зрозуміли, що вони здатні досягати бажаного для них результату. Тому керівникові необхідно було знати, який результат є бажаним і наскільки його досягнення відповідає завданням школи.

Також результативними були такі, так звані творчі, способи:

- × доброзичлива предметна розмова з позитивною оцінкою виконаної роботи, усна похвала після відвідування уроку або позакласного заходу;
- × заохочення до проведення відкритих уроків, авторських семінарів;
- × направлення слухача на різні проблемні семінари й науково-методичні конференції; сприяння у висуванні на престижний конкурс;
- × можливість представляти свою школу на важливих заходах (форумах, конференціях), у тому числі міжнародних;
- × допомога в узагальненні досвіду, підготовці авторських підручників і посібників, публікацій до друку.
- × публічна похвала на нараді або педраді; винесення подяки в наказі, подання на грамоту або звання.

Отже, із використанням цих способів окремо й інтегруючи їх, а також із використанням особистісно зорієнтованого підходу, досягали високого якісного результату, тобто участі кожного педагога в процесі саморозвитку та професійного вдосконалення, що, безумовно, сприяло формуванню професійної мобільності.

Семінари-практикуми, засідання Школи молодого вчителя, методичні дні, педагогічна рада у формі організаційно-діяльничої гри або методичний аукціон, семінар-тренінг, методичний турнір, панорама методичних досягнень, вернісаж методичної ідеї супроводжували *діагностування стану саморозвитку особистості вчителя*, головне завдання якого полягало не в тому, щоб дати вчителю зовнішню, максимально об'єктивну експертну оцінку, а в тому, щоб стимулювати його до осмислення та вирішення своїх професійних проблем, оскільки мобільний педагог завжди зорієнтований на самоаналіз та самодіагностику. Кожен учитель опановував алгоритм самодіагностики: а) дослідження діяльності;

б) виявлення та вивчення труднощів; в) створення мотивів, потреб, можливостей для перебудови діяльності; г) уміння визначити ефективність власної праці й результати її перебудови; д) визначення можливих негативних впливів на самореалізацію особистості. Діагностування здійснювали шляхом застосування різноманітних прийомів: опитування про планування педагогічної роботи на навчальний рік; окреслення рівня організації навчально-виховного процесу; аналізу мотивації діяльності педагогів; проведення діагностичного анкетування для визначення стану методичної підготовки вчителя тощо. Здійснювали педагогічну самооцінку діяльності педагогів до й після проведення методичних заходів.

Психолого-педагогічну діагностику вчителів узгоджували із завданням і змістом методичної роботи педагогічного колективу ЗЗСО. Такий підхід передбачав використання комплексно-цільового методу планування, тобто розроблення комплексних цільових діагностичних програм, які містять систему заходів для досягнення поставленої адміністрацією мети.

Реалізацію *другої педагогічної умови*, яка передбачала організацію взаємодії суб'єктів освітнього процесу, спрямованої на формування компетенцій професійної мобільності вчителів на засадах акмеологічного підходу, здійснювали в експериментальних групах шляхом проведення авторського методичного семінару для вчителів і методистів «Теорія і практика формування професійної мобільності вчителів з позиції акмеологічного підходу», під час проведення заняття з тайм-менеджменту в процесі організації й проведення методичних заходів. Організацію взаємодії суб'єктів освітнього процесу забезпечували цілеспрямованими діями адміністрацій ЗЗСО, методистів, учителів-методистів, які залучали освітян до формування компетенцій професійної мобільності.

На семінарі доводили практичну значущість співпраці шляхом залучення вчителів до групової й колективної взаємодії з метою підготовки та проведення методичних днів, майстер-класу з формування професійної мобільності сучасного вчителя.

Удосконалення — це процес формування певних особистісних рис професіоналізму, розвитку здібностей, отримання професійних знань і вмінь. Спонукають до самовдосконалення три обставини: 1) наявність у людини потреби до самоповаги й схвалення іншими, у соціальному престижі; 2) неузгодженість в образах свого «Я-ідеальне» і «Я-реальне»; 3) самооцінки й ставлення до себе, яке формується.

Із урахуванням того, що професійно мобільним може бути педагог, який володіє у першу чергу професійними компетенціями відповідно до вимог, які висуває Нова українська школа, та здатністю застосовувати їх творчо (розробляти й упроваджувати авторські програми, інноваційні прийоми й методи, форми навчання та виховання учнів; й методи, форми навчання й виховання учнів; мобілізувати школярів до активної участі в різних видах діяльності), у межах шкільної ме-

тодичної роботи систематично надавали допомогу вчителям щодо формування їх компетенцій професійної мобільності.

Компетенції професійної мобільності вчителів не можуть бути сформовані тільки під час навчання на курсах підвищення кваліфікації, які учитель відвідує один раз на п'ять років. Саме тому дуже важливим є систематичне навчання на робочому місці. Позитивні результати має особистісно зорієнтований підхід до організації методичної роботи з педагогічними кадрами, побудований на діагностичних засадах та моніторингових процедурах, що дало змогу визначити для кожного конкретного педагога (або групи педагогів) оптимальні види допомоги (підвищення професійної компетентності) — персональну або групову програму роботи з учителем або групою вчителів. З цією метою ми провели додаткове дослідження.

На підставі результатів дослідження виявили чотири основні групи вчителів і спланували роботу диференційовано, із урахуванням індивідуальних особливостей педагогів кожної групи.

Таблиця 1

Формування компетенцій професійної мобільності вчителів

Категорія вчителів	Зміст діяльності	Мета
Для активних прихильників інновацій	Робота у творчих групах, активні	Вивести на більш високий рівень
	Семінари, занурення, тренінги, практична діяльність (відкриті уроки)	
Для інертних	Участь у семінарах, педрадах, тренінгах, науково-дослідницька діяльність.	Залучити до участі в роботі
Для «традиційників»	Демонстрування результатів і досягнень колег, робота в ШМО, отримання інформації на педрадах і різноманітних методичних заходах	Ознайомити з перевагами інновацій
Для байдужих	Вступ у проблему, порівняння результатів, ознайомлення з різними думками щодо вивчення практичного досвіду	Переконати у перевагах інновацій

Вирішальна ланка системи методичної роботи — самоосвітня робота вчителів. Адміністрація школи створювала максимально сприятливі умови для плідної самоосвітньої роботи вчителя: збільшення його вільного часу, наявність шкільної бібліотеки, мережі інтернет, обладнаний інформаційно-методичний кабінет у школі, який є центром методичної роботи з педагогічними кадрами.

Досвід переконує, що провідними чинниками, що сприяють успішній професійній мобільності вчителя, визначають рівень його професійного зростання, є обрання самоосвітніх тем на тривалий період (2–4 роки);

реалізація самоосвітніх тем у руслі проектної методики; обов'язкове складання перспективної схеми-анотації до теми; планування кінцевого продукту із зазначеної теми; укладання портфоліо як рефлексії та результату самоосвітньої діяльності.

У експериментальних ЗЗСО систематично здійснювали моніторингові дослідження, відтворюючи всю широту самоосвітнього процесу вчителя за всіма змістовими компонентами. Це дозволяло адміністрації вчасно корегувати не тільки педагогічну діяльність педагога, але й роботу всіх структурних підрозділів управління закладом освіти, зокрема процес і результати методичної роботи, що може забезпечити якісно новий, вищий рівень професійного зростання вчителя як дослідника, формування й збагачення його педагогічної культури, продукування нових педагогічних ідей і технологій, трансформування в педагогічну практику.

Як свідчить досвід експериментальної діяльності, організація науково-дослідної роботи дала змогу створити умови для самореалізації та вдосконалення особистості, перейти від традиційних методів організації освітнього процесу до інноваційних.

Ми обрали оптимальні напрями модернізації розвитку професійної мобільності педагога, а саме:

- × розроблення ідеї навчання вчителів на робочому місці, де провідна роль належить самоосвіті, урахуванню психофізіологічних особливостей педагогів, їхнього професійного статусу, індивідуалізації навчання;
- × створення бази даних про творчих педагогів; про освітні інновації, педагогічні технології, участь в освітніх проектах;
- × запровадження рейтингової системи оцінювання професіоналізму вчителів із урахуванням сучасних вимог до їхньої професійної компетентності.

Завданням шкільних методичних формувань було максимальне використання творчого потенціалу педагогів, створення стійкої мотивації професійного самовдосконалення.

Інтелектуальне мислення вчителів розвивали завдяки поєднанню наукової інформації з теорії самореалізації особистості (рушійні сили розвитку особистості, у тому числі й мобільності, «Я»-концепція і механізми самопізнання власних педагогічних ресурсів, шляхи самовдосконалення й саморозвиток професійних якостей, роль самоуправління в швидкому розв'язанні педагогічних ситуацій) з вимогами педагогічної професії. До уваги вчителів пропонували обговорення ефективності методичних звітів і мостів щодо отримання нової інформації з досвіду проведення уроків і виховних заходів для школярів, удосконалення колегами методичної роботи ЗЗСО, планування педагогічними працівниками власної індивідуальної освітньої стратегії саморозвитку.

З метою формування творчих умінь і креативного мислення вчителів їх об'єднували в проектні групи на основі модульно-диференційованого підходу (молоді спеціалісти, учителі I–II категорій, спеціалісти вищої кваліфікаційної категорії та творчі фокус-групи), у яких вони розробляли план і зміст проведення методичних днів, майстер-класів з формування професійної мобільності сучасного вчителя, засідання Школи молодого вчителя на тему: «Мобільність як характеристика сучасного вчителя», тренінгу «Шляхи розвитку професійної мобільності вчителя».

Комунікативні компетенції професійної мобільності вчителів розвивали в аспекті розширення їхньої обізнаності й залучення їх до участі в міжнародному співробітництві, основ співпраці з батьками й школярами. По-перше, учителів ознайомлювали з основами етики партнерських ділових відносин в освітньому середовищі, зокрема й у іншомовному (Г. Твердохліб, Р. Черновол-Ткаченко). Ефективними виявилися співбесіди з питань взаєморозуміння й конфліктів у спілкуванні, іміджу ділової людини, атрибутики ділової зустрічі, а також опанування вчителями прийомів і методів, форм ділового спілкування, що й допомагало сформувати їхні вміння спілкуватися з колегами, учнями, батьками на засадах співпраці й партнерства.

Учителям надавали інформацію про освітні й громадські проекти, участь у яких вимагала осмислення власної потреби самореалізації й мобільності для її виконання. Наприклад, проект «Психосоціальна підтримка та робота з конфліктами» як програма для України Німецького уряду (Deutsche Gesellschaft fur Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH), спрямований на поліпшення мирного співіснування, соціальної інтеграції, рівності й згуртованості шляхом забезпечення проведення всередині спільноти заходів для дітей-переселенців, молоді та місцевих зацікавлених сторін із Донбаського регіону з громадами в Харкові, Дніпрі та Запоріжжі та сільських районах. Робота у такому проекті сприяла саморозвитку особистості вчителя, зростанню його професійного рівня у процесі соціокультурної діяльності. Учителі експериментальних груп були учасниками освітнього проекту в Україні «Найбільший урок у світі» (World's Largest Lesson), який присвячений інформуванню дітей і широкої громадськості про глобальні цілі сталого розвитку ООН, які визначають 17 основних напрямів розвитку людства до 2030 року. Учителі стали активними його учасниками через проведення тематичних уроків, що сприяло формуванню їх професійної компетенції.

Із учителями проводили додаткові інформаційно-інструктивні зустрічі з учителями, на яких пропонували ознайомитися з авторською технікою самоуправління, котра виявилася ефективною для формування професійної мобільності вчителя.

У процесі розроблення й використання авторської програми акмеологічного зростання педагогічних працівників формували акмеологічні знання й уміння вчителів. Освітян ознайомлювали з досвідом роботи

відомих вітчизняних акмеологів, наприклад: І. Дроздової, О. Дубасенюк, В. Огнев'юк, Р. Пріми, Г. Сазоненко, С. Сисоевої, Т. Поясок, Л. Хоружої.

Серед школярів і батьків поширювали інформацію про акмеологію й педагогічну акмеологію з метою формування активної й мобільної особистості.

Реалізація *третьої педагогічної умови*, яка передбачала забезпечення професійного мобільного зв'язку між суб'єктами освітнього процесу під час застосування ІКТ у системі методичної роботи ЗЗСО, відбувалася шляхом організації різних форм дистанційного спілкування (вебінар, онлайн-конференція, скайп, форум, чат), а також використовували телекомунікації й електронну пошту, соціальні мережі. На шкільних сайтах функціонували віртуальні навчальні предметні кабінети, які були не лише засобом дистанційного інформування, консультування, спілкування з учнями й батьками, але й інформаційно-освітнім ресурсом, створювали умови для здійснення обміну передовим педагогічним досвідом. Учителі експериментальних груп брали участь у вебінарах у межах онлайн-проєкту «Інтерактивна школа творчого вчителя» видавництва «Ранок». Як показала практика організації методичної роботи, ІКТ відкривали величезні можливості для комунікації в межах онлайн-взаємодії: зникала потреба в одночасній присутності педагогів в одному місці; з'являвся вільний доступ до спільних ресурсів у інформаційному просторі, завдяки якому презентували досягнення окремих учителів і школи в цілому, проводили дистанційні наради, семінари, конкурси для усієї освітянської спільноти.

До новітніх засобів методичної роботи, які набувають поширення, є віртуальні, що створюють реальні можливості побудови відкритої системи безперервної освіти, а оптимальний доступ до необхідної інформації у будь-який час робить пізнавальну діяльність учителів більш ефективною. Використання онлайн-взаємодії дозволяло організувати науково-методичний простір для вчителів, створити оптимальний доступ до необхідної інформації, оперативно забезпечити необхідну методичну допомогу молодим учителям, дало можливість досвідченим педагогам поділитися досвідом роботи.

Серед якостей мобільного вчителя є використання соціальних мереж. Якщо ними не зловживати, то отримуємо в основному позитивний вплив. Можна відновити зв'язок із знайомими людьми, подивитися фотографії й поділитися своїми, поспілкуватися в режимі реального часу. Це розширює коло спілкування. У мережі вчитель може підвищити самооцінку, знайти друзів за інтересами та однодумців, поділитися власним досвідом тощо. Тому застосування соціальних мереж в освіті є необхідним.

Соціальні мережі на сьогоднішній день є одним з найпопулярніших сервісів, що утримують увагу більшої частини інтернет-аудиторії. Вони є універсальним засобом комунікації. Стрімке зростання кількості користувачів соціальних мереж і часу, який вони проводять в соціальних мережах, а також можливості навчання в будь-який час і в будь-якому місці за наявності будь-якого пристрою з під'єднанням

до мережі інтернет зробило віртуальні соціальні мережі привабливими для використання у галузі освіти.

Слід пам'ятати, що віртуальні соціальні мережі є порівняно новим явищем, яке набуло всесвітньої популярності в останні кілька років, тому тепер вони переживають не лише стадію піку популярності, але й швидкий розвиток. У зв'язку з цим визначимо: які найбільш популярні мережі у школярів; розглянемо кілька віртуальних соціальних мереж; проаналізуємо сервіси, які пропонують соціальні мережі з метою визначення шляхів застосування їх для потреб загальноосвітніх навчальних закладів. Основними показниками привабливості мереж є: популярність, безкоштовна реєстрація, можливість вибору мови сайту, безоплатні послуги, наявність чату.

Із застосуванням соціальних мереж учитель дізнається більше особистих відомостей про учнів; у результаті чого виникає сприятливе для взаємодії відкрите середовище.

Показниками ефективності застосування соціальних мереж у роботі з батьками є:

1. Вияв стійкого інтересу більшості батьків учнів до педагогічного процесу.
2. Підвищення активності батьків у спілкуванні з педагогом.
3. Збільшення кількості відвідувань батьками педагогічних заходів просвітницького характеру.
4. Виникнення конструктивних дискусій між учасниками педагогічного процесу.
5. Зниження кількості претензій та агресивності батьків і педагогів у відносинах одне до одного і, як наслідок, зменшення кількості спірних, конфліктних ситуацій.
6. Солідарність із учителями й оптимізм батьків.

Із використанням акмеологічного підходу в роботі з батьками застосували такі форми роботи, зокрема:

- × традиційні: батьківські збори, круглі столи, тематичні дискусії;
- × нетрадиційні: родинні фестивалі, презентації досвіду родинного виховання, ділові ігри, тренінги, батьківські ринги.

Останнім часом у зв'язку із зайнятістю батьків пропонували спілкуватися дистанційно або через соцмережі (Facebook, Viber тощо).

Виокремимо пріоритетні напрями розвитку освітньої галузі:

- × забезпечити реалізацію державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа»;
- × забезпечити розвиток системи виховання на засадах загальнолюдських, полікультурних і громадянських цінностей, надаючи особливої уваги національно-патріотичному вихованню;

- × орієнтувати виховну роботу так, щоб кожен заклад освіти став для дитини осередком становлення громадянина-патріота України, готового брати на себе відповідальність, самовіддано розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єдності української політичної нації та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві;
- × сприяти розгортанню діяльності учнівського самоврядування, координувати взаємодію учасників освітнього процесу та представників громадськості щодо реалізації учнівських ініціатив;
- × активізувати співпрацю педагогічних колективів з органами учнівського та батьківського самоврядування щодо формування в дітей та молоді духовності, моральної культури, толерантної поведінки, уміння жити в громадянському суспільстві;
- × створити в ЗЗСО здоров'язберігальне середовище — оптимальні умови для навчання, виховання, фізичного розвитку дітей; збереження й зміцнення їхнього здоров'я; запобігання усім видам травматизму; забезпечення якісного харчування та медичного обслуговування;
- × забезпечити матеріальні та соціальні гарантії професійної самореалізації педагогів, соціальний захист усіх учасників освітнього процесу;
- × орієнтувати зміст науково-методичної роботи на підвищення професійної компетентності вчителів з метою забезпечення якості уроку;
- × активізувати процеси впровадження у навчальних закладах інноваційних педагогічних технологій, які спрямовані на розкриття інтелектуальних, творчих здібностей дитини, на задоволення її потреб у самовдосконаленні;
- × координувати діяльність і розвиток мережі Шкіл сприяння здоров'ю;
- × забезпечувати інформаційну підтримку освітнього процесу за рахунок модернізації діяльності шкільних бібліотек та використання ІКТ;
- × забезпечувати якість і доступність психологічних послуг усім учасникам освітнього процесу шляхом оптимізації роботи районної психологічної служби;
- × забезпечити розвиток системи профільного навчання шляхом упровадження різних форм організації профільного навчання в старшій школі та якісної допрофільної підготовки;
- × забезпечити функціонування єдиного освітнього інформаційного середовища, упровадження інформаційно-комунікаційних технологій до навчально-виховного процесу та подальшу інформатизацію управлінських процесів шляхом запровадження програмного комплексу «Україна. ІСУО».

Висновки

На підставі результатів аналізу наукової літератури уточнено, що мобільність особистості характеризують рухливість, здатність до переміщення й зміни видів діяльності, швидкість реагування й орієнтування в ситуації, гнучкість і оперативність під час прийняття рішень. Феномен мобільності працівника будь-якої сфери пов'язаний із розвитком його конкурентоспроможності, професіоналізму, вміння до самоуправління, а також активізує взаємодію між колегами з метою співпраці й створення партнерських відносин у професійній діяльності.

Вивчення праць із педагогічної акмеології (С.Архипова, О.Гречаник, Л.Рибалко, Н.Сидорчук) дало змогу зробити висновок про те, що мобільність учителя є складовою професійного акме як найвищого рівня розвитку особистісних і професійних якостей педагога. Акцентовано, що професійна мобільність вчителів сприяє подоланню перешкод, які заважають адаптації та сприйняттю ними нововведень у освітньому просторі (схильність до конформізму, побоювання висловлювати критику, відчуття страху сприйняття нового і невпевненість у своїх силах), відкриває нові можливості самореалізації в різних видах педагогічної діяльності, забезпечує рух уперед, до нових досягнень. Швидке реагування вчителя на зміни й прийняття рішення щодо професійного самовдосконалення потенціалу, усунення власних стереотипів за нових умов педагогічної праці сприяють розв'язанню внутрішніх суперечностей між прагненнями мислити і діяти в звичному режимі й бажанням випробувати себе в умовах інноваційної діяльності ЗЗСО.

Суть професійної мобільності вчителя визначена нами як інтегроване особистісне утворення, яке характеризують прагнення швидко й оперативно розкривати власний потенціал у різних видах педагогічної діяльності, знання про власні потенційні можливості й оновлені вимоги учительської праці, вміння швидко сприймати зміни в освітній галузі й реагувати на них, бути відкритим до освітніх інновацій, оперативно розв'язувати стандартні й нестандартні педагогічні ситуації, виявляти гнучкість під час перенесення професійних умінь у нові ситуації, розвивати креативне інноваційне мислення, прогнозувати власні позитивні зміни, а також розвиток особистісних якостей (адаптивність, активність, емоційна стійкість, ініціативність, рішучість, самостійність, сила волі, схильність до ризику, цілеспрямованість) та сприяє розвитку професійного акме.

Ми визначили зміст структурних компонентів професійної мобільності вчителів, а саме: мотиваційно-актуалізаційного, компетентнісно-діяльнісного, рефлексивно-адаптивного.

Мотиваційно-актуалізаційний компонент професійної мобільності вчителя розкрито як мотиви професійної мобільності вчителя: прагнення до професійного самоствердження та позиціонування власного «Я», бажання удосконалювати себе й займатися інноваційною діяльністю, самоактуалізацією ресурсних можливостей, особистісних якостей: адаптивності, активності, емоційної стійкості, ініціативності, рішучості, самостійності, сили волі, схильності до ризику, цілеспрямування.

Компетентнісно-діяльнісний компонент професійної мобільності вчителя подано як компетенції професійної мобільності вчителя — сукупність знань, вмінь, навичок, а саме: професійні й методичні знання й уміння, здатність їх застосовувати на творчому рівні; знання про суть, компоненти, види, шляхи формування професійної мобільності особистості; знання про акме і професійну «Я»-концепцію; вміння професійної мобільності (інтелектуальні, творчі, комунікативні, акмеологічні).

Рефлексивно-адаптивний компонент професійної мобільності вчителя охарактеризовано як уміння рефлексії на засадах адекватної самооцінки, самоконтролю та самоорганізації, що забезпечують адаптивність учителя до змін у освітній сфері.

Із урахуванням специфіки педагогічної діяльності вчителя, його потенційних можливостей досягати професійного акме, ми конкретизували вміння професійної мобільності вчителя, а саме:

- × інтелектуальні вміння (аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування, узагальнення, систематизації), завдяки яким учитель виділяє головне в нововведеннях, порівнює їх із традиційним навчанням і вихованням школярів, виявляє недоліки шкільної освіти, уявляє важливість і наслідки інновацій в освіті (Г. Міхненко, Л. Хорунжа);
- × творчі вміння (оригінальності, гнучкості, образності, креативності), які сприяють розроблянню конструктивних оригінальних ідей щодо підвищення професіоналізму та педагогічної майстерності вчителя, виявленню його гнучкості щодо освоєння нових видів педагогічної діяльності, створення образу успішного вчителя (Ю. Львова, І. Підласий, С. Сисоєва);
- × комунікативні вміння (оперативно й правильно орієнтуватися в умовах спілкування, що постійно змінюються, планувати й здійснювати систему комунікацій, швидко й точно знаходити адекватні комунікативні засоби, що відповідають творчій індивідуальності вчителя і потребам школярів, постійно відчувати та підтримувати зворотний зв'язок у спілкуванні), що активізують бажання взаємодіяти й ділитися думками, виявляти повагу до співрозмовників,

- отримувати задоволення від спілкування з іншими учасниками освітнього процесу (І.Зязюн, Л.Крамущенко, І.Кривонос);
- × акмеологічні вміння (самопізнання, самовираження, самоорганізації, самовдосконалення, саморозвитку та самореалізації, самоконтролю на підставі адекватної самооцінки), сформованість яких допомагає вчителеві долати перешкоди, досягати нових вершин у професійній діяльності, рухатися висхідною траєкторією розвитку педагога, переносити прийоми самоосвіти й самовиховання на роботу зі школярами (В.Антонов, А.Деркач, Н.Кузьміна).

Розвиток особистості вчителя в методичній роботі відбувається завдяки інноваційним методичним темам, оновленій меті й змісту діяльності педагогічної ради, методичних об'єднань учителів, творчих груп, атестаційних комісій, розроблянню й апробації передових педагогічних ідей, організації експериментальної роботи та засвоєнню нових видів діяльності (моделювання, прогнозування, програмування, проектування). Формування професійної «Я»-концепції вчителя відбувається завдяки подоланню суперечностей між очікуваним і реальним результатом, пересмисленням і перебудовою своєї поведінки й діяльності, виробленням траєкторії саморозвитку, опануванням ним нових функцій, зміною ролі вчителя від виконавця до наставника, методиста, керівника методичним об'єднанням. Досягненню вчителями професійного акме сприяють розроблянню інноваційних методик і технологій навчання та виховання школярів, об'єднання й створення конкурентоспроможної команди вчителів, спільна праця яких дозволяє рухатися до нових акме-вершин, відкриття нових «горизонтів» самопізнання завдяки освоєнню ними засад наукової праці й самоменеджменту.

Узагальнення наукових ідей дало змогу зробити висновок про те, що реалізація ідей педагогіки співробітництва (доброзичливих відносин у педагогічному колективі, навчання без примушування й самоосвіта, складної мети, опори, вільного вибору, випередження, великих інтегрованих блоків, самоаналізу) в системі методичної роботи ЗЗСО позитивно впливає на формування професійної мобільності вчителів, оскільки задіяні механізми людської поваги, взаєморозуміння, процеси «Я»-концепції, вибору стилів педагогічної діяльності, прогнозування саморозвитку та самовдосконалення. За такої умови педагог є організатором навчання, посередником між школярем і соціальним досвідом, культурою людства, що допомагає подоланню відчуженості дітей від дорослих, педагогів, батьків, створення доброзичливої атмосфери для взаємодії, активності, ініціативності, творчості учнів, подолання певного роздвоєння поведінки, дії.

Завдяки мобільному зв'язку й зворотній інформації відбувається розкриття внутрішнього потенціалу вчителя й перебудова його стилю

роботи й спілкування з колегами, учнями, батьками. Використання сайтів, блогів, онлайн-взаємодії дозволяє організувати науково-методичний простір для вчителів, створює оптимальний доступ до необхідної інформації, оперативно забезпечує необхідну методичну допомогу учителям-початківцям, дає можливість досвідченим педагогам поділитися досвідом роботи. ІКТ дозволяють адаптуватися до відкритого міжнародного освітнього простору та міграційних переміщень освітян, батьків, школярів, а також швидко реагувати на освітні інновації.

Продуктивним виявилось застосування ІКТ у системі методичної роботи ЗЗСО, яке відбувалася шляхом організації різних форм дистанційного спілкування (вебінар, онлайн-конференція, скайп, форум, чат), а також використання телекомунікацій та електронної пошти, соціальних мереж. Учителі експериментальних груп брали участь у вебінарах у межах онлайн-проєкту «Інтерактивна школа творчого вчителя» видавництва «Ранок». Як засвідчила практика організації методичної роботи, ІКТ відкривали величезні можливості для комунікації в межах онлайн-взаємодії: зникала потреба в одночасній присутності педагогів в одному місці; з'являвся вільний доступ до спільних ресурсів у інформаційному просторі, завдяки якому презентували досягнення окремих учителів та школи в цілому, проводили дистанційні наради, семінари, конкурси для усієї освітянської спільноти.

За умов євроінтеграції освітнього простору слід формувати професійну мобільність учителів для розкриття власного потенціалу в різних видах педагогічної діяльності з метою забезпечення їхнього зростання у особистісному та професійному самовираженні через упровадження сучасних інтерактивних, інформаційно-комунікативних технологій; розвивати здатність і готовність педагога досить швидко й успішно опановувати новітні технології навчання, виконувати передові освітні проєкти, здобувати нові знання й уміння, що забезпечать ефективність професійної діяльності.

У шкільній практиці впроваджено акмеологічний підхід для забезпечення зростання творчої особистості вчителя, здатного до освітньої інноваційної діяльності та саморозвитку, який може сприяти розкриттю інтелектуальних, творчих здібностей школяра, добирати й використовувати оптимальні форми роботи з учнями, методи та прийоми для формування академічної мобільності учнів, що забезпечить їх рівні можливості для особистісного та професійного розвитку в самостійному житті.

Додатково в освітньому середовищі ЗЗСО необхідно створювати акмеологічні студії, які будуть формувати в учнів і педагогів потреби та навички самоосвітньої роботи, здатність до навчання впродовж усього життя та завдяки яким зростатиме місія, імідж, перспективи розвитку ЗЗСО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Акмеологія* / под общ. ред. А. А. Деркача. Москва : РАГС, 2006. 424 с.
2. *Акмеологія в вопросах и ответах* / А. А. Деркач, Е. В. Селезнева. Москва : МПСИ, НПО Модэк. 2007. 248 с.
3. *Акмеологія* : учебное пособие / А. А. Деркач, В. Г. Зазыкин. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 256 с.
4. *Акмеологічні засади професійно-педагогічної самореалізації вчителя* : програма спецкурсу / уклад. Л. С. Рибалко. Харків, 2007. 20 с.
5. *Амирова Л. А.* Развитие профессиональной мобильности педагога в системе дополнительного образования : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Уфа, 2009. 44 с.
6. *Анисимова Н. А.* Формирование профессиональной мобильности у студентов вуза в процессе изучения общепрофессиональных дисциплин : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Челябинск, 2012. 20 с.
7. *Антонов В. М.* Інноваційні технології в акмеології. Сучасні акмеологічні дослідження : теоретико-методологічні та прикладні аспекти : монографія / редкол.: В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоева, Я. С. Фруктова. Київ : Київ. ун-т імені Б. Грінченка, 2016. 912 с. С. 247–258.
8. *Армійська Л. В., Назаренко Г. І.* Авторські навчальні програми у варіативній складовій навчального плану загальноосвітнього навчального закладу : методичні рекомендації до складання та оформлення авторської навчальної програми. Харків, 2008. 28 с.
9. *Армійська Л. В.* Модель організації науково-методичної роботи освітнього округу. Джерело педагогічної майстерності. Інноваційна сільська школа : наук.-метод. журнал. Вип. № 1 (41). Харків : ХОНМІВО, 2009. С. 9–13.
10. *Астахова Л. А.* Інтелектуальна мобільність вчителя. Вісник Київського славістичного університету : зб. наук. пр. Сер. : Педагогіка. Київ : КСУ, 2005. Вип. 24. С. 11–17.
11. *Безпалько О. В.* Компоненти професійної мобільності майбутніх соціальних педагогів. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка : зб. праць. Вип. 14. Ч. 2. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. С. 73–80.
12. *Беседа Н. А.* Підготовка вчителя до застосування здоров'язбережувальних технологій у системі методичної роботи загальноосвітнього навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ, 2012. 20 с.
13. *Білик Н. І.* Новаторство в контексті глобалізації освітньої системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Мультидисциплінарні академічні дослідження і глобальні інновації: гуманітарні та соціальні науки : зб. тез І Міжнар. наук.-практ. конф. MARGINSS 2015, Київ, 10–11 вересня 2015 р. Київ, 2015. С. 11–15.
14. *Бредіхіна І. В.* «Педагогічна команда у коледжі» як категорія педагогічної науки. *Проблеми освіти*: зб. наук. праць / Інститут модернізації змісту освіти МОН України. Житомир : Вид. О. О. Євєнюк, 2017. Вип. 87. С. 37–43.

15. Брижак Н. Професійна мобільність як фахова якість майбутнього вчителя. Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота : зб. наук. праць. Ужгород, 2016. Вип. 1 (38). С. 67–69.
16. Васильєва С. О. Розвиток професійного статусу вчителя : монографія. Харків : Планета-Принт, 2015. 356 с.
17. Ведмеденко Д. Основні тенденції формування інноваційної культури вчителя в сучасній школі. Імідж сучасного педагога. №1 (110). 2011. С. 16–18.
18. Варданян Ю. В. Становление и развитие профессиональной компетентности педагога и психолога / под науч. ред. В. А. Слостенина. Москва, 1998. 180 с.
19. Веб-сайт: визначення й застосування. URL: <http://www.webtec.com.ua/uk/articles/index/view/2011-05-05/web-site> (дата звернення: 02.05.2018).
20. Вороновська Л. П. Формування професійної мобільності майбутніх фахівців комунального господарства : дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2016. 267 с.
21. Воронкін О. С. Можливості використання системи QR-кодів у вищій школі. FOSS Lviv 2014 : зб. наук. пр. IV Міжнар. наук.-практ. конф., Львів, 24–27 квітня. Львів. 2014. С. 145–149. URL: <https://goo.gl/i94jU2> (дата звернення: 05.05.2018).
22. Гайсин Ф. Н. Подготовка кадров — один из важнейших факторов развития человеческого потенциала. Вестник ТИСБИ. 2000. С. 37–61.
23. Галус О. М. Педагогічне управління мотивацією майбутніх педагогів до навчання у ВНЗ : акмеологічний підхід. Сучасні акмеологічні дослідження: теоретико-методологічні та прикладні аспекти : монографія / редкол.: В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоева, Я. С. Фруктова. Київ : Київ. ун-т імені Б. Грінченка, 2016. 912 с. С. 772–799.
24. Гальперин П. Я. Умственное действие как основа формирования мысли и образа. Вопросы психологии. 1957. № 6. С. 13–19.
25. Гладкова В. М., Пожарський С. Д. Основи акмеології : підручник. Львів : Новий світ–2000, 2007. 320 с.
26. Гладкова В. Формування професійної компетентності фахівця соціономічного профілю. Неперервна освіта: акмеологічні студії. (Педагогічні науки. Психологічні науки) : наук. журнал / за заг. ред. В. М. Гладкової. Київ : Київ. ун-т імені Б. Грінченка, 2017. № 1. С. 47–55.
27. Голобородько Є. П. Особливості акмеологічного розвитку учителя в системі післядипломної освіти. Акмеологія — наука XXI століття : матер. IV Міжнародної наук.-практ. конф., 30 трав. 2014 р., м. Київ / Мінво освіти і науки України, Укр. академ. акмеол. наук, м. Київ, ун-т ім. Б. Грінченка : редкол.: В. О. Огнев'юк, В. М. Антонов, О. А. Дубасенюк та ін. Київ : Київ. ун-т імені Б. Грінченка, 2014. С. 270–278.
28. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
29. Горбачова І. І. Акмеологічні засади формування професійної мобільності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів. Теорія і методика професійної освіти : електронне наукове фахове видання. 2015. URL: <http://tmpe.eor.by/index.php/editions/122-edition-62> (Дата звернення: 02.05.2018).
30. Горбачова І. І. Система компетенцій професійної мобільності вчителів у методичній роботі загальноосвітніх навчальних закладів. Теорія і методика професійної освіти : електронне наукове фахове видання. 2016. URL: <http://tmpe.eor.by/index.php/editions/132-edition-12> (дата звернення: 02.05.2018).

31. Горбачова І. І. Педагогічні способи мотивації професійної мобільності вчителів закладів загальної середньої освіти в освітньому просторі. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського : зб. наук. праць. Серія: Педагогічні науки. Миколаїв : МНУ імені В.О.Сухомлинського, 2017. Вип. 4 (59). С.164–168.
32. Горбачова І. І. Професійна мобільність учителя в мінливому освітньому середовищі. Теорія і методика навчання і виховання : зб. наук. праць. Харків : ХНПУ імені Г.С.Сковороди, 2017. Вип. 43. С.59–68.
33. Горбачова І. І. Теорія і практика формування професійної мобільності вчителів з позиції акмеологічного підходу. Проблеми освіти : зб. наук. праць / Інститут модернізації змісту освіти МОН України. Житомир : Вид. О.О.Євнюк, 2017. Вип. 87. С.75–79.
34. Горбачова І. І. Активізація позитивної мотивації професійної мобільності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів. Психолого-педагогічні та управлінські концепти розвитку сучасної освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Харків, 23 квітня 2015 р. Харків : ХНПУ імені Г.С.Сковороди, 2015. Ч.ІІ.С.245–250.
35. Горбачова І. І. Практика оволодіння вчителями знаннями і вміннями професійної компетентності в системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів. Управлінські та психологічні аспекти професійної підготовки фахівців в умовах інноваційного розвитку освіти : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Харків, 20 квітня 2016 р. Харків : ХНПУ імені Г.С.Сковороди, 2016. Ч.І.С.111–116.
36. Горбачова І. І. Акмеологічний підхід до проблеми професійної мобільності вчителів. Психологія та педагогіка : методика та проблеми практичного застосування : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. : Львів, 22–23 грудня 2017 р. Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2017. С.65–68.
37. Горбачова І. І. Компоненти професійної мобільності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів. Педагогіка і психологія сьогодення : теорія і практика : Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 19–20 січня 2018 р. Одеса : ГО «Південна фундація педагогів», 2018. С.44–46.
38. Горбачова І. І. Наукові підходи до вивчення проблеми професійної мобільності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів. Роль і місце психології і педагогіки у формуванні сучасної особистості : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 12–13 січня 2018 р. Харків : «Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2018. С.48–51.
39. Горбачова І. І. Професійна мобільність учителя з позиції компетентнісного підходу. Вища і середня школа в умовах сучасних викликів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 10 квітня 2018 р. Харків : ХНПУ імені Г.С.Сковороди, 2018. С.142–145.
40. Горбачова І. І. Заохочування вчителів до формування професійної мобільності в закладах загальної середньої освіти. Економічні, політичні та культурологічні аспекти європейської інтеграції України в умовах нових глобалізаційних викликів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Ужгород, 16–17 квітня 2018 р. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С.387–389.
41. Горбачова І. І. Професійна мобільність учителя в умовах інтеграції України в міжнародний освітній простір. Інтернаціоналізація вищої освіти України в умовах полікультурного світового простору : стан, проблеми, перспективи : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., Маріуполь, 18–19 квітня 2018 р. Маріуполь : МДУ, 2018. С.155–156.

42. *Горбачова І. І.* Realization of the acmeological approach to the formation of the professional mobility competencies of teachers of general secondary education institutions. Компетентнісний підхід в освіті та професійній діяльності : матеріали Всеукр. наук.-метод. конф., Харків, 19–20 квітня 2018 р. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна. С. 50–52.
43. *Горюнова Л. В.* Профессиональная мобильность специалиста как проблема развивающегося образования в России: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Ростов-на-Дону. 2006. 337 с.
44. *Греб М.* Дидактичний потенціал традиційних та комп'ютерних орієнтованих методів навчання української мови в сучасному виші: акмеологічний аспект. Неперервна освіта: акмеологічні студії (Педагогічні науки. Психологічні науки) : наук. журнал / за заг. ред. Гладкової В. М. Київ : Київ. ун-т імені Б. Грінченка, 2017. № 1. С. 103–112.
45. *Гречаник О. Є.* Програма та навчально-методичні рекомендації до спецкурсу «Теорія та практика формування акмеологічної компетентності вчителя» : метод. рекомендації для виклад. та слухачів ІПО. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2011. 22 с.
46. *Григораш В. В.* Організація науково-методичної роботи в школі. *Нова педагогічна думка* : наук.-метод. журнал. 2013. № 2 (74). С. 14–19.
47. *Гринько В. О.* Психологічні засади розвитку професійної мобільності викладача вищої школи : автореф. дис. ... д-ра. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2012. 20 с.
48. *Грицькова Н. В.* Формування професійної мобільності майбутніх учителів у системі студентського самоврядування. Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. праць. Полтава, 2011. С. 102–105.
49. *Грищенко Н. А.* Розвиток комунікативних умінь учителів у системі методичної роботи загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Кіровоград, 2006. 20 с.
50. *Гузій Н. В.* Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти : монографія. Київ, 2004. 243 с.
51. *Гриньова В. М., Карпова Л. Г.* Професійна компетентність учителя : суть, структура, умови формування : навч. посіб., Харків, 2011. 109 с.
52. *Гура О. І.* Концептуальні засади дослідження професійної самоорганізації педагога. Проблеми освіти : зб. наук. праць. Вип. 84. Житомир-Київ, 2015. С. 114–117.
53. *Дворецкая Ю. Ю.* Психология профессиональной мобильности личности : автореф. дис. ... канд. псих. наук: спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии». Краснодар, 2007. 30 с.
54. *Денисенко Н. М.* Інформаційно-комунікаційні технології в науково-методичній роботі з педагогічними кадрами. Завучу. Усе для роботи. 2015. № 17–18. С. 34–36.
55. *Деркач А. А.* Взаимосвязь структурных компонентов состояния психической готовности студентов к педагогической деятельности. Психолого-педагогические проблемы взаимодействия учителя и учащихся. Москва, 1980. 25 с.
56. *Деркач А. А.* Акмеологические основы развития профессионала. Москва : Изд-во Моск. психол.-социол. ин-та; Воронеж : НПО «МОДЭК», 2004. 752 с.
57. *Деркач А. А., Перельгина Е. Б.* Социальная психология и акмеология : формирование имиджа. Москва : Изд-во СГИ, 2006. 480 с.

58. *Дорогих Р.* Формування професійних якостей майбутніх учителів у процесі педагогічної взаємодії : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Харків, 2011. 21 с.
59. *Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В.Г.Кремень.* Київ : Юрінком Інтер, 2008. С.414–415.
60. *Дроздова Ш.* Використання сучасних інформаційних технологій для підвищення мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів-нефілологів. Неперервна освіта: акмеологічні студії (Педагогічні науки. Психологічні науки) : наук. журнал / за заг. ред. Гладкової В.М. Київ : Київ. ун-т імені Б.Грінченка, 2017. №1. С.68–76.
61. *Дубасенюк О.* Акмеологічний підхід у науковій діяльності творчих викладачів Житомирської науково-педагогічної школи. Неперервна освіта: акмеологічні студії (Педагогічні науки. Психологічні науки) : наук. журнал / за заг. ред. Гладкової В.М. Київ : Київ. ун-т імені Б.Грінченка, 2017. №1. С.31–38.
62. *Єрмак Ю. І.* Психолого-педагогічна підтримка професійного самопізнання майбутніх учителів у фаховій підготовці. Сучасні педагогічні технології у підготовці майбутніх вчителів : монографія. Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні», 2014. С.234–241.
63. *Єрмак Ю. І.* Професійне самопізнання вчителів старшої школи в процесі оволодіння інноваційними освітніми технологіями. Pedagogika. East European Conference : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Варшава, 29–30 листопада 2016 р. Варшава : Wydawca : Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2016. С.40–41.
64. *Єрмак Ю. І.* Методична робота вчителя на засадах акмеологічного підходу. Педагогіка та психологія сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії : зб. наук. роб. учасників міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 20–21 жовтня 2017 р. Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2017. 160 с. (С.68–70).
65. *Єрмак Ю. І.* Роль професійного самопізнання в підвищенні педагогічної майстерності вчителя. Харків. ун-т імені Каразіна. Харків : Dobrinin V., 2017. 235 с. С.56–67.
66. *Єрмак Ю. І.* Сучасні підходи до визначення логіко-структурної побудови ціннісних орієнтацій у підготовці вчителів: особистісний і соціальний феномен. Теоретичні основи формування професіоналізму майбутніх педагогів : монографія. Харків : Dobrinin V., 2017. 272 с. С.145–177.
67. *Єрмак Ю. І.* Формування професійної мобільності вчителів як актуальна проблема сьогодення. Педагогічні науки : зб. наук. праць / Міністерство освіти і науки України, Херсон. держ. ун-т. Вип. 79. Херсон, 2017. С.74–78.
68. *Єрмола А. М.* Комплексно-цільова програма як засіб удосконалення науково-методичної роботи. Майстерня гуманності. Інформаційний вісник №6. Харків, 1998. С.27–34.
69. *Єрмола А. М.* Система науково-методичної роботи інформаційно-методичних центрів з учителями загальноосвітніх навчально-виховних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Харків, 1998. 208 с.
70. *Єчкало Ю. В.* Елементи мобільного навчального середовища. Новітні комп'ютерні технології. Кривий Ріг : Видавн. центр ДВНЗ «Кривор. нац. ун-т», 2014. Вип. XII. С.152–157. URL : <https://goo.gl/2zG4Lq> (дата звернення: 05.05.2018).

71. *Жерносек І. П.* Удосконалення науково-методичної роботи в сучасних загальноосвітніх школах, ліцей і гімназіях : монографія. Київ, 2001. 204 с.
72. *Жозе да Коста Г. О.* Аналіз різних підходів науковців до тлумачення поняття «педагогічні умови». Проблеми освіти: зб. наук. праць / Ін-т модернізації змісту освіти МОН України. Житомир : Вид. О. О. Євнюк, 2017. Вип. 87. С. 91–96.
73. *Жозе да Коста Г. О.* Спільна робота учня та вчителя в умовах реформи ситсеми освіти в основній школі. Вища і середня школа в умовах сучасних викликів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 10 квітня 2018 р. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2018. С. 307–310.
74. *Жданова-Неділько О. Г.* Аксіодидактична система взаємодії викладача і студента при вивченні педагогічних дисциплін : монографія. Полтава : ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2015. 340 с.
75. Закон України «Про освіту». Законодавство України, 2017. № 38–39. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 05.05.2018).
76. *Загвязинский В. И.* Методология и методы психолого-педагогического исследования : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва : Изд. центр «Академия», 2003. 208 с.
77. *Заславская Т. И.* Трудовая мобильность как предмет экономико-социологического исследования мобильности трудовых ресурсов. Новосибирск : Наука, 1974. С. 7–45.
78. *Зеер Э. Ф.* Многозначность феномена «мобильность» в профессиональном образовании. Социально-профессиональная мобильность в XXI веке : сб. матер. і доклад. Междунар. конф., Екатеринбург, 29–30 мая 2014 г. Екатеринбург : Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2014. С. 30–36.
79. *Зеленська Л., Єпіфанова А.* Оволодіння студентами закладів вищої освіти основами самоменеджменту як умова формування професійної мобільності. Вища і середня школа в умовах сучасних викликів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 10 квітня 2018 р. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2018. С. 431–433.
80. *Зеленський Б. Р.* Формування професійної мобільності майбутніх фахівців з позиції компетентнісного підходу. Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика : матеріали II Міжнарод. наук.-практ. конф. (11 квітня 2017 р.) / ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Харків : «Стиль-Издат», 2017. С. 107–110.
81. *Іванченко Є. А.* Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Одеса, 2005. 20 с.
82. *Іванченко Є. А.* Професійна мобільність майбутніх фахівців : навч.-метод. посіб. Одеса : СМІЛ, 2004. 120 с.
83. *Кабанова-Меллер Е. Н.* Формирование приемов умственной деятельности и умственное развитие учащихся. Москва, 1968. 285 с.
84. *Казначей І. В.* Шкільна методична служба: схеми, таблиці та документація. Київ : Вид. група «Шк. світ», 2015. 76 с. (Б-ка «Шк. світу»).
85. *Калмыкова З. И.* Продуктивное мышление как основа обучаемости. Москва, 1981. 200 с.
86. *Караман С. О., Караман О. В.* Акмеологічний аспект формування методичної компетентності майбутніх учителів української мови. Сучасні

- акмеологічні дослідження : теоретико-методологічні та прикладні аспекти : монографія / редкол.: В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва, Я. С. Фруктова. Київ : Київ. ун-т імені Б. Грінченка, 2016. 912 с. С. 628–638.
87. *Карпова Л. Г.* Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Харків, 2004. 20 с.
 88. *Кипина О. А.* Профессиональная мобильность педагога. Педагогическое образование и наука. 2009. № 1. С. 81–84.
 89. *Кіриченко С. В.* Освітньо-проектна діяльність учителя старшої школи. Організаційно-методичне забезпечення моніторингових досліджень якості освіти : матеріали наук.-практ. конф. Харків : «Цифрова типографія № 1. 2013. С. 176–183.
 90. *Кіриченко С. В.* Професійна самореалізація вчителів старшої школи засобами освітньо-проектної діяльності. Імідж сучасного педагога. Полтава, 2016. № 5 (164). С. 16–18.
 91. *Кіриченко С. В.* Розробка складових акмеограми вчителя для проектування його самоосвітньої діяльності. Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту імені Т. Г. Шевченка. Сер. : Педагогічні науки. Чернігів : ЧНПУ, 2017. Вип. 142. С. 65–68.
 92. *Клименко Ю. А.* Професійна мобільність майбутніх учителів у країнах Євросоюзу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Умань, 2011. 20 с.
 93. *Коваліско Н.* Трудова мобільність в умовах регіонального ринку праці (соціологічний аспект). Актуальні проблеми економіки перехідного періоду. Формування ринкової економіки в Україні : наук. зб. Вип. 4. Львів, 1999. С. 285–290.
 94. *Кожемякіна Н. І.* Соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Одеса, 2006. 20 с.
 95. *Колективні форми методичної роботи / упоряд. Ж. М. Сташко.* — Київ : Шк. світ, 2013. 128 с. (Бібліотека «Шк. світу»).
 96. *Колесникова І. В.* До проблеми розвитку медіа культури вчителів: історико-теоретичний аспект Проблеми освіти: зб. наук. праць / Інститут модернізації змісту освіти МОН України. Житомир : Вид. О. О. Євнюк, 2017. Вип. 87. С. 128–133.
 97. *Коломис Г.* Акмеологічний аспект модернізації змісту та структури науково-методичної роботи з педагогами. Завучу. Усе для роботи. 2015. № 13–14. С. 24–25.
 98. *Коллаков В.* Самоменеджмент : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ, 2008. С. 5.
 99. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи.* Бібліотека з освітньої політики. Київ : «К. І. С.», 2004. 112 с.
 100. *Кононець Н. В.* Основи ресурсно-орієнтованого навчання дисциплін комп'ютерного циклу з досвіду (аграрних коледжів) : монографія. Полтава : ПУЕТ, 2016. 506 с.
 101. *Корнієнко В. О.* Вплив освітніх інновацій на формування професійної мобільності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів. Сучасна педагогіка та психологія : від теорії до практики : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 26–27 серпня 2016 р. Запоріжжя : Класичний приватний ун-т, 2016. С. 70–73.
 102. *Королюк С.* Новітні підходи до управління розвитком педагогічного колективу. Імідж сучасного педагога. № 8–9 (137–138). 2013. С. 85–87.

103. *Корольчук М. С., Осводло В. І.* Психодіагностика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за заг. ред. М.С.Корольчука. Київ : Ельга, Ніка-Центр, 2004. 400 с.
104. *Костіна Л.* Готовність учителя до інноваційної діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі : вектори виміру. Рідна школа. 10 (жовтень). 2014. С.3–8.
105. *Кочетов А. И.* Культура педагогического исследования. Минск : Ред. журн. «Адукацыя и выхаванне», 1996. 312 с.
106. *Кремень В.* Інноваційна людина як мета сучасної. Філософія освіти. №1 (12). 2013. С.1–21.
107. *Криворучко М. В.* Використання ІКТ та можливості мережі Інтернет у екологічному вихованні дітей і учнівської молоді. Біологія. 2013. Червень, №16–18 (388–390). С.2–5.
108. *Кузьмина Н. В.* Предмет акмеологии. Санкт-Петербург : Политехника, 2002. 189 с.
109. *Кузьмина Н. Ф.* Формирование педагогических способностей. Ленинград, 1961. 240 с.
110. *Кузьмина Н. Ф.* Очерки психологии труда учителя. Ленинград, 1967. С.54–62.
111. *Кузьміч Т. А., Товстуха К. М.* Проектування педагогічного простору для стимулювання внутрішньої і зовнішньої мобільності учасників навчально-виховного процесу : метод. рекомендації. Херсон : Херсонська академія неперервної освіти, 2012. 18 с.
112. *Куценко Т. В.* Авторська програма розроблення й упровадження педагогічних умов професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів. Харків : ХНПУ імені Г.С.Сковороди, 2014. 64 с.
113. *Куценко Т. В.* Система методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів як засіб стимулювання професійної самореалізації. Педагогічні науки : зб. наук. праць / Міністерство освіти і науки України, Херсон. держ. ун-т. 2016. Вип. LXX, Т.2. С.74–78.
114. *Куценко Т. В.* Роль методичного центру в професійній самореалізації учителів загальноосвітніх навчальних закладів. Освіта як простір творення прецедентів і зразків самовизначення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Мелітополь, 3–4 червня 2016 р. / Мелітопольський держ. пед. ун-т імені Богдана Хмельницького. Мелітополь, 2016. Ч.2. С.121–124.
115. *Куценко Т. В.* Формування мотивації професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи. Наукові записки кафедри педагогіки : зб. наук. праць. Харків : Харків. нац. ун-т імені В.Н.Каразіна, 2017. Вип. 39. С.120–125.
116. *Латуша Н. В.* Поняття «Професійна мобільність» у педагогічному аспекті. Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту імені М.Коцюбинського. Сер. : Педагогіка і психологія : зб. наук. праць. Вінниця, 2014. Вип. 42, Ч.2. С.6–9.
117. *Левчишина О.* Система науково-методичної роботи в контексті упровадження моделі Школи відкритої освіти. Рідна школа. 2016. №2–3 (1034–1035) лютий-березень. С.49–53.
118. *Литвин Л. І.* Професійне становлення молодого вчителя в системі спільної науково-методичної роботи районного відділу освіти і школи :

- автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Кіровоград, 2010. 20 с.
119. *Литовченко Л. В.* Формування ораторської майстерності у майбутніх магістрів із соціальної педагогіки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ, 2010. 20 с.
 120. *Литвиненко Г.* Запровадження й становлення методичної служби в Україні. Методист. №10. 2012. С.3–7.
 121. *Лодатко Є. О.* Методична підготовка вчителя математики як простір взаємодії культурних практик. Актуальні питання природничо-математичної освіти : зб. наук. праць / Сумськ. держ. пед. ун-т імені А.С.Макаренка. Суми : Мрія, 2014. Вип. 3. С.162–169.
 122. *Лозова В. І., Троцько Г. В.* Теоретичні основи виховання і навчання : навч.-метод. посібник / ХНПУ імені Г.С.Сковороди. 2-ге вид., випр. і доп. Харків, 2002. 400 с.
 123. *Лукьянова М. И.* Психолого-педагогическая компетентность учителя : диагностика и развитие. Москва : ТЦ Сфера, 2004. 144 с.
 124. *Луначек В.* Інформаційно-комунікаційні технології — складова вищої освіти XXI століття. Імідж сучасного педагога. 2011. №5 (114). С.3–7.
 125. *Львов А. Ю.* Теоретические основы исследования становления профессиональной мобильности студентов педагогического университета : URL: <http://emissia.org/offline/2010/1451.htm> (дата звернення: 05.05.2018).
 126. *Львова Ю. Л.* Творческая лаборатория учителя. Москва : Просвещение, 1985. С.19–44.
 127. *Майданенко С. В.* Організація методичної роботи в педагогічному училищі в умовах реалізації ступеневої професійної освіти вчителя : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Кіровоград, 2007. 20 с.
 128. *Майнаєв Ф. Я.* Роль соціальних мереж у online-навчанні. Вища і середня школа в умовах сучасних викликів : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 17 травня 2016 р. / Харк. нац. пед. ун-т імені Г.С.Сковороди. Харків : Смугаста типографія. С.74–78.
 129. *Макєєв С. Ю.* Використання педагогічних програмних засобів на уроках у проектних класах «Інтелект України». Рідна школа. 2013. №10 (1006). С.75–80.
 130. *Максимова В. Н., Полетаєва Н. М.* Акмеология последипломного образования педагога : монографія. Санкт-Петербург: ГНУ «ИОВ РАО», 2004. 228 с.
 131. *Манджари О. А.* Підготовка вчителів до інноваційної діяльності в системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ, 2014. 20 с.
 132. *Мандражи О. А.* Підготовка вчителя до інноваційної діяльності в системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ, 2014. 270 с.
 133. *Машкіна С.* Інноваційні підходи у формуванні професійної етики педагога в умовах постіндустріального суспільства. Імідж сучасного педагога. №8 (127). 2012. С.7–11.
 134. *Мельник К.* Інноваційні підходи до навчання дорослих в умовах післядипломної педагогічної освіти. Методист. №1 (13), січень 2013. С.3–8.

135. *Методичні* рекомендації до впровадження педагогічних умов професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів для директорів, методистів, учителів, слухачів Інституту підвищення кваліфікації, перепідготовки / уклад. Т. В. Куценко. Харків, 2016. 93 с.
136. *Митина Л. М.* Психология развития конкурентоспособности личности. Москва : Моск. психол.-соц. ин-т ; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 2002. 400 с.
137. *Митина Л. М.* Психология труда профессионального развития учителя. Москва : Академия, 2004. 215 с.
138. *Михайлов И. В.* Проблемы профессиональной зрелости в трудах Д. Е. Сьюпера. Вопросы психологии. 1985. № 5.5. С. 110–112.
139. *Морозова С. А.* Профессиональная мобильность педагогов как условие инновационного развития колледжа: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Екатеринбург, 2013. 21 с.
140. *Москалик Г. Ф.* Комунікаційна взаємодія суб'єкта й об'єкта освітнього процесу. Нова парадигма. 2013. Вип. 114. С. 98–105.
141. *Муліна Н. І.* Організація ефективного зворотного зв'язку в дистанційному навчанні іноземних мов. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/43373/3/article_Mulina_kyiv_1.pdf (дата звернення : 02.05.2018).
142. *Мурадян Н. Г.* Рынок и занятость (социально-экономический анализ и прогноз). Москва : Луч, 1991. 245 с.
143. *Неделько Е. Г.* Формирование мотивационной готовности к профессиональной мобильности у студентов вуза : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Магнитогорск, 2007. 176 с.
144. *Никитина Е. А.* Педагогические условия формирования профессиональной мобильности будущего педагога: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики». Иркутск, 2007. 199 с.
145. *Ніколаску І. О.* Сучасні освітні веб-сайти як засіб професійної самореалізації викладача системи післядипломної освіти. Науковий вісник Ужгородського ун-ту, 2016. Вип. 1 (38). С. 190–193. URL: <https://googl/7itjXs> (дата звернення 02.05.2018).
146. *Новий* тлумачний словник української мови / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. Т. 2. К-П. Київ : Вид-во «Аконіт». 2008. С. 209.
147. *Новий* тлумачний словник української мови / уклад. : В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. Київ, 2008. Вид. друге, випр. Т. 3. Р-Я. С. 147, 390, 617.
148. *Огнев'юк В. О.* Акме-особистість, акме-суспільство, акме-країна. Акмеологія — наука XXI століття : матер. IV Міжнародної наук.-практ. конф., 30 травня 2014 р., м. Київ / Мін-во освіти і науки України, Укр. академ. акмеол. наук, м. Київ, ун-т імені Б. Грінченка : редкол. : В. О. Огнев'юк, В. М. Антонов, О. А. Дубасенюк та ін. Київ : Київ. ун-т імені Б. Грінченка, 2014. С. 3–19.
149. *Огнев'юк В. О.* Лідери для нової української школи», надрукованій в науковому журналі. Неперервна освіта: акмеологічні студії. Київ. № 1. 2017. С. 4–13.
150. *Основи* педагогічної майстерності. Вступ до вчительської професії : навч.-метод. посіб. для вищ. навч. пед. закл. України / уклад. Л. С. Ри-

- балко, Л. Б. Пасько ; за заг. ред. док. пед. наук, проф. С. Т. Золотухіної. Харків : ХДПУ імені Г. С. Сковороди, 2004. 117 с.
151. *Павлютенков Є. М., Крижко В. В.* Організація методичної роботи. Харків : Основа, 2006. 80 с.
152. *Паламарчук В. Ф.* Техне Интеллектус (технологія інтелектуальної діяльності учнів) : посіб. для вчителів. Київ, 1999. 89 с.
153. *Паламарчук В. Ф.* Школа учит мыслить. Библиотека заместителя директора школы по учебно-воспитательной работе. Москва : Просвещение, 1987. 208 с.
154. *Паламарчук В. Ф.* Як виростити інтелектуала. Тернопіль : Навч. кн. «Богдан», 2000. 152 с.
155. *Паламарчук Л. Б.* Полікультурність як складова професійної підготовки майбутнього педагога в акмеологічному середовищі університету. Сучасні акмеологічні дослідження: теоретико-методологічні та прикладні аспекти : монографія / редкол. : В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва, Я. С. Фруктова. Київ : Київ. ун-т імені Б. Грінченка, 2016. 912 с. С. 583–606.
156. *Підласий І. П.* Як підготувати ефективний урок. Київ : Рад. шк., 1989. С. 20–32.
157. *Пілецька Л. С.* Соціально-психологічні основи професійної мобільності особистості : автореф. дис. на здобуття д-ра психол. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи». Київ, 2014. 40 с.
158. *Педагогіка* : баз підруч. для студ. вищ. навч. закладів II–IV рівнів акредитації. кол. авторів; за ред. І. Ф. Прокопенка; худож.-оформлювач В. М. Карасик. Харків, 2015. Розділ 6. Професіоналізм сучасного фахівця. С. 389–414.
159. *Педагогічна майстерність* : хрестоматія : навч. посіб. / упоряд. : І. А. Зязюн, Н. Г. Базилевич, Т. Г. Дмитренко та ін.; за заг. ред. І. А. Зязюна. Київ : СПД Богданова А. М., 2008. С. 7–9.
160. *Перехейда О.* Методична робота. Положення і накази. Київ : Ред. газет з управління освітою, 2012. 128 с. (Б-ка «Шкільного світу»).
161. *Пілецька Л. С.* Соціально-психологічні основи професійної мобільності особистості : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи». Київ, 2014. 40 с.
162. *Поваренков Ю. П.* Психологический анализ профессионального становления учителя на стадии обучения в педагогическом вузе. Ярославский педагогический вестник. 1998. № 1. С. 71–78.
163. *Покроєва Л. Д.* Підвищення ефективності професійного самовдосконалення педагогічних працівників у міжкурсовий (міжатестаційний) період (науково-методичний проєкт). Завучу. Усе для роботи. 2015. № 17–18. С. 20.
164. *Половенко О.* Аналітична діяльність методиста. Методист. № 1. 2012. С. 18–30.
165. *Половенко О.* Регіональна модель науково-методичної роботи з педагогічними кадрами. Методист. № 5. 2012. С. 10–13.
166. *Поясок Т., Беспарточна О.* Акмеологічний аспект застосування дистанційного навчання у професійній підготовці фахівців. Неперервна освіта: акмеологічні студії (Педагогічні науки. Психологічні науки) : наук. журнал / за заг. ред. Гладкової В. М. Київ : Київ. ун-т імені Б. Грінченка, 2017. № 1. С. 76–84.
167. *Пріма Р. М.* Формування професійної мобільності майбутнього вчителя: вектори наукових досліджень. Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка : зб. наук. праць. № 25. 2016. С. 40–44.

168. *Пріма Р. М.* Інноваційна методична культура вчителя початкових класів як пріоритетна складова його професійної компетентності. Науковий вісник СНУ ім. Лесі Українки. Сер. : Педагогічні науки. 2014. №8 (285). С. 23–26.
169. *Пріма Р. М.* Концептуальні засади формування професійно мобільного вчителя : акмеологічний підхід. Проблеми освіти : зб. наук. праць. Вип. 84. Житомир-Київ, 2015. С. 284–287.
170. *Пріма Р. М.* Збагачення досвіду творчої педагогічної діяльності як засіб активізації професійної мобільності студентів. Innovative solutions in modern science : Dubai, 2016. №1 (1). С. 100–104.
171. *Пріма Р., Семенюк М., Менджелій Н.* Мотиваційний компонент у професійному становленні майбутнього педагога. Роль едукативного середовища у підготовці вчителя сільської школи: навч.-метод. посіб. Умань : РВЦ «Софія», 2007. С. 29–42.
172. *Пріма Р. М.* Формування професійної мобільності майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : монографія. Дніпропетровськ: ІМА-прес. 2009. 367с.
173. *Пріма Р. М.* Професійна мобільність майбутнього вчителя початкових класів : навч.-методичний посібник : РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, Луцьк, 2008. 128 с.
174. *Проект* Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років. URL: <http://old.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1414672797/> (дата звернення: 05.05.2018).
175. *Прокопенко І. Ф.* Компетентнісний підхід у формуванні світогляду старшокласників в умовах сучасної української школи. Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика : матеріали II Міжнарод. наук.-практ. конф. (11 квітня 2017 р.) / ХНПУ імені Г.С.Сковороди. Харків : «Стиль-Издат», 2017. С. 3–5.
176. *Психологические основы профессионально-технического обучения* / под ред. Т.В.Кудрявцева, А.И.Сухаревой. Москва : Педагогика, 1988. 149 с.
177. *Пучкова О.* Роль методичної служби в удосконаленні професійної компетентності педагогів. Методист. 2013. №6 (18). С. 26–27.
178. *Резван О.* Шляхи вдосконалення професійної рефлексії вчителів проектних класів «Інтелект України». Рідна школа. 2016. №4 (1036) квітень. С. 65–69.
179. *Рашевська Н. В.* Мобільні інформаційно-комунікаційні технології навчання вищої математики студентів вищих технічних навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.10 «Інформаційно-комунікаційні технології в освіті». Київ, 2014. 24 с.
180. *Рибалко Л. С.* Методолого-теоретичні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя (акмеологічний аспект) : монографія. Запоріжжя : ЗДМУ, 2007. 443 с.
181. *Рибалко Л. С.* Акмеологічні перспективи самореалізації вчителя образотворчого мистецтва : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл., в яких здійснюється підг. пед. працівників / за заг. ред. проф. Г.Є. Гребенюка. Ялта : Рекламна агенція «ГІД» КГУ, 2010. 230 с.
182. *Рибалко Л. С., Коваленко Г. С.* Формування акмеологічної позиції майбутнього вчителя в процесі фахової підготовки : монографія. Харків : Цифрова друкарня №1, 2013. 190 с.
183. *Рибалко Л. С.* Акмеологічні засади професійної самореалізації учителя. Вища і середня школа в умовах сучасних викликів : матеріали Міжнар.

- наук.-практ. конф., Харків, 17 травня 2016 р. / Харк. нац. пед. ун-т імені Г.С.Сковороди. Харків : Смугаста типографія, 2016. С.274–279.
184. *Рибалко Л. С.* Портфоліо як засіб самоосвітньої діяльності вчителя загальноосвітньої навчальної школи. Сучасна педагогіка та психологія: від теорії до практики : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., Запоріжжя, 26–27 серпня 2016 р. Запоріжжя : Класичний приватний ун-т, 2016. С.80–83.
185. *Рибалко Л. С., Черновол-Ткаченко Р. І., Куценко Т. В.* Акмеологічні засади професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів : колективна монографія Харків : Вид. група «Основа», 2017. Вип. 7 (174). 127 с.
186. *Рибалко Л. С.* Обговорення прав і обов'язків учасників освітнього процесу на заняттях з педагогіки вищої школи. Психологія та педагогіка: методика та проблеми практичного застосування : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Львів, 22–23 грудня 2017 р. Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2017. С.83–84.
187. *Рибалко Л. С.* Самоаналіз досвіду проведення лекції-студії з педагогіки для майбутніх викладачів. Вища і середня школа в умовах сучасних викликів : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 10 квітня 2018 р. Харків : ХНПУ імені Г.С.Сковороди, 2018. С.307–310.
188. *Рибалко Л. С.* З досвіду викладання педагогіки для майбутніх викладачів у закладах вищої освіти. Інтернаціоналізація вищої освіти України в умовах полікультурного світового простору : стан, проблеми, перспективи : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., Маріуполь, 18–19 квітня 2018 р. Маріуполь : МДУ, 2018. С.155–156.
189. *Рибалко Л. С.* Формування професійної компетентності майбутніх викладачів на заняттях з педагогічних дисциплін. Компетентнісний підхід в освіті та професійній діяльності : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Харків, 19–20 квітня 2018 р. Харків : ХНПУ імені В.Н.Каразіна, 2018. С.171–173.
190. *Рогов Е. И.* Учитель как объект психологического исследования : пособие для школьных психологов по работе с учителем и педагогическим коллективом. Москва : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. 496 с.
191. *Романюк О.* Блог методиста як інструмент для професійного розвитку бібліотекарів та впровадження бібліотечних інновацій. Сторінка методиста. URL: www.nplu.org (дата звернення: 02.05.2018).
192. *Рывкина Р. В.* К изучению социолого-психологических аспектов трудовой мобильности. Методологические проблемы социологического исследования мобильности трудовых ресурсов. Новосибирск : Наука, 1974. С. 79–107.
193. *Родигіна І. В.* Компетентісно орієнтований підхід до навчання. Харків : Вид-во «Основа», 2005. Вип. 8 (32). 96 с.
194. *Романець Г.* Впровадження ІКТ. Інформаційно-методичний консалтинг. Методист. 2012. №4. С.10–15.
195. *Ростунов А. Т.* Формирование профессиональной пригодности. Минск, 1984. 335 с.
196. *Рудніцька К. В.* Сутність поняття «компетентнісний підхід», «компетентність», «компетенція», «професійна компетентність» у світлі сучасної освітньої парадигми. Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Сер. : Педагогіка. Соціальна робота. 2016. Вип. I (38). С.241–243.
197. *Сазоненко Г.* Роль дослідження «Теоретико-методичні умови інноваційного розвитку акмеологічного ліцею» у забезпеченні якісної освіти.

- Неперервна освіта: акмеологічні студії (Педагогічні науки. Психологічні науки) : наук. журнал / за заг. ред. Гладкової В.М. Київ : Київ. ун-т імені Б.Грінченка, 2017. №1. С.112–119.
198. *Сайфутдинова Е. В.* К вопросу о профессиональной мобильности молодежи в условиях становления рыночных отношений. Современное состояние и перспективы развития гуманитарных наук : сб. статей. Одеса, 1997. С. 38–42.
199. *Свинарцова О.* Аналіз використання інформаційно-комунікаційних технологій у Білоколодязькому НВК як засіб формування ІКТ-компетентності. Вища і середня школа в умовах сучасних викликів : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 10 квітня 2018 р. Харків : ХНПУ імені Г.С.Сковороди, 2018. С.106–109.
200. *Сидоренко О. Л.* Організація науково-методичної роботи з учителями загальноосвітніх шкіл : навч. посіб. Харків : ХДПУ імені Г.С.Сковороди. Майдан, 1997. 136с.
201. *Сидорчук Н.* Акмеологічний підхід як ключовий принцип розвитку особистості. Неперервна освіта: акмеологічні студії (Педагогічні науки. Психологічні науки) : наук. журнал / за заг. ред. Гладкової В.М. Київ : Київ. ун-т імені Б.Грінченка, 2017. №1. С. 14–20.
202. *Сидорчук Н. Г.* Розвиток мета когнітивних умінь як перспективний напрям професійного самовдосконалення. Проблеми освіти: зб. наук. праць / Інститут модернізації змісту освіти МОН України. Житомир : Вид. О.О.Євенюк, 2017. Вип. 87. С. 242–247.
203. *Сисоєва С. О.* Інтерактивні технології навчання дорослих. Рідна школа. 2010. №11 (листопад). С.3–8.
204. *Сисоєва С. О.* Акме-педагогіка: інтерактивне навчання дорослих. Сучасні акмеологічні дослідження: теоретико-методологічні та прикладні аспекти : монографія / редкол. : В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва, Я. С. Фруктова. Київ : Київ. ун-т імені Б.Грінченка, 2016. 912с. С.19–31.
205. *Система* роботи над науково-методичною проблемою / упоряд. А. В. Дьоміна. Київ : Шк. світ, 2011. 128с.
206. *Скворцова С. О.* Рефлексивно-творчий компонент методичної компетентності вчителя. Актуальні питання природничо-математичної освіти : зб. наук. праць. 2014. Вип. 3. С.162–168.
207. *Смирнова И. Л.* Профессиональная мобильность и образование (полит.-экон. исслед.) : автор. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.01 «Экономическая теория и история экономической мысли». Кострома, 1998. 22с.
208. *Соколова І.* Професійна кар'єра педагога: акмеологічний супровід розвитку. Неперервна освіта: акмеологічні студії (Педагогічні науки. Психологічні науки) : наук. журнал / за заг. ред. В.М. Гладкової Київ : Київ. ун-т імені Б.Грінченка, 2017. №1. С. 38–47.
209. *Соколова С. В.* Розвиток професійної мобільності сучасного фахівця в навчанні іноземної мови. Педагогічні науки : зб. наук. праць. Херсон : ХДУ, 2017. Вип. LXXIX, Т.3. С.189–192.
210. *Сорокин П. А., Кравченко А. И.* Социальная мобильность, ее формы и флуктуации. Социология : хрестоматия для вузов. Москва : Академ. проект, 2002. С. 449–479.
211. *Солоцька О.* Науково-методична робота в експериментальному навчальному закладі: педагогічні умови підвищення ефективності. Методист. 2015. №5 (41). С. 35–39.

212. *Сорочан Т.* Концепція науково-методичної роботи в добу освітніх змін: традиції, інновації, перспективи розвитку. Методист. 2013. №2 (14). С. 7–12.
213. *Співаковська Є.* Самоосвітня компетенція майбутнього вчителя як педагогічна проблема. Імідж сучасного педагога. 2011. №2 (111). С. 40–42.
214. *Старовойтенко Н. В., Лециньський О. П., Рига Т. М.* До проблеми педагогічної комунікативної взаємодії викладача зі студентами в умовах навчально-виховного процесу вищого навчального закладу. Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Сер. : Психологія і педагогіка. 2014. Вип. 27. С. 141–144.
215. *Стебляк О.* Творчий потенціал учителя. Директор школи. 2009. №11. С. 57–59.
216. *Стежковська Я. Є.* Розвиток організаційної культури вчителів у системі науково-методичної роботи школи художньо-естетичного профілю : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.06 «Теорія і методика управління освітою». Черкаси, 2014. 20 с.
217. *Супрун Л. М.* Підготовка вчителів району до впровадження інновацій у навчально-виховний процес школи. Інноваційний педагогічний досвід діяльності методичних кабінетів. Луганськ : Знання, 2007. С. 144–150.
218. *Сушенцева Л. Л.* Формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: теорія і практика : монографія / за заг. ред Н. Г. Ничкало ; Інститут професійно-технічної освіти НАПН України. Кривий Ріг : Вид. дім, 2011. 439 с.
219. *Сушенцева Л., Шевчук Г., Дольнікова Л.* Професійна мобільність педагога як умова його конкурентоздатності на сучасному ринку освітніх послуг. Молодь і ринок. 2016. №5. С. 6–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2016_5 (Дата звернення: 20.03.18).
220. *Сущенко Л. О.* Шляхи розвитку професійно-педагогічного потенціалу вчителя. Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : зб. наук. праць / Запоріжжя, 2006. С. 20–24.
221. *Сущенко Л. О.* Стимулювання професійного самовдосконалення вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійно освіти». Запоріжжя, 2008. 251 с.
222. *Тарасюк С. В.* Реалізація організаційно-методичних умов удосконалення професійної діяльності педагога в освітньому процесі позашкільного закладу художньо-естетичного профілю. Науковий часопис нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Сер. №5 : Педагогічні науки: реалії та перспективи : зб. наук. праць / за наук. ред. О. В. Биковської. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 24. С. 160–166.
223. *Твердохліб Г.* Диверсифікація форм методичної роботи з педагогічними працівниками закладів загальної середньої освіти на диференційованій основі. Вища і середня школа в умовах сучасних викликів : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 10 квітня 2018 р. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2018. С. 180–183.
224. *Темченко О. В.* Розвиток професіоналізму вчителя в умовах інноваційної діяльності загальноосвітнього навчального закладу. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах. Запоріжжя, 2013. Вип. 29. С. 487–492.
225. *Теорія та практика змішаного навчання* : монографія / В. М. Кухаренко, С. М. Березенська, К. Л. Бугайчук, Н. Ю. Олійник, Т. О. Олійник,

- О. В. Рибалко, Н. Г. Сиротенко, А. Л. Столяревська ; за ред. В. М. Кухаренка. Харків : Миськдрук, НТУ «ХПІ», 2016. 284 с.
225. *Ткачова Т. М.* Розвиток духовної культури особистості вчителя в системі методичної роботи закладів освіти міста : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Луганськ, 2004. 20 с.
226. *Толкачова А. С.* Спілкування – комунікація – комунікативна діяльність: спільне та особливе. URL: file:///C:/Users/xxx/Downloads/Potir_2013_19_27.pdf (дата звернення: 02.05.2018).
227. *Тренінг самопізнання* : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. пед. навч. заклад. / уклад. С. П. Архипова ; Черкас. нац. ун-т імені Б. Хмельницького. Черкаси : ЧНУ, 2007. 80 с.
228. *Труханенко А.* Методичний семінар як засіб формування інформаційної компетентності педагогів ліцею. Вісник Черкас. ун-ту : зб. наук. праць. Сер.: Педагогічні науки. 2012. Вип. №3 (216). С. 126–129.
229. *Тюрікова О.* Підвищення професійної компетентності педагогів в умовах інноваційної діяльності методичної служби. Методист. 2012. № 7. С. 48–51.
230. *Уруський В.* Готовність учителя до інноваційної діяльності. Методист. 2012. №8. С. 9–17.
231. *Ушмарова В. В.* Формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями в системі неперервної педагогічної освіти : монографія. Харків : Видавець Рожко С. Г., 2016. С. 193–201.
232. *Федоринова Н. Є.* Оптимізація діяльності вчителя з виховання емоційно-позитивного ставлення учнів до навчання засобами методичної роботи школи. Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць. Кривий Ріг : КДПУ, 2007. Вип. 19. С. 42–49.
233. *Фісун О. В.* Формування фасилітуючої позиції вчителя в системі науково-методичної роботи загальноосвітнього навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Харків, 2011. 209 с.
234. *Фруктова Я. С.* Журналістика як соціальний інститут : психолого-педагогічний аспект формування акме-особистості. Сучасні акмеологічні дослідження : теоретико-методологічні та прикладні аспекти : монографія / редкол. : В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва, Я. С. Фруктова. Київ : Київ. ун-т імені Б. Грінченка, 2016. 912 с. С. 111–135.
235. *Хавкіна Т. А.* Моніторинг в системі роботи учителя. Актуальні проблеми безперервної освіти вчителів природничо-математичного циклу дисциплін: досвід, інновації : зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф., Дніпропетровськ, 18 жовт. 2014 р. Дніпропетровськ : Вид-во «Інновація», 2015. С. 330–342.
236. *Харкавців І.* Розвиток педагогічної творчості вчителя у процесі професійної самореалізації : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ, 2010. 20 с.
237. *Хижняк О.* Модернізація методичних форм роботи в закладах освіти — запорука успішної професійної мобільності сучасного педагога. Інновації в освіті і педагогічна майстерність учителя-словесника : зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф., Суми, 25 жовтня 2017 р. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. Вип. 1. С. 66–69.
238. *Хлебнікова Т. М.* Методична робота як засіб розвитку професійної компетентності педагога. Управління школою. 2015. №19–21. С. 15–25.

239. *Холодная М. А.* Психология интеллекта: парадоксы исследования. 2-е изд., перераб. и доп. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 240 с.
240. *Хортів Г.* Методична компетентність учителя початкових класів. Методист. 2013. №4 (16). С.22–24.
241. *Хоружа Л.* Потенціал педагогіки у професійному розвитку і вдосконалення вчителя. Сучасні акмеологічні дослідження: теоретико-методологічні та прикладні аспекти : монографія / редкол. : В.О.Огнев'юк, С.О.Сисоева, Я.С.Фруктова. Київ : Київ. ун-т імені Б.Грінченка, 2016. 912 с. С.341–358.
242. *Хорунжа Л. А.* Формування інтелектуальної мобільності старшокласників у навчальному процесі загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 «Теорія навчання». Харків, 2009. 159 с.
243. *Хронік Т. Є.* Інноваційні форми науково-методичної роботи з педагогічними працівниками. Сучасний шкільний методичний кабінет — центр інформаційно-методичного забезпечення зростання педагогічної майстерності вчителів : матеріали наук.-метод. семінару. Черкаси, 2011. С.6–15.
244. *Хуторской А. В.* Современная дидактика : учеб. для вузов. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 544 с.
245. *Черновол-Ткаченко Р. І.* Техніка управлінської діяльності. Харків : Вид. група «Основа», 2013. 304 с. Р. 2. Комунікації в навчальному закладі. С.78–139. (Серія «Абетка керівника»).
246. *Черновол-Ткаченко Р. І., Григораши В. В.* Народа як інструмент управлінської діяльності сучасного менеджера освіти. Харків : Вид. група «Основа», 2016. 128 с. (Бібліотека журналу «Управління школою»); Вип. 12 (167).
247. *Чорноус Н. А.* Сутність навчального співробітництва студентів. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. праць. Запоріжжя : КПУ, 2014. Вип. 24 (77). С.489–493.
248. *Шапаренко Х. А.* Формування професійної компетентності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів на засадах акмеологічного підходу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Харків, 2008. 20 с.
249. *Шевчук О. О.* Формування методичної компетенції вчителів іноземної мови в педагогічних навчальних закладах. Наукові записки кафедри педагогіки : зб. наук. праць / ХНУ імені В. Н. Каразіна. Вип. XXVIII, Ч.1. С.229–235.
250. *Шерстюк Л. В.* Сутність та структура методичної компетентності майбутнього викладача-філолога. Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту. Сер. : Педагогічні науки. Вип. 142. Чернігів, 2017. С.220–225.
251. *Школа молодого методиста / упоряд. М.К.Голубенко.* Київ : Вид. дім «Шкіл. світ»; Вид. Л.Галіцина, 2009. 128 с. (Б-ка «Шкіл. світу»).
252. *Шпекторенко І. В.* Професійна мобільність державного службовця : монографія. Дніпро : Монолит, 2009. 242 с.
253. *Энциклопедия психодиагностики.* Психодиагностика персонала. Самара : Изд. Дом «Бахрах-М», 2010. С.252–253.
254. *Юрченко В. В.* Управління трудовою мобільністю персоналу промисловості : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)». Харків, 2008. 20 с.
255. *Якиманская И. С.* Технология личностно-ориентированного обучения в современной школе. Москва : Сентябрь, 2000. 176 с.

256. Яненко О. Динаміка формування професійної мобільності майбутнього педагога-музиканта. Наукові записки Кіровоград. держ. пед. ун-ту імені Володимира Винниченка. Сер. : Педагогічні науки : зб. наук. праць. 2012. Вип. 112. С. 389-397. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2012_112_53 (Дата звернення: 20.03.18).
257. Яцинік А.В. Самоменеджмент керівників дошкільних навчальних закладів у системі післядипломної освіти. Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. праць / Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г.Короленка. Полтава, 2015. Випуск 16. С. 313–319.
258. Barnes N., Lescault A. Social Media Adoption Soars as Higher-Ed Experiments and Reevaluates Its Use of New Communications Tools. Available at: <http://snrc.org/sites/default/files/higherEd.pdf> (дата звернення : 05.05.2018).
259. Dunlap J. C., Lowenthal P. R. Tweeting the Night Away: Using Twitter to Enhance Social Presence. Information Systems Education. Available at : http://www.fp.ucalgary.ca/macLachlan/EDER_679.06_Fall_2009/tweeting_the_nigh_away.pdf (дата звернення : 05.05.2018).
260. Gorbachova I. I. Author`s program for the formation of teachers` professional mobility in the methodological system of general education institutions. Innovative solutions in modern science: scientific journal. Dubai : Center for international scientific cooperation TK Meganom LLC, 2017. No: 9 (18). С. 5–16.
261. Jiangang, X. The Teacher's Self Realization. Hong Kong : The Chinese University Press, 1971. 245 p.
262. Lipka R. P., Brinthaup. Th. M. The Role of Self in Teacher. Albany : SUNY Press, 1999. 240 p.
263. Merriam-Webster's Collegiate Dictionary. Slovar-Vocab.com. Available at : <http://slovar-vocab.com/english/merriam-webster-vocab.html> (дата звернення : 05.05.2018).
264. Miller Scott A. Developmental Research Methods. 5th Edition. SAGE Publications, 2017. 614 p.
265. Prima R. The system methodology as a conceptual dominant of the forming of the professionally mobile teacher of primary school. KELM: fundacja «PRO FUTURO». Łódź, №4 (12), 2015. С. 190–194.
266. Rao R. R. Methods Of Teacher Training. New Delhi, 2004. 480 p.
267. Rybalko L., Jose da Costa G. CREATIVE SELF-REALIZATION OF TEACHERS AND STUDENTS OF THE SECONDARY SCHOOLS IN THE CONDITIONS OF EDUCATIONAL REFORMATION IN UKRAINE. Educational Studios : Theory and Practice : monograph / edit. by S. T. Zolotukhina, I. M. Trubavina. Prague-Vienna : Premier Publishing, 2018. 420 p. p. 194–201.
268. Shim S. H. A Philosophical Investigation of the Role of Teachers : A synthesis of Plato, Confucius, Buber, and Freire. Teaching and Teacher Education : an International Journal of Research and Studies. Elsevier, 2008. N 24. P. 515–535.